

Arnavutluk Deneyi

Kendi Gücüne Dayanan Bir Sosyalizm Pratiğı

Alkan Arslan

WORLD
JOURNAL

ALCAN

Yüz Fikir Kitaplığı

Düşünce ve davranış birbirinden ayrılmaz

*Doğadaki hareketliliği her zaman
çok önemsemiş sevgili babama...*

ARNAVUTLUK DENEYİ

Kendi Gücüne Dayanan
Bir Sosyalizm Pratiğı

ALKAN ARSLAN

Alkan Arslan

28 Temmuz 1981 Kocaeli doğumlu Alkan Arslan, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamlayarak, Halk Eğitimi alanında aynı üniversitede lisans üstü eğitimini sürdürmüştür. Bahçeşehir Üniversitesi'nde felsefe alanında yüksek lisansına devam eden Alkan Arslan, edebiyat, felsefe, müzik ve radikal teori alanlarında çeşitli makale, çeviri ve araştırma yazıları *Gökyüzü*, *Yaba*, *Berfin Bahar*, *Kuram* dergilerinde yayınlanmıştır. El Yayınları tarafından yayımlanan Nagalingam Shanmugathanın "Seçme Yazışmalar" ve Pol Pot'un "Seçme Konuşmalar" kitaplarının çevirmenidir.

2017 sonbaharında tamamlanan "Arnavutluk Deneyi" ilk kitap çalışmasıdır.

Bu kitap, Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti ve onun yönetici partisi Arnavutluk Emek Partisi üzerinedir. Sosyalist inşa yönünde atılan adımların sonlandırıldığı, başarı ve kazanımların yıkıldığı bir dönemin ardından Arnavutluk'a yapılan gezi sonrasında kaleme alınmıştır.

Uluslararası komünist hareketin sorunlarını tartışmak, tarihini incelemek, sosyalist inşa deneyimlerinden dersler çıkararak yol almak isteyenlere yerinde gözlemler, çarpıcı veriler sunmaktadır. İlgi çekici ve ufuk açıcı teorik meselelere dikkat çekmesi, vurguyu siyasi ve ideolojik çizgi üzerinden sürdürmesi, sorgulamaya düşünsel bir temel sağlamaktadır. Devrimci komünizmin kuramsal cephaneliğini göz önünde tutarak süreçleri analiz ederek sergilemesi çalışmanın önemini daha da öne çıkarmaktadır.

Devrimler ve sosyalizmi inşa dönemleri, sosyalizm yolunda yürüyenler açısından paha biçilmez dersler içermektedir. Bu kitabın, meta, para ve sınıfların... bulunmadığı, devletin sönmelenmesini öngören komünist teori rehberliğinde tartışmayı boyutlandırmasına ve tarihi çeşitli açılardan ele alma olanağına vesile yaratmasını umuyoruz. Devrimci süreçlerin içerdiği çelişkilerin karakteri ve çözümü konusunda küçücük de olsa katkı sunacağını umut ediyoruz.

ARNAVUTLUK DENEYİ

Kendi Gücüne Dayanan
Bir Sosyalizm Pratiğı

ALKAN ARSLAN

YAYINLARI

EL YAYINLARI: 65

Yüz Fikir Kitaplığı

Arnavutluk Deneyi

Kendi Gücüne Dayanan Bir Sosyalizm Pratiğı

Alkan Arslan

Birinci Basım

Temmuz 2018

Kapak resmi

Pixabay-12019

Kapak Çalışması

Kenan Sözer

Düzelti

Veli Aydın

Basım ve Cilt İşleri

Kayhan Matbaası

Davut Paşa Cad. Güven Sanayi Sitesi

C Blok, 244, Topkapı-İstanbul

Sertifika no: 12156

ISBN 978-975-8674-75-6

Sertifika No: 41453

EL YAYINLARI

Kocatepe Mh. Tavşan Sk. 18/A

Beyoğlu-İSTANBUL

Tel/faks: 0(212) 361 80 10

elyay2001@mynet.com

www.elyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
--------------------	---

1. BÖLÜM

Emperyalizmin Geleceği	15
Marx ve Engels Dönemi Kapitalizmin Seyri	17
Lenin Dönemi Tekelci Kapitalizm	20
Mao Zedong Dönemi Tekelci Kapitalizm	24
1976-1991 Yılları Arasında Tekelci Kapitalizm	28
Yeni Aşamada Emperyalizm ve Geleceği	31
Tekelci Kapitalizmin Düşman Kardeşleri	35
İsyan Etmek Haktır!	39

II. BÖLÜM

Emperyalizmin Geleceği: Üçüncü Aşama	43
Üçüncü Aşama ve Sentez	46

III. BÖLÜM

Emperyalizmin Geleceği: İçimizdeki Devlet	53
Tarihin Cenderesi	60

IV. BÖLÜM

Arnavutluk'ta Sosyalizm Pratiği	63
Karşı Devrimin 25. Yılında Arnavutluk'tan Kesitler	63
Bir Piyasa Değeri Olarak Reel Sosyalizm Pratiği	64
Halk Mezarlığı Ziyareti	65
Ateizm ve Arnavutluk	69
Sığınak Sistemi Büyük Bir Abartı mı?	74
Makyajlı Konutlar ve Kosova Konusu	75

V. BÖLÜM

Enver Hoxha ve Marksizme Katkıları	77
Biraz Tarih	79
Niçin Emek Partisi?	80
Stalin Konusu ve Enver Hoxha	82
Stalin'in Gizemli Ölümü	84
Kral Çıplak! – Modern Revizyonizme Karşı Mücadele	86
Avrupa-Komünizmi ve Enver Hoxha	95
Emperyalizm Çağında Devrimci Ülkelerin Stratejik Görevleri	97

VI. BÖLÜM

Kendi Gücüne Dayanan Bir Sosyalist İktisat Deneyi	103
Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nde Ekonomik Yaşam	109
Tarımda Kolektivizm	111
Komünist Bir Topluma Doğru	115
Çin ile Dayanışma ve Sonrası	121
1980'lerde Arnavutluk Ekonomisine Bakış	127

VII. BÖLÜM

Tarihin Diyalektiği	133
Teorik Problemler ve Bazı Dersler	138

EKLER

EK-I

Preng Cuni İle Görüşme	143
------------------------------	-----

EK-II

Muharrem Xhafa İle Görüşme	149
----------------------------------	-----

EK-III

Fotoğraflar	161
-------------------	-----

EK-IV

Arnavutluk Devrimi Üzerine Önerilen Türkçe Kaynaklar	164
--	-----

Dizin	165
-------------	-----

ÖNSÖZ

“Rüzgar ne kadar güçlü olursa olsun dağları yerinden oynatamaz.”

Yazar Ursula K. Le Guin’in *Mülksüzler*⁽¹⁾ romanını okurken komünist bir toplumu içeren Anarres gezegeninin geniş çölleri arasında dolaşırken bulursunuz kendinizi. Üretim ve dağıtımın yüksek teknoloji ile merkezileştirildiği, bilgisayarların insanların özgünlüğünü ve hareket serbestisini teşvik eden toplumsal rolüne tanıklık edersiniz. Sınıfsız bir toplumdasınızdır. Kaynaklar mülk sahibi azınlığa ait değildir. Bütün üretim araçları, üretimi toplumsal karakterde ve doğaya uygun şekilde örgütlemiş halkındır. Herkes yeteneğine ve isteğine göre çalışmakta, imkânlar el verdiğince de ihtiyacı kadar tüketebilmektedir.

Anarres’i özel mülkiyetin ve meta üretiminin hat safhada yoğunlaştığı Urras gezegeninden göç eden Odocular kurmuştur. Odoculuk, uzun yıllarını hapiste geçirmek zorunda kalmış kadın bir devrimci olan Odo’nun öğretileri üzerine şekillenmiş bir eylem kılavuzudur. Ayrımcılığın, sınıfsal konumların, özel mülkiyetin her türlü etkisine karşı bitmek tükenmez bir mücadele vermiş Odo’nun öğretileri koşulların da getirisiyle Anarres’te ete kemiğe bürünmüştür. Odo’nun öğretilerinde çok daha elverişli bir zemin için öngördüğü toplum projesinin, kısıtlı yeraltı kaynakları ve dönem dönem yaşanan açlık, kuraklık gibi olumsuzlukların eksik olmadığı bir gezegende yaşama aktarılması tarihin diyalektik seyrinin kaçınılmaz duraklarından biri olarak da düşünülebilir.

Anarres, ötekisi, olumsuz, içinden çıkılanı, yani Ur-

1) *Mülksüzler*, Ursula K. Le Guin, Çev. Levent Mollamustafaoğlu, Metis Yayınları, 17. Basım, İstanbul 2017

ras'ı ile vardır. Anarres yadsımadır. Ancak henüz yadsımının yadsınması değildir. Kendi iç çelişkileri süreçle birlikte oluşmaya başlamış, özel mülkiyetin ve iktidarın bozucu etkisinden kaçınmaya çalışılırken yeni türden bir bozucu etkiyi, bilginin iktidarını ve bürokrasiyi ortaya çıkartmıştır. Urras ile bilim temelinde başlayan iletişim süreci, Anarres'in ve Odoculuğun kendini sınaması açısından çok büyük bir tecrübe olacaktır.⁽²⁾

Rus düşünce ve eylem adamı Aleksandr Bogdanov da Anarres'e benzer bir komünist toplumdan bahsetmektedir *Kızıl Yıldız*⁽³⁾ ve *Mühendis Menni*⁽⁴⁾ kitaplarında. Anarres'ten farkı sosyalist toplumun geçmişte başka bir gezegenden yapılan zorunlu göçlerle değil, doğrudan Marslılar tarafından kurulmuş olmasıdır.

Urras örneğinde olduğu gibi, öteki gezegen bu kez Dünya'dır. Dünya, henüz kapitalizmden kurtulma ve sosyalist nitelikte devrimler gerçekleştirme evresindedir. Büyük toplumsal huzursuzluklar vardır ve mülkiyetçilerle komünçüler arasında bitmeyen bir mücadele yaşanmaktadır. Tam bu evrede, Anarres'e benzer şekilde, üretimin kolektif şekilde doğaya ve tüm organizmalara uygun şekilde düzenlendiği bir toplumda baş gösteren kaynak yetersizliği ve elverişsiz coğrafi koşullardan ötürü Dünya'da araştırmaya yapmaya gelen Marslılara tanıklık ederiz. Kendi kültürel düzeylerine en çok benzeyen kişi olarak Leonid'i seçerler. Devrimci bir genç olan Leonid'i hem toplum yapılarını göstermek, hem de çeşitli incelemeler yapması amacıyla Mars'a davet ederler.

Mars toplumu da Dünya'nın geçtiği benzer aşamalardan geçmiştir. Mars'ta sosyalizm, ilk olarak feodalizm dönemindeki büyük sulama kanalları projelerinde çalışan işçi

2) *Mülksüzler*, Ursula K. Le Guin, Çev. Levent Mollamustafaoğlu, Metis Yayınları, 17. Basım, İstanbul 2017

3) *Kızıl Yıldız*, Aleksander Bogdanov, Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, Yordam Kitap, İstanbul 2009

4) *Kızıl Yıldız-2: Mühendis Menni*, Aleksander Bogdanov, Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, Yordam Kitap, İstanbul 2012

sınıfı içinde ortaya çıkmıştır. Devrimden sonra üretim birimleri, çocuk eğitim üniteleri, sanat kurumları tamamen yeni toplumsal ilişkiler temelinde örgütlenmiştir. Ancak her şey de toz pembe değildir. Emegın üretkenliğinin azami ölçülerde olmasına rağmen halen doğa karşısında güçsüzlük yaşanmaktadır. Ayrıca fiziki şiddet, eğitsel nitelikte de olsa bir şekilde kendi varlık koşullarını sürdürmektedir. Yine Anarres'teki gibi, bu düzenin dışına çıkmak isteyen veya kendini mevcut ilişkiler dışında ifade etmek isteyen çocuk-yetişkin kişiler de bir şekilde mevcuttur.

Mars'taki sosyalist düzen, kaynakların kısıtlılığından ve doğa koşullarından ötürü sosyalistler tarafından rasyonel bir zorunluluk olarak görölmektedir. Sosyalistler arasında konuyla ilgili ciddi görüş ayrılıkları olsa da, kendi gezegenlerine oranla çok daha elverişli imkânları ve kaynakları bulunan Dünya'yı işgal etmekten uzak dururlar. Kendini zorla dayatan bir model olmaktan kaçınırlar. Bu tartışmalar ve Dünya ile yaşanan süreçler Marslı sosyalistlerin kendilerini daha iyi tanımasına yardımcı olacaktır. Anarres ise nereden gelip nereye gittiğini ancak öteki ile, fizikçi Shevek ve arkadaşları aracılığı ile Uras'la kurulan ilişki ile bilecektir.

Emperyalizm çağında bir sosyalist toplum projesinin ne şekilde hayata geçeceği ve karakterinin ne yönde gelişeceği konusu yalnızca bilim kurguda değil, hayatın her alanında her zaman ilgi çekici bir konu olarak yakıcılığını korumuştur. Geçtiğimiz yüzyılın ve bilinen anlamda modern dünya tarihinin ilk sosyalist devleti olan Sovyetler Birliği'nin henüz kuruluş aşamasında devrimin lideri Lenin'in, devrimden sonra bir aşçının dahi kolaylıkla devlet işlerini sürdürebileceği bir toplum düzenine geçeceklerini belirttiği bilinir.⁽⁵⁾

5) “Devlet işlevlerinin çoğu, işçilerin kendi kendilerine yapacakları hesap tutma ve denetim işlerine indirgendiğinde, devlet bir siyasi devlet olmaktan çıkacak ve kamu görevleri siyasi niteliklerini yitirecek ve basitleşecektir.” Devlet ve Devrim, V. İ. Lenin, Çeviren: Halim

Bilinci belirleyen maddedir ve maddenin hareketliliği her zaman bilinçten bir adım öndedir. Teorik açıdan net ve basit olan her şey, uygulama sürecinde nesnel zorlukların karmaşık gerçeklerine çarpar. Sürecin çetrefilli karakteri, Lenin'in bu ifadesinden birkaç sene sonra kırsal alanda özel mülkiyete planlı bir şekilde göz yumulan NEP (Yeni Ekonomi Politika) evresini gündeme getirecektir. Mülksüzlerin kurduğu, mülkiyetin özel nitelikteki karakterinin değiştirileceği bu yeni toplumda bir kez daha özel mülkiyetin ne işi bulunmaktadır?

Rusya, emperyalist tahakküm zincirinin en zayıf halkasıdır ve Marksizm artık kendini bu yeni koşullara göre geliştirmek durumundadır. Süreç gittikçe karmaşık hale gelmeye başlar. Yeni ve ele alınması kolay olmayan çok fazla çelişki açığa çıkar. Bu çelişkilerin çözümünü tarih Lenin'den sonraki pratiklere miras bırakacaktır.

Çalışmamız toplamda yedi bölümü içeriyor gözüktü de, temel olarak iki bölümden oluşuyor. İlk bölüm, dünyayı anlama ve dönüştürme pratiklerinde sık kullanılan ancak teorisi ve hareket biçimleri genellikle görmezden gelen emperyalizm, yani tekelci kapitalizm mefhumunu ana hatları ve tarihsel seyri içinde irdeliyor. Sonrasında iki ayrı çalışma ile ilk kısımdaki yerleşik söylemin çeşitli açılardan eleştirisi yapılıyor ve yeni bir senteze doğru kapı aralanıyor.

İkinci temel bölüm ise dördüncü kısım ile birlikte başlıyor. İlk bölümdeki tarihsel bağlam ve sentezin potansiyel perspektifleri ile araştırma nesnemize adım adım giriş yapıyoruz. Emperyalizm çağında teorinin temel ilkelerinden taviz vermeden, pratiğin ortaya çıkarttığı her açmazda öncelikle teoriye dönen ve teorinin saflığını korumaya çalışan bir sosyalist toplum deneyini gündeme getiriyoruz. Biraz görmezden gelinmiş ve yeterince ilgi gösterilmemiş, büyük oranda da çarpıtılmış sosyalist bir toplum projesini tarihsel bağlamı, kişisel gözlemler, önemli röportajlar, politik ve

iktisadi süreçleri ile mümkün olduğunca detaylı bir şekilde ele almaya çalışıyoruz.

Anarres'ten belki çok daha elverişsiz koşullarda ütopyayı dünyalılaştıran bir pratiğe doğru tarihsel bir yolculuğa çıkacağız. Büyük bir kuşatılmışlık içinde geçen yaklaşık 45 yılda, benzer koşullara sahip bir başka toplumsal formasyonun gerçekleştiremeyeceği ürünler ortaya çıkartmış, bağımsızlığı ve emekçi sınıfların sınıfsız toplum arzusunu her somut koşulda şiar edenmiş inatçı insanların devrim ülkesine gidiyoruz...

Kolektif ve sonsuz bir yönü olduğunu düşündüğüm bu yolculukta, başta bizlere eşlik eden tüm okurlar olmak üzere, çalışmamın derinleştirilmesi konusunda teşviklerini esirgemeyen arkadaşlarımdan Volkan Doğdu, Şenol Çarık, Nazım Yıldırım'a, süreç boyunca önerileri ile destek veren Fatma Kahraman'a, Arnavutluk komünist hareketinin önde gelen isimlerinden Preng Cuni ve Prof. Dr. Muharrem Xhafa'ya, ayrıca İsmet Arslan'a, Kuram Dergisi ekibine ve El Yayınları'ndan sevgili Veli Aydın'a desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Alkan Arslan

İstanbul

12 Mart 2018

I. BÖLÜM

Emperyalizmin Geleceği⁽⁶⁾

İsmi ne olursa olsun, içinden geçilen ve bir tarihsel dönem boyunca etkisini gösteren herhangi bir kategorinin sağlıklı olarak analizini yapabilmek ve bir adım ötesinde potansiyel geleceğine ilişkin notlar düşebilmek görüldüğü kadar kolay değildir. Öncelikle şimdiki zamanın tahlili gerekir ve bu tahlil çabası geçmişten günümüze gelen kronolojik bir seyrin kabulünü zorunlu kılar. Seyrin gelişimini, subjektif yani keyfi öne çıkartmalarla değil, temel kırılma anlarını nesnel olarak belirleyebilmek ve her bir tekil evrenin hem kendi iç bağıntılarını hem de diğer evrelerle olan ilişkisini çok yönlü olarak incelemek gerekir. Ayrıca kaçınılmaz sınırlar vardır. Bu yönüyle her bilimsel tahlil ve teori kurma çabası bulunduğu tarihsel bağlamın sınırlılığına çarpmak zorundadır. Sınırlar, bir bakıma o tekil andaki mevcut çelişkilerin hangi aşamaya kadar çözümünün mümkün olacağını da garantörüdür.

İçinden geçtiğimiz evrenin rutinleri olarak belirli aralıklarla yaşanan irili ufaklı finansal krizler ve bu krizlerin kendi ifade biçimleri olarak ortaya çıkan hegemonyacılık, etnik baskılar, ayrımcılık, politik skandallar, mültecilik, göç dalgaları, militarist siyasetler gibi fenomenleri görmekteyiz. Çoğu zaman bu kategorilerin kendi tekil gündemlerinin ağırlığı içinde kayboluruz. Günlük hatta anlık ihtiyaçların daraltıcı ve aceleci ikliminde olguları serinkanlı ve her yönüyle değerlendirebilmek gittikçe zorlaşır. Her şeyin en ufak detayına kadar belirlendiği bir dönemde, yanıtlar çoğunlukla sunulanın hatta dayatılanın ötesine geçemez.

Yukarıda belirttiğimiz genel bağlamla birlikte, toplumsal dönü-

6) *Emperyalizmin Geleceği* başlıklı bu dosya ilk kez, Kuram Dergisi'nin Ağustos 2017'de yayınlanan 12.sayısında yer almıştır. Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hali ile bu kataba dahil edilmiştir.

şümün hareket yasaları dikkate alınmadan çalışmamızın ilk üç bölümünün konusu olan emperyalizmin (tekelci kapitalizmin) ne mevcut durumu, ne de geleceği doğru olarak analiz edilebilir.

Bir gerçeği görmemiz gerekiyor. Dünyada başını ABD'nin çektiği emperyalizmin; Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde kapitalizmin restorasyonu sonrasında büyük bir çığırtkanlıkla hakim kılmaya çalıştığı *“insanlık için kapitalizm ve liberal demokrasiden ötede başka bir toplumsal düzen bulunmuyor, bulunamaz!”* dogmasının geçerlilik süresi ve yarattığı psikolojik etki, geride kalan yaklaşık 25 yılın ardından büyük ölçüde dağılmaya başlamış durumdadır. Kapitalizmi çözüm olarak lanse ederek halkları kandırmanın bedeli her geçen gün artmaktadır. Kaynakların ve üretim araçlarının mülkiyetinin dünyanın yüzde biri etmeyecek bir azınlıkta toplanmasına geride kalan yüzde doksan dokuzun tepkisinin ne olacağı sorusu her zamankinden çok güncelliğini koruyor.

Soğuk Savaş olarak adlandırılan evreyi tek süper güç olarak tamamlayan ve tek kutuplu dünyanın mimarı olarak konumunu meşrulaştırmaya çalışan ABD emperyalizmi, neoliberal politikaların getirdiği yüksek maliyetler ve sık aralıklarla tekrar eden finansal krizlerle kendi iktisadi politikalarını gözden geçirmek ve kendine has bir stratejik mevzilenmeye çekilmek durumunda kaldı. Emperyalist politikalarının temel seyri hiçbir zaman değişmedi ancak diğer emperyalistler arasındaki yoğun çelişkiler, dünyanın ve kaynakların yeniden dağılımı için kendini gösteren mücadelelerle birlikte seyretti. Halen içinden geçtiğimiz, kaynakların yeniden bölüşümü ve maliyetlerin azaltılması için sürdürülen bu ittifaklar ve mücadeleler evresini geçmişin birikimi ile birlikte doğru okuyabilmek gerekiyor.

1768 yılında Nottingham'da Arkwright tarafından ilk kez kullanılan pamuk eğirme işletmesinin veya 15 sene sonra bu kez Cartwrightlar tarafından kullanıma alınan ilk buharlı enerji dokuma makinesinin iktisadi ve kültürel açıdan dünyayı getireceği noktanın burası olduğunu görmek bir şeylerin ciddi şekilde yanlış gittiğini düşündürüyor. 20. yüzyıl boyunca emperyalizmin ve aygıtlarının yüksek kâr hırsları ve sistemli artı-değer realizasyonu amacıyla politik, ideolojik, ekonomik ve askeri temelde ne varsa tepeden tırnağa değiştirdiğine ve faturanın geniş emekçi kitlelere kesildiğine tanıklık

edildi. Kapitalizmin gelişim yasaları içinde sermaye lehine yaşanan bu değişimlerin çok daha büyük hızlarla ve büyük ölçeklerle kendini göstereceğini beklemek kaçınılmaz duruyor.

Tekelci kapitalizmin ve kendisine toplumsal bir geçiş evresi alternatifi olarak ortaya çıkan modern sosyalizmin gelişim seyrine ana hatları ile geri dönmemiz bu aşamada önem kazanıyor.

Emperyalizmin geleceğinden bahsedeceksek, şu anın öncelinin ve alternatifinin ana hatları ile masaya yatırılması gerekir.

Marx ve Engels Dönemi Kapitalizmin Seyri

Bilimsel sosyalizmin kurucuları Karl Marx ve Friedrich Engels teorilerinin gelişimini üç temel bileşene dayandırdı: Alman felsefesi, İngiliz ekonomi politiği ve toplumsal dönüşümleri de içeren sosyal bilimler. Tüm bu sentezin temeline ise kapitalist üretimin en sıradan ve durmaksızın tekrar eden nüvesini yani meta üretimini yerleştirirler. Meta üretimini ve bu süreçte yer alan kategorileri en ince noktaya kadar analiz ederler. Kapitalizmin işbölümünü ve uzmanlıkları öne çıkartan merkezileşmesinin ayrıca makineleşme ile birlikte artan emeğin üretkenlik düzeyinin ve geniş çaplı üretiminin varacağı noktanın kaçınılmaz ekonomik krizler olacağı tespit edilir. Toplumsal dönüşümlerin belirli bir üretim formasyonu içindeki üretim ilişkileri ve üretici güçler arasındaki temel çelişkiler ile gündeme geleceği saptaması her tekil olayda yaşam tarafından doğrulanacaktır. Emekçi kitlelerin kendileriyle birlikte tüm toplumu, hatta dünyayı dönüştürerek esaretten kurtaracakları temel teorisi genç Marksizmin gelişmeye başlayan devrimci pratik yönünü ortaya koyar.

Diyalektik materyalizmin kurucuları, evrende durağan hiçbir şey olmadığını ve esas olanın her zaman değişim ve dönüşümler olduğunu teorilerinin felsefi temellerine yerleştireceklerdir. Maddi dünyanın insan bilincinden bağımsız olarak, objektif olarak varolduğu ve hareket halinde olan sayısız çelişkiler bütününden oluştuğu bilgisi bu teorinin doğa ve toplumdaki fenomenlerin nasıl ele alınması gerektiği noktasında büyük bir düşünce mirası olarak kendini gösterir.

Diyalektik materyalizmin toplum bilimlerine ve sosyal dönü-

şümlere uyarlanması anlamına gelen tarihsel materyalizm; taş devrinden ilkel komünal toplumlara, köleci karakterde toplumlardan, feodalizme ve sonrasında kapitalizme uzanan bir tarihsel üretim biçimleri seyri olduğunu ortaya koyar. Bu seyire çeşitli hibrit türdeki geçiş aşamalarını ve devlet kapitalizmi niteliğinden kurtulamamış reel sosyalizm pratiklerini de dahil etmek gerekir.

Tarihin motoru sınıf savaşlarıdır. Üretim biçimleri ve toplumsal formasyonlar arasındaki geçişlerin temel nedeni; her bir tekil evredeki üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi (üreticiler ve üretim araçları dahil olmak üzere) ile üretime özgü ilişkiler ağı arasındaki şiddetli çelişkilerin varlığıdır. Sık kullanılan bir metafor ile ortada bir çeşit *doğum süreci* var da denilebilir. Yeni ve daha gelişkin bir üretim biçiminin ve yenilenen bir toplumun eskinin içinden doğumudur gündemde olan... Tekelci karakterdeki kapitalist üretim biçiminin tek tek ülkelerde ve sonunda dünya ölçeğinde çeşitli aşamalardan geçerek varacağı en son evre ise, bu bağlamda mülkiyet ilişkilerinin temelden değiştirileceği, tarihin gördüğü ilkel ve devlet kapitalizmi nitelikli pratiklerden çok daha farklı bir kolektivizm evresi olacaktır.

Üretim formasyonları arasındaki geçişler nicel birikimler ve çoğu kez sayısız nitel kırılmalarla kendini gösterir. Genel olarak, evrim devrimden önce geldiğinde, üretici güçler üretim ilişkilerini önceden belirler. Fakat devrim sürecinde, yeni üretim ilişkileri üretici güçlerin büyümesini teşvik eder, hızlandırır ve hem üretim biçimi hem de toplumsal üstyapı üzerinde devrimci dönüşümlere neden olur. Toplumsal dönüşümler birikimlidir ancak asla tek yönlü değildir. Zikzaklı bir rotayı takip etme eğilimindedirler. İç ve dış etkenlerden dolayı daha eski bir toplum biçimine geriye dönmüş toplumların örnekleri de tarih sahnesinde yer almaktadır.

Kapitalist ekonominin Marksist analizi o ana kadar üzerinde durulmayan veya çeşitli formüllerle bulanıklaştırılan pek çok çelişkinin varlığını açığa çıkartır. Emekçiler, ürettikleri yeni maddi değerler için kapitaliste kiraladıkları işgücünün karşılığı olarak yalnızca küçük bir oranı ücret olarak alırlar ve artı-değer olarak adlandırılan geri kalan kısım kapitalist mülk sahipleri, bankalar ve arazi sahibi arasında kâr olarak bölünür. Sermayenin sadece kendini amorti etmesi için değil, üretiminin kârlılık amacı ile genişlemesi için de

çeşitli düzenlemelerle (çalışma saatleri, iş miktarı, vb.) gasp ettiği bu artı-değerin faiz ve rant gibi çeşitli biçimleri de bulunmaktadır. Kapitalist, günün sonunda kârını en üst düzeye çıkarmak ve hayatta kalmak ya da kapitalistler arası rekabette üstünlük kazanmak için ücretleri en aza çekmek, bastırmak ve emeğin üretkenliğini arttıran makinelerle daha az sayıda işçi çalıştırmak durumundadır.

Burada önemli bir çelişki ortaya çıkar. İşçilerin azaltılmış istihdamı, düşen gelirler veya düşen satın alma gücü nedeniyle piyasalar sınırlanmaya ve gittikçe daralmaya başlar. Böylece aşırı üretimin krizi piyasaya göre gerçekleşir. Bir tarafta toplumun çoğunluğunun elini dahi süremediği mallar vitrinleri doldururken, diğer yanda satılamayan mallardan gelecek artı-değerleri toplayamayan kapitalistler... Sürekli olarak yaşanan durgunluklar veya talebin çökmesi nedeniyle iflaslar, üretim kesintileri ve mali krizler...

Ücretlerin düşürülmesi ve üretim araçlarına daha fazla yatırım yapılması ile ortaya çıkan ekonomik ve finansal kriz, bir aşamadan sonra avantajlı durumda olan kapitalistin rakiplerini yenmesine olanak tanımaya başlar. Böylece, rekabet, sermayenin konsantrasyonuna ve nihai olarak tekellere yol açar. 19. yüzyılın ortalarında genişleyen İngiliz sömürge imparatorluğunda sözde serbest ticaretten yararlanan İngiliz tekelleri bulunmaktadır. 19. yüzyılın son üç çeyreğinde ise birçok endüstriyel kapitalist ülkede tekeller hızla ortaya çıkacaktır.

Bilimsel sosyalizmin kurucularının içinde yaşadıkları ve teorilerini geliştirdikleri bu evre, temel olarak kapitalist üretim tarzının durmaksızın geliştiği ve çıkış noktasından çok başka bir şeye doğru hızla dönüştüğü bir tarihsel geçiş aşamasıdır. Marx'ın amacı yalnızca kapitalist üretim ilişkilerinin yasalarını bulmak değil, bu yasaları, tarihin kapitalizmi de aşan daha geniş bir panoramasının içine yerleştirmektir.

Yüzyılın sonunda teorinin kurucuları artık hayatta değildirler, ancak bıraktıkları miras, hızla değişen tarihsel koşullar ile birlikte Alman işçi sınıfının teorisyenleri Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht ve elbette Rusya'da tarımın ve sosyal sınıfların durumunu inceleyen genç bir hukuk öğrencisi olan Lenin tarafından her yönüyle incelenerek geliştirilecektir.

Lenin Dönemi Tekelci Kapitalizm

Rosa Luxemburg, “*Sermaye Birikimi*” isimli önemli çalışmasında Marx’ın ekonomi politiğin eleştirisi alt başlığı ile yayınlanan temel eseri *Das Kapital*’in ikinci ve üçüncü cildi üzerinde durmakta ve sermayenin basit ve genişletilmiş dönüşüm süreçlerinin izini sürmektedir.⁽⁷⁾ Bu çalışma kapitalizmin o aşamada geldiği tekelci yoğunlaşmaların doğru olarak anlaşılabilmesi için meta üretimi sürecinde yer alan değişmeyen sermaye + değişken sermaye + artı-değer formülünün ve tüketim malları üreten kesim ile üretim araçları üreten kesim arasındaki arz talep ilişkilerine yoğunlaşır.

Marx’ın ölümü sonrası büyük oranda eksik ve tamamlanmamış notlarla birlikte ortada kalan ve Engels tarafından toparlanmaya çalışılan *Das Kapital*, Rosa Luxemburg tarafından geliştirilmeye çalışılacaktır. Sermayenin basit dolaşım sürecinden farklı olarak, yüksek oranlarda yapılan üretim sonucunda üreticinin tüketimine ve kapitalistin lüks tüketimine giden oranların haricinde artıkların yeniden değişmeyen sermayeye dönmesi ve bu birimi büyütmesi bir aşamada zorunluluk olarak kendini göstermiştir. Artı-değerin bu şekilde realizasyonu için tercihen modernleşmemiş bağımlı yeni pazarlar gereklidir. Yeni pazarlar özellikle kapitalizm öncesi üretim tarzlarının yer aldığı coğrafyalara yapılan sermaye ihracını gündeme getirir. Bu durumun görünürdeki en belirgin yansımaları, ülkeleri boydan boya geçen demiryolları, devasa liman işletmeleri, ticaret anlaşmaları, tüketim malları üreten fabrikalar, kendilerini uzman olarak tanıtan kişiler, toprağından kopartılmış sayısız emekçi kitlenin bir başka coğrafyada yer alan kapitalistin ihtiyacı için merkezi üretim sürecine girmesi, sermayenin beklentileri doğrultusunda değişen sosyal ve kültürel yaşam olacaktır.

1800’lerin son evresinde dünya ticaretindeki büyüme durmakta ve baş döndürücü bir hızda ilerlemektedir. İngiltere’de kömür üretimi 1885’te 162 milyon ton iken, 1910 yılında 259 milyon tona çıkacaktır. Üretimdeki aşırı hızlanma Almanya ve ABD ölçeğinde ise çok yüksek boyutlardadır. Almanya sadece 25 sene içinde 74 milyon tonluk kömür üretimini 222 milyon tona çıkartacaktır. ABD’de ise bu oranlar 101 milyon tondan 455 milyon tona seyreden bir ivme-

7) *Sermaye Birikimi*, Rosa Luxemburg, Çeviren: Tayfun Ertan, Alan Yay., İstanbul 1986

dedir. Yine ABD 1885'lerde 4.1 milyar mark olan dış ticaret hacmini 1910'larda 27.7 milyar marka çıkartacaktır.

Görüldüğü gibi kapitalist karakterdeki ulusal ekonomiler kendi yaşama yeteneklerinin sınırlarına ulaşmaktadır. 1913 yılında Almanya'da ithal ve ihraç edilen ürünlerin oranları ise içine girilen yeni iktisadi evrenin temeli hakkında ciddi bilgiler sunmaktadır. Almanya bu evrede 607 milyon mark ham pamuk ithal ederken, makine çeşitleri olarak yaklaşık 680 milyon markı ihraç etmiştir. Almanya'nın iç piyasasında yoğunlaşan artı-değer fazlasının değişmeyen sermayeye yani üretim araçlarına yoğun bir transferi söz konusudur. Üretim araçları üreten kesim böylece devamlı genişlemeye ve yeni pazarların hammaddelerine ihtiyaç duymaya başlamıştır. İlginç olan, aynı Almanya'nın yine aynı evrede yaklaşık 80 milyon markı bulan çeşitli türlerden makineleri de ithal etmesidir. İhracat sıralamalarında ilk sırada yer alacak kadar bu kadar yoğun bir makine üretme potansiyeli bulunan Almanya, aynı malları niçin ithal etmektedir? Şaşırtıcı gözüken bu durum, diğer ülkelerin bir ürünün belirli türlerini Almanya'dan isterken, Almanya'nın da aynı ürünün biraz farklı türlerini dışarıdan ithal ettiğini göstermektedir. Böylece günlük bir gidiş-geliş oluşur. Ülkeler daha büyük bir bütünün organik parçaları durumuna evrilir. Almanya örneğindeki gibi tekелci kapitalizmin bir evresinde gelişmiş kapitalist devletler ihraç edebilmek için ithal etmeye başlar. Açıklar sonradan artıklara dönüşür ve belirli yapay eksiklikler yaratılır. Ülke bu yönüyle dünyanın alışveriş yapılan dükkanlarından biri haline dönüşür.

Lenin'in ortaya çıktığı ve bilimsel sosyalizme önemli katkılar sunduğu bu koşullar, yaklaşan dünya savaşları öncesi birçok çelişmenin yoğunlaşma ve kırılma anları olarak da düşünülebilir. İşte böyle bir iktisadi hareketlilik içinde devrimci çalışmalarını sürdüren Lenin, öncüllerinin izinde gerçeği olgularda arayarak tekелci kapitalizm analizlerini derinleştirecektir.

Aslında işçi sınıfı hareketi içinde Karl Kautsky'nin belirlemiş olduğu teorik düzlemin çürütülmesi ihtiyacı Lenin'in emperyalizm tezini geliştirmesinde etkili olacaktır. 1889-1914 arasında İkinci Enternasyonel olarak bilinen bu dönemin başlıca Marksist teorisyeni Kautsky'e göre emperyalizm, gelişen ekonomik sürecin bir dönemi

veya aşaması değil, bir siyaset olarak mali sermayenin tercihidir. Çağdaş kapitalizm ile bir tutulması da doğru değildir. Bu tezlerin çürütülmesi ve emperyalizmin bilimsel analizi, yeni kavramlar ve potansiyelleri açığa çıkartacaktır.

Lenin, “*Kapitalizmin En Yüksek Aşaması: Emperyalizm*” isimli tarihi önemdeki çalışmasına 6 Temmuz 1920’de yazdığı önsözde artık işçi aristokrasisi kavramından ve öneminden söz etmeye başlar. Tekelci kapitalizmin gelişim sürecinin kaçınılmaz çıktılarından biridir işçi aristokrasisi. Lenin bu yeni aristokrat sınıfı şöyle tanımlar:

“Savaş öncesi fiyatlara ve savaş öncesi burjuva istatistiklere göre sermaye ihracı yılda 8-10 milyon frank gelir getirmekteydi. Bugün bu miktar daha fazladır. Bu kadar büyük aşırı kârlarla işçi liderlerini ve işçi aristokrasisinin üst tabakasını satın almanın mümkün olduğu açıktır. İleri ülkelerin kapitalistleri onları açık ya da gizli, dolaylı ya da dolaysız binbir çeşit yolla satın almaktadır.”⁽⁸⁾

Gelişen işçi aristokrasisi artık dikkatle ele alınması gereken ve proletaryanın devrim mücadelesinde her zaman bozucu etki olarak ortaya çıkacak dinamik bir olgudur.

“Hayat tarzları, ücretlerinin miktarı ve dünya görüşlerinin tümü açısından küçük burjuva niteliği taşıyan bu burjuvalaşmış işçiler tabakası günümüzde burjuvazinin başlıca toplumsal (askeri değil) desteğidir.”⁽⁹⁾

Ekonomi politik kıtasındaki sınıf savaşımının yanında, felsefe kıtasını da teori alanındaki sınıf savaşımı olarak ciddiyetle ele alan Lenin, materyalizm ve idealizm arasında ortaya çıkan ve küçük burjuvazinin sınıfsal temeline dayanan pek çok akımla mücadele eder. Bir tarafta mekanik materyalizm uygulayıcıları ile diğer yanda ampriokritisistler olarak bilinen felsefi akım temsilcilerine karşı diyalektik materyalizmi savunur. Bu savunular ve yine bu bağlamda gerçekleştirilen teorik saldırılar, aynı zamanda Marksizmin teorik hattının da zenginleşmesini sağlayacaktır. Lenin, bilimsel materyalist tutumu korur ve çelişkinin üç önemli yasasında (karşıtların birliği, yadsıma-

8) *Kapitalizmin En Yüksek Aşaması: Emperyalizm*, V. İ. Lenin, Çeviri: Erdoğan Berktaş, s. 19, Aydınlik Yayınları, İstanbul 1979

9) *Emperyalizm*, s. 19. Günümüz devrimci hareketleri içerisinde emperyalizm kavramını siyasi bir tercih olarak yorumlayan veya gelişmiş kapitalist ülkelerin işçi aristokrasilerine bel bağlamaya çalışan akımların etkisini yoğun şekilde görmek mümkündür.

nın yadsınması ve nicel birikimlerin nitel değişimlere yol açması) arasında diyalektik materyalizmin en temel yasası olarak karşıtların birliğinin altını çizer.

Konumuz olan tekelci kapitalizme dönecek olursak, belirttiğimiz gibi bu alanda Lenin'in söyleyeceği ve uygulayacağı pek çok yeni teori gündeme gelecektir. Lenin modern kapitalizmin vardığı bu yeni aşamayı kapitalizmin en üst ve en son aşaması olarak niteleyecektir.

“Emperyalizm, kapitalizmin, tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin kurulmuş bulunduğu, sermaye ihracının belirgin önem kazandığı, dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşımının başlanmış bulunduğu, dünyanın bütün topraklarının en büyük kapitalist devletler arasında paylaşılmasının tamamlanmış bulunduğu gelişme aşamasıdır.”⁽¹⁰⁾

Bu aşama krizlerin ve savaşların yoğunlaşacağı bir tarihsel dönem boyunca devam edecek son bir evredir. Tekelci karakterdeki sermayenin kapitalist nitelikteki ekonomik ilişkilerde hegemonyasını kurması, banka sermayesinin sanayi sermayesi ile birleşerek finans kapitali oluşturması, kartel ve tröst oluşumları, basit meta ekonomisine dayanan sermaye döngüsü yerine artı-değer ve sermayenin yoğun miktarlarda ihracına dayanan meta ekonomisinin öne çıkması Lenin tarafından detaylı olarak analiz edilir ve emperyalizmin temel özellikleri olarak saptanır.

Emperyalizm döneminin baş aktörlerinden biri de bankalardır. Üretimin ve para sermayesinin yoğunlaşmasının gelişimiyle birlikte, bankalar ortak anonim şirketleri örgütleyerek üretim işletmelerinde doğrudan yatırımcılar haline gelirler. Böylece banka sermayesi sanayiye, inşaat sektörüne, tarıma, eğitime, ulaştırmaya, kültür ve sanat alanına genel olarak dolaşım alanına sızar ve her sektörü belirler. Firmalar bankalardan hisse satın alarak onların ortakları durumuna gelirler. Siyasi düzlemde ise bu evre, tekelci kapitalist devletlerin kendi alanlarını ve sömürgelerini yaratabilmek için dünya ülkelerini paylaşma pratiğinde ete kemiğe bürünecektir.

Tekelci kapitalist devletler arasındaki kuvvetler dengesinde yaşanan değişimler, dünyanın yeniden bölüşümü ve belirli periyotlarda yaşanacak dünya savaşlarının patlak vermesi ile karakterize olan

10) Age, “Kapitalizmin Özel Bir Aşaması Olarak Emperyalizm”, s. 116.

bu dönem, üretici güçler ve ezilen milletler cephesinde de yeni koşullara özgü farklı ittifaklar ve mücadele biçimlerini ortaya çıkartır. Emperyalizm karşıtı savaşı sosyalist devrimin arifesi olarak nitelendiren ve proletarya başta olmak üzere geniş emekçi halk yığınlarını emperyalist savaşı devrimci iç savaşa çevirmeye çağıran Lenin önderliğindeki Bolşevikler, tarihteki ilk sosyalist devleti iktisadi açıdan pek de elverişli görülmeyen Rusya'da kuracaklardır.

Lenin ve Bolşevikler, kendi devrimci pratikleri ile emperyalizmin ve işgalci savaşların kaçınılmaz olduğu bir çağda potansiyel bütün çelişmelerden işçi sınıfının iktidar mücadelesi için yararlanmanın mümkün ve kritik önemde olduğunu gösterirler. Tüm bu savunma, saldırı ve kurma aşamaları içinde emperyalizmin etkisinde olan ve işçi sınıfı içine girmiş ideolojilere karşı da kararlılıkla mücadeleden vazgeçmezler.

Lenin'in ölümü ardından emekçi hareketinin uluslararası lideri konumuna gelen Joseph Stalin ise emperyalizm çağında tek ülkede sosyalizmin kurulabileceğini pratikte ispatlayan devrimci olarak tarih sahnesinde yerini alacaktır. Stalin dönemi, ortaya çıkan tüm teorik ve pratik hatalara rağmen emperyalizme, sosyalist bir devlet olarak meydan okumanın ve saldırıları göğüslemenin dönemi olarak dünya devrim tarihinde yerini alır. Sermaye ihracının önüne kalın duvarlar örülmesiyle tavizsiz bir dönem olarak karakterize olan ve İkinci Dünya Savaşı sonrası özellikle Avrupa'nın doğusunda ve Çin'de ortaya çıkan sosyalist devlet biçimlerinin serpilmesine aracı olan Stalin dönemi, sonradan hızla farklı karakterde bir evreye doğru sapacaktır.

Mao Zedong Dönemi Tekelci Kapitalizm

Çin devrimi pratiği ve teorisi tekelci kapitalizm evresinde gerçekleşmiş bir diğer önemli mirastır. 1800'lerin başından itibaren İngilizlerin sermaye ihracının türlü girişimlerine maruz kalmış Çin toplumu, pek çok sosyal patlamanın ardından yüzyılın başından itibaren sermaye ihracına büyük oranda izin vermediği için tehlikeli bir ülke olarak sayılmış ve kısa aralıklarla önce ABD emperyalizminin temsilcileri, sonrasında Japon emperyalistlerinin temsilcileri tarafından fiilen boyunduruk altına alınmaya çalışılmıştır. Çin Ko-

münist Partisi bayrağı altında örgütlenen Çinli Marksistler, kendi koşullarına özgü spesifik bir devrimci strateji ve taktikler silsilesi izleyerek ve her anı savaşlarla geçen yaklaşık 20 yılın ardından 1 Ekim 1949'da geçtiğimiz yüzyılın ikinci büyük sosyalist toplumunu, Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan ederler.

Tekelci kapitalizmin oyun alanı olmaktan çıkan Çin toplumunun devrimci pratiği, hem emperyalizm çağında kurulan sosyalist bir toplum içinde gelişen, hem de sosyalist bir toplumun sosyalist olmayan diğer ekonomik sistemlerle olan ilişkilerinde ortaya çıkan sayısız çelişkinin hangi yöntemlerle nasıl ele alınması gerektiği noktasında pek çok tecrübeyi barındırır. Mao Zedong'un felsefi yazıları olarak da bilinen "Çelişki Üzerine" ve "Pratik Üzerine" bu bağlamda düşünülebilir. Mao'nun felsefe yazıları, diyalektik materyalizmin yeni koşullar ve değişen problemler altında canlı tutularak teori ve üretim ilişkileri alanlarında yaratıcı bir şekilde uygulayabileceğinin tespitlerini içermektedir.⁽¹¹⁾

Devrimci savaş ve savunma stratejilerinin yanında Mao Zedong'un bilimsel sosyalizme temel katkıları, emperyalizm evresinde boyunduruk ve baskı altında tutulan halkların, devletlerin ve ulusların ayrı ayrı talepleri olabileceği, eşitsiz gelişim yasasından ötürü gündemlerin ve ödevlerin her tekil ülkede farklı olarak ele alınması gerektiği ve Lenin'in kapitalizmin son aşaması olarak nitelendirdiği emperyalizmden koparak kurulacak sosyalist bir toplumun ne yönde çelişkiler barındıracağına ilişkin teori ve pratiklerde somutlaşmaktadır.

Erken dönem Marksizmin sanayileşmiş ileri ülkelerin veya merkezlerin dar işçi sınıfları konsepti yerine, Mao, tekelci kapitalizmin yeni koşullardaki somut tahlilini yaparak, boyunduruk altına alınan ve sömürülen halklara dayanan çevre konseptini sınıf mücadelesinde belirleyici özne olarak gündeme getirecektir. Eşitsiz gelişimin ve sermayenin hat safhada merkezileştiği yeni koşullarda dünyanın bütün işçilerinin birleşmesi artık tek başına yeterli ve gerçekçi bir talep değildir. Tekelci kapitalizme karşı ezilen halkların, sistematik sömürüye ve baskıya uğrayan kitlelerin de birleşmesi gereklidir.

Mao Zedong, emperyalizmin dünya çapında hegemonyasını

11) *Seçme Eserler I. Cilt*, Mao Zedong, s. 349-403, Aydınlık Yay., 1. Baskı, İstanbul 1976.

sürdürdüğü ve çeşitlenerek geliştiği bir evrede yeni kurulan sosyalist bir toplumdaki sınıf mücadelelerinin açıkça adını koyar ve sosyalizmin kuruluş sürecinde ortaya çıkan çelişkilerin çoğunun dış kaynaklı olmadığını analiz eder. Sosyalizme yönelen bir toplumda önceki üretim biçimlerinin yapısal özelliklerinin kitleler üzerinde belirleyici etkisi bulunur. Mao'ya göre yeni ile eski arasında ortaya çıkan bu çok yönlü çelişkilerin herbirinin farklı çözüm yolları bulunur. Teorik betimlemeleri ile Marksist diyalektiği geliştiren Mao, emperyalistler arasındaki çelişkilerden emekçi sınıflar ve mülksüzler lehine azami ölçüde yararlanmanın öneminin altını çizecektir.

Feodal özellikler barındıran ve emperyalizme doğrudan bağlı geri kalmış bir ülkede, hem devrimden önce, hem de devrimden sonra tekelci kapitalizme karşı kolektivist karakterde örgütlenmiş yeni bir toplumsal-ekonomik alternatifin mümkün olabileceğini gösteren Çinli devrimciler, basit meta üretimine dayanan erken dönem kapitalizmin Marksist analizini ve tekelleşmeye başlayan ve sermaye ihracına dayanan emperyalist nitelikteki kapitalizmin Leninist analizini birlikte ele alırlar. Bir üçüncü tecrübe olarak Sovyetler Birliği'nde Stalin dönemindeki ekonomik planlama modelini yakından inceleyip gerekli eleştirileri yaparlar.

Çinli devrimciler az gelişmiş bir toplumda ekonominin temelini ağır sanayi değil, öncelikle tarımsal üretim olduğunu saptarlar. Ağır sanayinin öncü bir bileşen, hafif sanayinin ise tarım ile ağır sanayi arasında bir köprü görevi görmesi gerektiği vurgulanır. Bu köprü, ağır sanayiye yönelik aşırı yatırım ve birikimden kaynaklı problemlerin önüne geçebilmek için halkın, özellikle tarım işçilerinin günlük tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için gereklidir. Bununla birlikte üstyapı olarak bilinen toplumun etik, ideolojik, ahlaki ve kültürel zemininin ekonomik temel olan altyapı üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olduğunu teorik çalışmalarında öne taşırlar.

Sovyetler Birliği ile köprülerin atıldığı özel bir evrede sosyalist endüstriyi yerleştirmek için gerçekleştirilen Büyük İleri Atılım kampanyası 1959-1962 yılları arasında Çin'in iktisadi temeli üzerinde derin etkiler yaratır. 1962 yılında ülke çapında büyük yıkımlara neden olan doğal afetlere ve miktarı ve dağıtımı son derece sınırlı olan tüketim mallarından kaynaklı büyük zorluklara rağmen, kurulan halk

komünleri ile Çin ekonomisi sanayi için gerekli ürünleri özgüçlerine dayanarak karşılamaya başlar. Sosyalist karakterde planlı bir ekonomik kalkınma sürecine geniş emekçi sınıfların inisiyatifler olarak katılabilmelerinin araçları; uzmanların, kadroların, parti üyelerinin emekçilerle aynı kaderi yaşayarak birlikte üretim sürecine katılması ile yaratılır. Rütbelere kaldırılır, ücret uçurumları engellenir, her tür burjuva imtiyaza karşı seferberlik ilan edilir. 1975 ile 1979 yılları arasında yaklaşık 4 yıllık bir kolektivizm pratiği bulunan Demokratik Kamboçyalı devrimciler ise bu anlamda Çinli Marksistlerin uygulamalarını kendi ölçeklerinde daha da geliştirirler.⁽¹²⁾

Mao, kapitalizmin ve kapitalist ilişkilerin, yalnızca sosyalist bir ölçeğin etki alanı sınırları dışında kalan “ötekinde” bulunmayacağını ısrarla vurgular. Sosyalist bir üretim biçiminin karakterinin yeniden kapitalist yönde değişebileceği, üstelik bunun dışarıdaki tekelci kapitalistler tarafından değil, emekçi sınıfların merkezi teşkilatı olan komünist parti içinde yetişen kapitalistler tarafından gerçekleştirilebileceğinin saptaması, Mao’nun yalnızca Stalin’in ölümü sonrası modern revizyonizmin canlanması tarihsel pratiğine değil, aynı zamanda 1976’da kendi ölümü sonrası Çin devletinde yaşanabilecek karşı devrimci bir darbenin potansiyeline de işaret etmektedir. Mao’nun geliştirdiği sosyalizmden geriye dönüş teorisinin ileride kendini defalarca doğrulaması diyalektik materyalist düşünce mirası için şüphesiz önemli bir katkıdır.

Mao Zedong’un yaşamının son yıllarında jeostratejik tespitlerinde bazı zikzaklar ortaya çıkacaktır. Sovyetler Birliği ile tansiyonun devamlı yükselmesinden ötürü, Çin’in de kaçınılmaz olarak dahil olmak zorunda kalacağı yeni bir dünya savaşı beklentisi bu zikzaklar üzerinde etkili olur. Ayrıca parti ve devlet içinde yaşanan şiddetli çizgi mücadelelerine bağlı olarak, dönem dönem siyasi gelişmelerin peşinden sürüklenir. Çokça tartışılacak ABD emperyalizmi ile buzların eritilmesi taktik hamleleri de bu evrede gündeme gelecektir.⁽¹³⁾

12) Emperyalizmle savaş koşullarında kurulan Demokratik Kamboçya deneyine yönelik detaylı bir araştırma için bakınız: “*Parasız Bir Toplum Deneyi: Demokratik Kamboçya*” -Alkan Arslan, Berfin Bahar Dergisi, 231.Sayı, Mayıs 2017. Ayrıca; Pol Pot “*Seçme Konuşmalar*”, Çeviren: Alkan Arslan, El Yayınları, Mayıs 2018, İstanbul

13) Mao ve ÇKP yöneticilerinin, ABD başkanı Richard Nixon ve ekibi ile Pekin’de görüşmesine yönelik Arnavut devrimcilerin tepkileri, kitabın 6. Bölümünde yer alan “Çin ile Dayanışma Sonrası” başlığında aktarılmıştır.

1976-1991 Yılları Arasında Tekelci Kapitalizm

Lenin'in yüzyılın başındaki tekelci kapitalizmin gelişim yasalarına yönelik saptamaları 1970'lerin sonu ve 1980'lerde en net şekli ile pratikte kendini gösterir. Kapitalizmin gelişimi ile birlikte bankalar da yoğun bir şekilde gelişir. Bankaların bu tarihi evredeki rolü tekelcilerin, tröstlerin, küçük üreticilerin ve küçük tasarruf sahiplerinin para sermayesini emmektir. Bankalar artık başlıca mali araçları elinde bulunduran özel aygıtlara dönüşür. Süreçle birlikte bankalar da kendi içlerinde birbirini yutmaya ve dönüşmeye başlar. Büyük banka konsorsiyumları özellikle 1970'lerden itibaren varlığını her alanda hissettirecektir.

Yeni pazar arayışları karşısında sosyalist devletlerin ve başta Afrika, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika olmak üzere devrimci ulusal kurtuluş savaşlarının direncini bulan tekelci kapitalizm, özellikle Çin Halk Cumhuriyeti'nin kapitalist yolcular tarafından gasp edilmesinin ardından sermaye ihracı açısından büyük bir mevzi kazanır. Her ne kadar korumacı politikalar ve ulusal zenginliklerin tamamen dışa açılması sağlanmadıysa da, devlet kontrolünde gerçekleştirilen kapitalizm ile savaşlar evresinde prestiji büyük oranda sallanmış olan ve inisiyatif kaybetmeye başlayan emperyalizm aradığı oksijeni Çin üzerinden sağlar. Sadece Çinli revizyonistler için değil, tekelci kapitalistler için de kedinin renginin bir önemi yoktu, önemli olan fareyi yakalamasıdır.

Sovyetler Birliği'nin 1940'lardan itibaren revizyonist politikalara sapmış olması ve tekelci kapitalizm ile yarışmak için bürokratik karakterde devlet kapitalizmini benimsemiş olması bilimsel sosyalistler için büyük hayal kırıklığıdır. 1980'lere gelindiğinde Sovyetler Birliği'nde 20 Fransız, 18 Japon, 17 Amerikan, 13 Alman çokuluslu şirketi faaliyet gösterecek, tekelci kapitalistlerin uluslararası organizasyonlarına karşı Moskova yönetimi önderliğinde kurulan CO-MECON ve Varşova Paktı kısa sürede revizyonizmi yaymanın ve şantaajın enstrümanları haline gelecektir. Bu evrede Sovyetlerin uydu konumundaki Zhivkov'un Bulgaristan'ı, Kadar'ın Macaristan'ı, Husak'ın Çekoslovakya'sı, Honecker'in Demokratik Almanya'sı, Van Linh'in Vietnamı gibi ülkeler adım adım revizyonizmin varacağı kaçınılmaz son olan uluslararası sermayeye ve çokuluslu şirketlere tes-

lim olmaya yelken açarlar.

Sovyetlerin ve güdümündeki devletlerin kapitalizme adım adım dönüşümü dikkatle incelenmesi gereken bir süreçtir. Sürecin dış faktörler kadar yapısal dinamikleri de belirleyicidir. Mesela teknok-rasi içinde göreve başlamış parti yöneticileri veya işletme yöneticisi temelli bürokratların ağırlıklı olduğu komünist parti yapıları, bur-juva sınıfsal eğilimleri en başından itibaren içermektedir. Antonio Carlo işletme kökenli olmanın Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde parti ve devlet yöneticiliği için neredeyse bir kural haline geldiğin-den bahseder.⁽¹⁴⁾ İkili karakterin gerilimi ve tuhaflıkları kendini en açık şekilde üretim tarzında gösterir. Sovyetler Birliği'nde 1960'la-rın başına kadar süren bir evrede kapitalizmin tipik özellikleri olan artı-değer üretimi ve piyasa yasaları bir açıdan gündemde değildir. Ortada olan değişim değerlerinden çok, bir nevi kullanım değe-rlerinin genişletilmiş bir yeniden üretimidir. Yalnızca bu açıdan ele alındığında, Marx'ın *Kapital*'in ikinci cildinde belirttiği genişletilmiş yeniden üretim formülü ile örtüşür durmaktadır. Ancak bu iktisa-di pratik sosyalist karakterde değildir. Çünkü emek gücü sömürüsü gündemdedir. Yani bir sınıfın artı-emeğine sahip başka bir sınıfın varlığı mevcuttur ve işçilerin kendi üretim araçlarına ve emek süreç-lerine yabancılaşması yoğunudur. Bu yeni iktisadi koşullarda gelişen sınıfın tanımı için 1970'lerde ortaya atılan bir kavram olarak *bürok-ratik kolektivizm* de kullanılabilir.⁽¹⁵⁾

İzlediği bağımsız dış siyaset ve işçilere yönelik özyönetim politi-kaları ile modern revizyonizm karşısında heyecan yaratan Josip Broz Tito'nun Yugoslavyası ise kapitalist kâr mantığını yücelten iktisadi ilişkileri ve tekelci kapitalizm ile yaşadığı riskli dış ticaret politikaları ile başka yönde bir revizyonizmin tutsağı haline gelecektir. Özyöne-

14) *Sovyetler Birliği'nin Sosyo-Ekonomik Karakteri*, Antonio Carlo, Çeviren: Emre Adıgüzel, s. 151-152, Kaynak Yayınları, İstanbul 1985

15) Bruno Rizzi, bürokratik kolektivizm sisteminin dinamiği ve temel çelişmesini şöyle tanımlar: "Üretim araçları bir sınıfın tümünün elindedir, tek tek şahısların değil. Ekonomiyi yöneten plan, anarşik nitelikteki rekabetçi piyasadan bağımsızdır. Öncelik değişim değerlerinde değil, yatırım mallarının ve kullanım değerlerinin yeniden üretimi-mindedir. Sömürü tek tek üretim birimleri düzeyinde değil, plan üzerinden artı ürünün bir bölümüne sahip olunması ile kendini gösterir. Örneğin plan gereği zararına üretim yapan bir sektörün yöneticilerinin ayrıcalıklı konumları değişmez, toplam artı üründen kaynaklar aktarılmaya devam eder. Artı ürün, plana hakim bürokratlar arasında yine plan üzerinden pay edilmeye devam eder." Age, A. Carlo, s.108.

timci sistem uluslararası sermayenin gölgesinde hüküm süren bir çeşit anarko-sendikalizm olarak da adlandırılabilir. Bu sistem kendi işyerini ve kesimini öne çıkartan burjuva anlayışları ve bireyci ruhu besleyerek en temelde işçi sınıfının bir parçasını diğeri ile rekabete sokarak sınıfın derinlemesine bölünmesine yol açmıştır. Yugoslav-ya'nın 1978'lere gelindiğinde borçları 11 milyar doları geçmektedir. Yine bu evrede ABD emperyalizminden 7 milyar dolardan fazla kredi aldıkları bilinmektedir.

Adım adım serpilip gelişen burjuva ilişkiler ve sosyalizmin çözüldüğü iklimde hortlayan aşırı milliyetçi ideolojiler, Belgrad yönetimini kısa sürede esir alır. Süreç bir aşamada federasyon projesinin emperyalistler için kârsız olduğu noktaya gelir. 6 dilime bölünmüş bir ülke ve neoliberal politikalara bağlı kendi pazarlarını kuran yeni devletler bu aşamada efektif bulunur.

Nicolae Ceauşescu'nun Romanyası 1960'ların başındaki Bükreş toplantılarından itibaren Sovyet revizyonizmi ile mesafeli bağımsız bir ekonomi politik izlemiş ve anti-revizyonist mücadelede bir umut yaratmış olsa da tekeli kapitalizmin hışmından nasibini sert bir şekilde almaktan kaçamaz.

Bu süreçte hakkının yenmemesi gereken ve gelecek devrimci pratikler açısından dikkatle incelenmesi gereken bir ülke var. Kendi ifadeleri ile emperyalizme boyun eğeceklerine *ot yemeyi*⁽¹⁶⁾ tercih eden bir ülke. Avrupa'nın en yoksulu, en mülksüzü... Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti.

10 Ocak 1946'da kuruluşundan itibaren gerek ABD ve Avrupa Birliği emperyalizmine gerekse sosyal-emperyalist karakterdeki Sovyetler Birliği'ne en ufak bir taviz vermeden devrimci bir iç ve dış politika izleyen bilimsel sosyalist Enver Hoxha'nın ülkesi... Kuruluş yıllarında İtalyan faşizmine, Yunan işgalcilerine, Yugoslav ajanlarına karşı bölgesel bir mücadele veren Arnavutluk, sosyalizm evresinde de izlediği ilkeli ve sermaye ihracına en ufak bir taviz vermeden kendi özgücüne dayanan politikası ile emperyalizme karşı direnişin en

16) “Arnavutluk halkı ve onun partisi gerekirse ot da yer ama kendini asla üç kuruşa satmaz. Diz çökerek utanç içinde yaşamaktansa, dimdik ayakta şerefle ölmeyi yeğ tutar.” AEP Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Enver Hoxha'nın AEP kuruluşunun 20. ve Ekim Devrimi'nin 44. Yıldönümündeki resmi toplantıda yaptığı konuşma. *Arnavutluk Emek Partisi Tarihi-3*, Çeviren: Selahattin Sönmez, s. 34, Bora Yay., Ekim 1975.

önemli simgelerinden biri haline gelecektir. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Çinli revizyonistler tarafından kapitalist oyun alanına eklemelenmenin sinsi bir aracı olarak ele alınan Deng Xiaopinglerin üç dünya teorisine yönelik en ciddi eleştirileri ve devrimci çözüm önerilerini Enver Hoxha ortaya koyacaktır.

Arnavutluk'un kaderi de Mao'nun geri dönüş teorisinin bir başka ölçekte doğrulanmasıdır. 1985 döneminde Enver Hoxha'nın ölümü ardından iktidarı alan Ramiz Alia ve diğer revizyonistler ülkeyi hızla kapitalist reformlarla sermaye ihracına elverişli hale getirmeye çalışacaklardır. Bu süreci eskinin temsilcileri ile değil, işinin ehli yeni uzmanlar ile yapmak isteyen emperyalistler 1991 evresinde Arnavutluk'u da acımasız şekilde cezalandırarak absorbe eder. Çalışmamızın nesnesini oluşturan Arnavutluk'taki sosyalizm pratiğinin seyrini ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alacağız. Yeniden tarihsel çerçeveye geri dönelim.

Görüldüğü gibi 1991'lere kadar gelen süreç, reel sosyalizmin kendi hatalarından ötürü bir süre sonra kangrenleşen uzuvlarının emperyalist cerrahlar tarafından kesilmesine benzer. Polonya, Macaristan gibi kimi ülkelerde amputasyon işlemi aşamalı bir şekilde lokal anesteziyle yardımcı ile yapılırken, Yugoslavya gibi kimilerinde ise tek elci kapitalizmin en önemli unsurlarından biri olan silah sanayisi devreye alınarak etnik temelli operasyonlar inceliklerle sürdürülecektir. Kapitalist dünyaya dahil edilen yeni devletler, yani senelerdir hayali kurulan yeni pazarlar, çürüyen bir ağacın dibinde biten mantarlar gibi hızla ortaya çıkar.

Lenin'in *"Tarih, ceza vermekte tereddüt etmeyen haşin bir anadır."* sözü bilinir. Birçok badire atlatan ancak her kritik aşamada kendini yeniden üreten, yenilmez kapitalizm artık tek başınadır. Kitleler sevinç içinde demokrasi çılgınlıkları atarken kendinden emin bir şekilde tebrikleri kabul eder ve haklı gururu ile sahnede kapanış konuşmasını yapar.

Yeni Aşamada Emperyalizm ve Geleceği

Emperyalizmin ve sosyalist mücadelelerin geçmiş durumunun yukarıda belirtilen ve bilinen analizinden sonra, şimdi gelişmelerin olası seyrini ve geleceğini, gerçeği olgulara arayarak adım adım tahmin etmeye çalışabiliriz.

Öncelikle adını net koymak gerekir: Emperyalizm ya da tekelci kapitalizm yalnızca birkaç kişiye faydalı ölüm, hırs ve terör sistemidir. Üretimin toplumsallaşmasında muazzam bir ilerleme görülür ancak mülk edinme özel niteliğini hiç olmadığı kadar detaylı önlemlerle korur ve toplumsal araçlar çok az sayıda kişinin özel mülkiyetinde kalır. Bir tarafta toplumsal zenginlikleri emekleri ile yaratan ancak karşılığında sistemli olarak sömürülen geniş emekçi kitleler ve dışa bağımlı ulusal pazarlar, diğer tarafta yalnızca birkaç kişinin ve şirketin doymak bilmez çıkarları ve hırsları... Böyle bir sistem, şüphesiz pürüzsüz bir şekilde sonsuza kadar süremez. Samir Amin'in haklı olarak belirttiği gibi çağdaş kapitalizm, artık yalnızca bir sömürü ve emeğin bastırılması rejimi de değildir. İnsanlığın düşmanı hâline gelmiştir ve gününü doldurmuş olduğu ötelenmeden kabul edilmelidir.⁽¹⁷⁾

Halkın barınma, sağlık, eğitim, üretim ve dinlenme gibi temel haklarının garanti altına alınacağı, özel mülkiyetin ortadan kaldırılacağı, doğa ile uyum içinde yeşerecek sosyalist karakterde büyük kamucu projeler bu son aşamanın rasyonel tek alternatifidir. Son 25 yıllık bunalım evresinin psikolojik eşiği büyük oranda aşılmaya başlanmıştır. Her geçen gün kötüye giden kriz ve emperyalizmin yıkıcı karakterinin belirlediği nesnel koşullar, anti-emperyalist, demokratik ve sosyalist karakterdeki hareketlerin öznel güçlerinin yeniden organize edilmesi ve geliştirilmesi için elverişli hale gelmektedir.

Modern revizyonizmin 1991'deki çöküşü ile birlikte, çoğu kişi emperyalizmin sonsuza kadar süreceğini, kapitalizmin ve liberal demokrasinin ilerisine asla geçilemeyeceğini, geçme yönündeki her girişimin de hatalı ve problemlili olacağını iddia etmişti. ABD emperyalistleri ve neoliberal politika savunucuları, revizyonistler tarafından yönetilen ülkelerde kapitalizmin tam olarak restorasyonundan sonra ortaya çıkacak durumdan çok umutluydular. Ancak mevcut durum kısa sürede kendi gerçeğini dayattı. Hayali kurulan ekonomik büyüme ve demokrasi-barış temettüsü yerine, bu ülkelere yönelik ideolojik, siyasi, ekonomik ve askeri saldırılar hız kesmeden gündeme geldi. Sermaye ihracının doğası gereği bu kaçınılmazdı. Bu girişimlerin karşılığında ise yüksek kârlılık oranları beklerlerken is-

17) *Kapitalizmden Uygarlığa -Sosyalist Perspektifin Yeniden İnşası*, Samir Amin, Çeviren: Yağmur Dönmez-Naim Atabağsoy, 1. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul 2017

tedikleri verimliliği bir türlü alamadılar. Karşılıklı bir hayal kırıklığı ortaya çıktı.

Emekçi kesimler, periyodik göç dalgalarıyla iş güçlerini gelişmesini tamamlamış kapitalist ülkelerde satılığa çıkarttılar. Göç edecek imkânı bulunmayan ve geride kalan pek çok kişi ise çoğu güvenceden yoksun bir şekilde son kalan eşyasını, toprağını, hayvanını satmak zorunda kaldı. Arz-talep ilişkisinin ve kârlılığın belirlediği piyasa ilişkilerinde her şeyin bir karşılığı olduğu bilinci ile hareket etmek durumunda kalan ve satacak hiçbir şey bulamayan çoğu insan, ellerindeki tek sermayeyi, kendi bedenlerini veya çocuklarını piyasa koşullarında satılığa çıkartmak zorunda kaldı. Organ mafyası, dilencilik, fuhuş ve insan kaçırma vakaları yükselen trendler olarak kendini gösterdi. Yıkımların ve krizlerin yıldan yıla ağırlaştığı zamanın Varşova Paktı ülkeleri, hızla Avrupa Birliği'nin sırtında taşımak istemediği kamburu ve ekonomik yönden iflah olmaz, verimsiz bir arka bahçe konumuna sürüklendi.

Tüm bu süreçte ABD'nin iktisadi gündemi neydi?

ABD bu evrede esas olarak stagflasyon süreciyle boğuşmaktadır. Stagflasyon, resesyon ile enflasyonun aynı anda görüldüğü kapitalist üretim tarzındaki özel bir tıkanıklık durumu olarak bilinir. Bu durumda ekonomideki işsizlik oranı artarken fiyatlar da hızla yükselir. ABD hakim sınıfları bu sorunu çözebilmek için 1979'un başlarında neoliberal ekonomi politikalarında bazı ayarlamalar yapacaktır. Bu evrenin temsilcisi olan Ronald Reagan önderliğindeki emperyalistler, 1980'lerde yüksek teknoloji ürünü askeri malların üretimine odaklanarak ve tüketim mallarının üretimini dış kaynak kullanarak gerçekleştirmeye başlar. Tüketim mallarının üretimindeki bu zayıf istihdam başta Japonya, Çin ve diğer Doğu Asya ülkeleri olmak üzere ABD'yi dünya ekonomilerinin en büyük kreditöründen en büyük alacaklısına dönüştürecektir. ABD'li stratejistler, bu evrede Çin'e yönelik izledikleri taşeronluk ve atölyecilik operasyonları ile Çin'i dünya kapitalist sistemi içinde problemsiz olarak tutabileceklerini düşünürler. Silah sanayisi sermayesi tarafından, yüksek teknolojiye dayalı ürünlerin, sermaye yoğun malların ve çeşitlenen savaş malzemelerinin üretilmesi ABD ekonomisini dünyadaki bir numaralı ekonomik güç olarak sabitleyecektir. Bu furyanın bir diğer temsilcisi

de Margaret Thatcher'ın İngiltere'si olacaktır.

Modern revizyonizmin 1991'deki çöküşünden sonra ABD emperyalistleri Orta Doğu (Filistin-Irak-Suriye), Orta Asya (Afganistan) ve Doğu Avrupa'da (Yugoslavya) daha saldırgan hale geldi. Doğrudan müdahil olduğu askeri operasyonlar kadar pek çok ülkenin ulusal piyasalarını kontrol altına alabilmek için kendine bağlı siyasi organizasyonlar yarattı. Oluşan tepkileri kontrolünde tutabilmek için muhalif hareketleri de yoğun bir şekilde denetleyip destekledi. Sadece bu işlere yönelik sayısız sivil toplum kuruluşu ve düşünce merkezini uygulamaya aldı. Hatta en radikal gözüken devrimci organizasyonları uyuşturucu trafiği ve silah sanayisi üzerinden kendi rotasına soktu.

1980'lerin başı ile birlikte devreye alınan düşük yoğunluklu savaş ve psikolojik savaş stratejileri ile yalnızca devrimciler değil genel olarak sermayenin önünde engel teşkil eden hangi sınıftan olursa olsun herkes tecrit edilip ötekileştirildi. Tekelci kapitalistler için bir ülkenin hakim dini yapısının, dilinin, ahlaki normlarının veya yaşam alışkanlıklarının meta üretimi ilişkilerini baltalamadıktan sonra çok da bir önemi yoktu. Önemli olan sermaye ihracını sağlayabilmek ve daha yüksek oranlarda üreterek kâr oranlarını arttırabilmektir. Bu eğilim 1990'lı yıllarda George Bush rejiminden Clintonlara kadar kesintisiz devam edecekti. Clintonların ve sonradan Obamaların izlediği emperyalist ekonomi politikalar ile ABD, bilgi teknolojisi, ekonomi finansmanı ve askeri üretimi artırarak bir numaralı ekonomik ve askeri güç olarak kalabileceğini düşünmüştü. Ancak kamu borçları hesapsız bir şekilde artmaya devam ediyordu. İç piyasaya yönelik bir finans-kapital operasyonu olan 2006-2008 yıllarındaki emlak sektöründe yaşanan mortgage krizine yol açan kayıp kredilerin etkisi, küresel ekonomik ve finansal krizi daha da ağırlaştıracaktı.

Küresel kapitalist bir güç olma yolunda büyük çaba sarfeden Çin ve Rusya ise, ABD'nin Irak'a karşı saldırgan eylemlerini yarım ağızla kınadılar ama pratikte izleyen taraf olarak kaldılar. ABD yayılmacılığının kaçınılmaz olarak geleceği aşamanın kendileri için risk içermesinden ve saldırgan politikaların aşırı yüksek maliyetlerinden ötürü önemli bir noktayı kısa sürede keşfettiler. ABD devamlı yükselen kamu borç oranları ile giderek zayıf düşüyordu. Yaklaşan tehlike-

yi gördüler ve bu doğrultuda ABD ve onun kontrol ettiği organizasyonlardan bağımsız olarak yeni bir ekonomik kalkınma ve stratejik blok oluşturmaya çalıştılar: Şanghay İşbirliği Örgütü.

Öte yandan Latin Amerika, Afrika, Ortadoğu ve Güney Asya'da yer alan ezilen dünya halkları ise kendi ülkelerindeki komprador karakterli iktidarlarından kaynaklı sorunlar nedeniyle emperyalist merkezlere karşı sistemli ve birleşik bir direniş modeli geliştirmekte eksik kaldılar.

Tekelci Kapitalizmin Düşman Kardeşleri

Dünyamızı son 140 yıllık süreçte her yönden belirleyen ABD emperyalizmi iktisadi açıdan şu an ne durumda? Sorunun yanıtı Çin Halk Cumhuriyeti'nin mevcut iktisadi durumundan bağımsız ele alınamıyor.

2016 verilerine göre ABD, 2,3 trilyon dolar ithalat ile dünyanın en büyük mal ithalatçısı ve 1,5 trilyon dolar ihracat ile Çin'den sonra ikincil en büyük mal ihracatçısı konumunda. Hizmetler ticaretinde dünyanın en büyük ihracatçısı ve ithalatçısı olan ABD, toplam ihracat ve ithalatta da (hizmetler ve mal ticareti toplamı) lider konumda. Uluslararası ticaret açısından bakıldığında, ABD özellikle sermaye ve teknoloji yoğun mallarda üstünlüğe sahip durumda. Başlıca ihrac kalemleri de bu mallardan oluşmakta. İhracatında öne çıkan sektörler arasında; makine, elektrikli cihazlar, mineral yakıtlar, otomotiv, havacılık ve uzay sanayi, tıbbi cihazlar, değerli taşlar ve mücevherat, plastik sanayi bulunuyor.

ABD'nin ihracat süreçlerinde başı çeken 5 ülke ile (Kanada, Meksika, Çin, Japonya, İngiltere) olan ilişkilerinde önceki yıllara göre -%5.0'lere varan gerileme oranları küçümsenmemeli. Yukarıda belirtilen teknoloji yoğun malların beklenmedik üretim fazlası ve piyasadaki diğer emperyalistlerin varlığı ABD'yi potansiyel krizlerin kışkacında tutmaktadır. Toplamda bakacak olursak, 2016 verilerine göre ABD'nin ihracatı bir önceki yıla göre %3,3 oranında düşmüş ve 1.453,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, ithalatı ise bir önceki yıla göre %2,4 oranında düşerek 2.251,6 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.⁽¹⁸⁾ Gelişmeler ABD'nin kontrol etmekte zorlandığı bir dış

18) Detaylı bilgi ve güncel verileri için: <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/>

ticaret açığı ile karşı karşıya olduğunu gösteriyor.

Dünyanın en büyük ithalatçısı olan ABD'nin 2016 yılında ilk 5 tedarikçisi ihracatına benzer şekilde Çin, Meksika, Kanada, Japonya ve Almanya olarak sıralanıyor. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti'nin 481.8 milyar dolar ile ilk sırada olması sermaye ihracı açısından dikkat çekici. Yüz milyonlarca insanı tekelci kapitalist üretim ilişkileri çarkı içine sokan, temel dürtüsü kâr etmek ve senelik ekonomik büyüme oranları olan ve bunu darbe ile devirdikleri bir döneme ait olan semboller ve politik aygıtlar ile gerçekleştiren günümüz Çin'inin yalnızca hava kirliliği ve ekolojik problemler açısından değil, ideolojik açıdan da yarattığı tahribatın ne derece tehlikeli olduğunu fark etmek zor olmasa gerek. ABD tekelci kapitalizminin son 20 yıldaki en önemli şirketlerinden biri olan kahve zinciri Starbucks Corporation başkanı Kevin Johnson, 2021 yılında Çin'de 5.000'den fazla şube açacaklarını belirttiğinde heyecan yaşayan yalnızca sermayenin temsilcileri ve Lenin'in net olarak ifade ettiği işçi aristokrasisidir.⁽¹⁹⁾

Bu aşamada bir güncel parantezi de ülkemiz Türkiye için açmak gerekiyor. Tekelci kapitalizm ile ilişkisi, 1881'lerde Osmanlı dış borçlarını düzenleme amacıyla hayata geçirilen "Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi" dönemlerinden günümüze görece bir istikrarla sürmüş Türkiye'nin, şu an içinde bulunduğu aşamada en fazla ithalat gerçekleştirdiği ülkenin 2015 verilerine göre 24 milyar 858 milyon dolarla yine Çin Halk Cumhuriyeti olduğunu görmek pek de şaşırtıcı değil. Çin'den Türkiye'ye ithalatı gerçekleştirilen ilk 5 kalem ürün içinde telefon cihazları, ışık sistemleri -transistörler, optik okuyucular, özel fonksiyonlu mekanik cihazlar ve sentetik iplikler yer alıyor. Bu ürünler, sermaye ihracının ülke içinde

home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/ABD/

- 19) Enver Hoxha'nın 1970'lerde yaptığı analiz, günümüz Çin'in katettiği yolun rüşeyminden olgunluk safhasına geçişin adeta bir projeksiyonudur. "Çin, ülkesinin geniş emekçi kitleleri üzerindeki sömürüyü yoğunlaştırmadan kendisini bir süper devlete dönüştürme yolunda ilerleyemez. ABD ve diğer kapitalistler, Çin'de yatırımları sermayeden süper kârlar sağlamaya çalışacaklardır. Onlar, Çin toplumunun temelinde ve üst yapısında kapitalizm yönünde hızlı ve köklü değişiklikler olması için baskı da yapacaklardır. Çin burjuvazisini ve onun devasa bürokratik aygıtını ayakta tutmak ve yabancı kapitalistlere olan kredi ve faiz borçlarını ödemek için yüz milyonlarca kişi üzerindeki sömürü yoğunlaşacaktır..." *Emperyalizm ve Devrim*, s. 273-274

hangi sektörleri belirlediği açısından da anlamlı.

Türkiye’de tekелci kapitalizme bağılı mevcut ekonomik ilişkilerin ulusal pazar içindeki yansımaları, yine 2015 sonu verilerine göre, yeni açılan 4 bin 453 limited şirketi, 5 bin 722 ticari işletme, 2 bin 138 şube, bin 177 anonim şirketi, 81 kooperatif, 2 kolektif şirket ve 1 konsorsiyum olarak kendini gösteriyor. Aynı yıl Türkiye genelinde toplam 20 bin 286 esnaf ve sanatkâr işletmesi kurulurken, 11 bin 195 esnaf ve sanatkâr işletmesinin ise kapandığı Gümrük Ticaret Bakanlığı resmi verilerinde yerini buluyor. Hizmet sektöründeki “servis aracı işletmeciliği” hızla yükselen mesleklerin başında gelirken “bakkallık, büfecilik ve bayilik” gibi mesleklerin yoğun bir şekilde kaybolduğu yine resmi verilerde yerini buluyor. Özetle yeni girişimcilerin sayısı fazla gibi gözükse de, tekелci kapitalizmin doğrudan etkilerine bağılı olarak girişimcilerin her sene yarısından büyük bir oranı kepenklerini kapatıyor ve üretim süreci dışına savruluyor. Sermaye üreticilere uğramadan yoğunluklu olarak inşaat, konut, emlak gibi rant temelli spekülâtif sektörlerde kendini üretmeye çalışıyor.

“Sosyalist” Çin ise ekonomik ilişkilerini kabul ettirdiği ülkelerdeki bu ve benzeri durumlardan en ufak bir rahatsızlık duymadan sermaye ihracına son sürat devam ediyor. Kaçak güreşmenin veya pragmatizmin anlamı yok. Gerçeğı olgularda ve maddi dünyada aramalıyız. Dileklerden ve beklentilerden bağımsız bu nesnel gerçeğı ne kadar çabuk benimsersek, tekелci kapitalizmin doğasını ve güncel etki mekanizmasını da o kadar doğru bir zemine oturtabiliriz.

Ekonomik, politik ve ideolojik yönden Çin Halk Cumhuriyeti’nin dünya halklarının ve mülksüzlerin mücadelesi ile en ufak bir bağı kalmamıştır. Aksine tekелci kapitalist karakterinden ötürü ABD ile çelişmeleri olsa da, bu mücadeleler önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Çin’de 1978, 1989, 1997 ve 2000’ler evresinde gerçekleşen büyük ölçekli işçi grevleri ve emekçi hareketlerinin Mao’nun tabiri ile “kapitalist yolu tutmuş” iktidar mensupları tarafından şiddetle bastırıldığını hatırlatmak gerekiyor. Chinese Academy of Social Sciences’in yaptığı araştırma durumun ciddiyetini gösterir niteliktedir. Çin’in doğusunda yaşayanların yıllık ücret oranı batı bölgelerinde yaşayanlara oranla 2.03 kat daha fazladır. Aynı çalışma, halkın %63’ü için temel sorunun yükselen fiyatlar, %42’si için tedavi

işlemlerine ulaşmanın olanaksızlığı, %28'i için de devamlı artan gelir farklılıkları olduğunu ortaya koymaktadır.⁽²⁰⁾

Tüm kapitalist ve emperyalist güçler şu anda sosyo-ekonomik ve politik krizlerle sarsılmakta ve ekonomik rekabet ve siyasi rekabetlerini tırmandırmaktadır. Emperyalistler arası çelişkiler yoğunlaşıyor. Emperyalist güçler dünyayı yeniden bölmek ve kaynakları kontrol edebilmek için oluşturdukları G8, G20 gibi organizasyonlar aracılığı ile diplomatik görüşmeler yapıyorlar. Bu gelişmeler krizleri daha da şiddetlendiriyor ve dünya ölçeğinde emperyalist nitelikli savaşlar bugün yaklaşık 50 ülkede devam ediyor.

Sermaye ihracının yoğunlaşması ve araçları, 1900'lerin başından bu yana büyük oranda değişim geçirdi ancak içinde bulunduğumuz çağın temel karakteri olan emekçi devrimleri ve ulusal kuruluş savaşları eksenini değişmedi. Üretimin ve sermaye ihracının çok büyük boyutlara ulaştığı bugünkü koşullarda, tekelci kapitalistler emekçileri sömürmenin başka biçimlerini keşfettiler. Bunların başında çokuluslu şirketler gelmektedir. Bu noktayı tekelci kapitalizmin teorisini ve tarihsel seyrini doğru olarak kurabilmek açısından es geçmemek gerekiyor.

Dış görünümüleriyle çokuluslu şirketler, birçok ülkenin kapitalistlerinin mülkiyetiymiş gibi bir izlenim uyandırır. Gerçekte ise, ellerindeki sermaye ve uyguladıkları denetim göz önüne alındığında, her ne kadar birçok ülkede faaliyet gösteriyor gözükseler de esas olarak tek tek ülkelere aittirler. Rekabet koşullarında ayakta kalmayı başaramayan küçük ve orta büyüklükteki yerel şirketleri emerek büyümelerine devam ederler.

Çokuluslu şirketler, azami kâr sağlama olanağı en çok güvence altına alınmış ülkelerde şubelerini açarlar. Amerikan çokuluslu şirketi Ford'un 1980'lere gelindiğinde her çeşit ulustan yüzbinlerce işçinin çalıştığı dünya çapında 30 büyük fabrikası bulunmaktadır. Çokuluslu şirketlerin planları doğrultusunda kendini organize eden kapitalist devletler ulusal düzeyde olduğu gibi uluslararası düzeyde de bu şirketlerin egemenlik ve yayılma amacına hizmet etmektedir-

20) Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki emekçi hareketlere ve güncel iktisadi duruma yönelik: http://www.clb.org.hk/sites/default/files/archive/en/share/File/research_reports/workers_movement_07-08_print_final.pdf

ler. Çokuluslu şirketlerin devamlı artan ekonomik gücü, birçok durumda gelişmiş kapitalist ülkelerin bütçesine ya da üretim toplamına ulaşmakta hatta aşmaktadır. ABD'nin en güçlü çokuluslu şirketlerinden biri olan General Motors Corp.'un üretimi, Hollanda'nın, Belçika'nın ve İsviçre'nin sanayi üretimi toplamını aşmaktadır.⁽²¹⁾ Bu şirketler kendilerine özel yarar ve ayrıcalıklar sağlamak için faaliyet gösterdikleri ülkelere doğrudan müdahale etmektedir. Çokuluslu şirketler, emperyalizmin kaldırıcıları ve onun yayılmacılığının başlıca biçimlerinden biridir. Bu şirketler egemenliklerinin devamlılığı için herhangi bir suç işlemekten de çekinmezler.

İsyan Etmek Haktır!

Tekelci kapitalizmin giderek kötüleşen krizine ve savaşların yayılmasına karşı, emperyalizmin çöktüğünü ve sosyalist karakterdeki devrimlerin dünya çapında yükselişinin arifesinde olduğumuzu kendimize güvenle söyleyebiliriz. Emperyalizmin egemen olduğu bir dünyadan, sosyalizmin yeniden canlanacağı ve daha geniş bir coğrafyada filizleneceği bir dünyaya geçişin bir bakıma arifesinde yer alıyoruz. Bu geçişin her geçen yıl daha da yaklaştığını görmemiz gerekiyor. Anti-emperyalist, demokratik ve sosyalist karakterdeki hareketleri ilerletmenin nesnel koşulları bu açıdan mevcuttur. Ancak devrimin öznel güçleri, bu koşulları doğru tahlil ederek sömürücü ve baskıcı sınıflara karşı doğru araçlarla anti-emperyalist kararlı bir sınıf mücadelesi izlemek zorundadır.

Emperyalistler, reel sosyalizm pratiklerinin geçici yenilgisi ve stratejik geri çekilmesinin bir sonucu olarak, proletaryayı ve halkın geniş kitlelerini sömürmek ve yüksek kârları toplamak için her şeyi yapan bir politika yürüttüler. Sivil yaşam ve askeri üretim için, ayrıca iletişim ve ulaşım alanında eşi benzeri görülmemiş derecede yüksek teknolojiyi gündeme aldılar. Sonuç, yenilenen üretim araçları ile üretici güçler arasında ve toplumsal üretim güçleri ile özel mülkiyete dayanan kapitalist ilişkiler arasında ciddi bir çelişkinin varlığı oldu. Tekrarlayan ve biriken finansal krizlerin ve saldırgan savaşların patlak vermesinin temel nedenlerinden biri de budur.

Dünyamız Leninlerin, Rosaların dünyasından pek çok yönden

21) *Emperyalizm ve Devrim*, s. 60

çok daha farklı bir noktada ve dogmatik düşünce bir sonraki devrim dalgasını yaratmayacak. Tekerlemeye varan sloganlar, etkili olduğu düşünülen imajlar da bir işe yaramayacak ve gerçekçi olmak gerekirse önceki sosyalizm pratiklerinin formülleri, geleceğin üretim biçimleri için sadece tarihsel bir anekdot olarak kalacak. Mülkiyet ilişkileri değişse bile yeni ihtiyaçlar, yeni çelişkiler, yeni beklentiler gündemde olacak.

Mevcut gerçeklik her şeyden daha radikaldir ve öğreticidir. Ege-menler arasındaki çelişkilerin kızışması iyidir. Emperyalizm çağında toplumsal huzursuzluklar, toplumsal huzurdan çok daha iyidir. Bilimsel sosyalizmin devrimci ilkelerini ve mirasını incelemek, hem içinden geçtiğimiz bu tarihi dönemde politik özneyi ve gerekli strateji-taktikleri kurabilmek açısından, hem de gerek global ölçekte, gerekse yerellerdeki mücadelenin doğru biçim ve araçlarının bulunabilmesi açısından önemlidir.

Tekelci kapitalistler teknolojiye kendi amaçları için sonuna kadar fayda sağlamaktalar. Devrimci güçler ve sosyalist bir toplum için mücadele eden emekçi kesimler ise bu teknolojiyi gerekli şekillerde analiz etmeli, tek başına olmasa da, devrimci süreçler içerisinde etkin bir araç olarak kullanabilmelidir. Yüksek teknoloji üretiminin yüksek toplumsal özelliği, tekelci kapitalizm yerine sosyalizmin doğasına çok daha uygundur.

Kapitalizm sonsuz büyümeye dayanır. Bununla birlikte kaynaklar sınırlıdır. Bu kaynaklar tükendikçe, toplumsal hareketliliklerle birlikte giderek daha fazla ekolojik kriz olması da kaçınılmazdır. Ekolojik kriz ve afetler, emperyalist karakterdeki dünya ülkelerini zayıflatıp yoksullaştırmakta, böylece devrimci süreci ve yeniden proleterleşmeyi hızlandırmaktadır. Ayrıca büyük alt üst oluşlar büyük çözümleri ve büyük kamusal projeleri dayatarak bunların altyapısını oluşturmaktadır. Bu da olumludur.

Bir diğer önemli nokta, hem global ölçekte hem de sadece tek ülke koşulunda mevcut sınıfların her tür şablondan uzak, gerçekçi ve güncel analizinin yapılması zorunluluğudur. Tarihsel olguları ve devrimin öznel güçlerinin niteliğini eğip bükmeden bu analizin gerçekleştirilmesi gerekir. İlk bölümde belirttiğimiz gibi tekil fenomenlerin kendi özel gündemleri içinde kaybolmamak, bunların mevcut üretim ilişkisi-

leri ve meta üretimi süreciyle bağıntılarını her somut aşamada açıkça ortaya koyabilmek gereklidir. Bu temelde kurulacak stratejiler ve taktikler etkili bir mücadele için gerekli teorik pusulayı da sağlayacaktır.

Hegemonyacılığa ve emperyalizme karşı uluslararası dayanışmanın rolü her zamankinden daha fazla önem kazanıyor. Emperyalizme karşı mücadelede ezilen uluslar ve sömürüye maruz bırakılan geniş emekçi kitlelerle devrimci bir program temelinde uluslararası ittifaklar düzenlemek genelde yeterince dikkate alınmayan çok önemli bir strateji sorunudur.

Ayrıca başta üçüncü dünya ülkeleri emekçi halkları olmak üzere, emperyalizme karşı küresel ve yerel çapta kararlı bir mücadele veren Marksist-Leninist partilerin, emekçi hareketi organizasyonlarının, öğrenci ve köylü kolektiflerinin, genel olarak sömürü ve ayrımcılığın her türüne karşı mücadele eden kitlelerin karşılıklı tecrübelerini aktarabilmeleri ve sınıf savaşımalarını tecrübelerinden öğrenerek mücadeleyi birlikte sürdürebilmeleri için kurulacak kuvvetli bağlar olmazsa olmazdır.

Bir örnek vermek gerekirse, kapitalist uzmanlaşmanın bağlamında düşünülebilecek ve tekelci kapitalizmin ideologları tarafından ısrarla birbirinden ayrı tutulmaya çalışılan hatta birbirinin karşıtı olarak konumlandırılan mücadele kıtaları, kendi organik bağlarını keşfedebilmeli, birbirinden öğrenmeli ve birbirlerinin mücadelelerini kesintisiz olarak desteklemelidir. Türkiye'deki tarım işçilerinin yakıcı problemleri yalnızca tarım işçilerinin gündemi değil, aynı zamanda cinsiyet eşitsizliğine maruz kalan kitlelerin de gündemidir. Peru'da yağmur ormanlarının kesilmesini istemeyen yerli halkın Texaco türünden çokuluslu şirketlere karşı mücadelesi, durup dururken düzinelerce mermi ile sokakta öldürülen ABD'li siyahların da mücadelesidir.

Sosyalizmin ve toplumsal mücadelelerin yakın tarihi, tekelci kapitalizme ve kâr amaçlı meta ekonomisine verilen tavizlerin, yanlış sınıf ittifaklarının ve çelişkilerin hatalı ele alınmasının sayısız örneği ile doludur. Ancak her aşamada devamlılık gösteren devrimci ve doğru bir pratik içinde hataların kaynakları saptanabilir ve varlık nedenleri ortadan kaldırılabilir.

Emperyalizmin varlık nedeni olan sermaye ihracına ve toplumlara dayattığı meta ekonomisine en ufak bir çatlaktan nefes aldırmadan karşı koyabilmek dünyadaki devrimci hareketlerin her zaman yararına olacaktır. İsyan etmek haktır ve evet, *ot yemek* gereklidir ve doğrudur.

II. BÖLÜM

Emperyalizmin Geleceği: Üçüncü Aşama

“Sermaye ihracının yoğunlaşması ve araçları, 1900’lerin başından bu yana büyük oranda değişim geçirdi ancak içinde bulunduğumuz çağın temel karakteri olan emekçi devrimleri ve ulusal kurtuluş savaşları eksenini değişmedi. Üretimin ve sermaye ihracının çok büyük boyutlara ulaştığı bugünkü koşullarda, tekelci kapitalistler emekçileri sömürmenin başka biçimlerini keşfettiler. Bunların başında çokuluslu şirketler gelmektedir. Dış görünümüleriyle bu şirketler, birçok ülkenin kapitalistlerinin mülkiyetiymiş gibi bir izlenim uyandırırılar. Gerçekte ise, ellerindeki sermaye ve uyguladıkları denetim göz önüne alındığında, her ne kadar birçok ülkede faaliyet gösteriyor gözükseler de esas olarak tek tek ülkelere aittirler. Rekabet koşullarında ayakta kalmayı başaramayan küçük ve orta büyüklükteki yerel şirketleri emerek büyümelerine devam ederler.”²²⁾

Bir çalışmayı doğrudan yargılamak yerine bir bütün olarak ele almak, ilerlediği, dallanıp budaklandığı ve çıkmaza sürüklendiği noktaları sonuna kadar izlemek gerekir. İlk bölümde yer alan **Emperyalizmin Geleceği** başlıklı çalışmamızı tam da bu bağlamda irdelemeye devam etmek, yazının sınırları ile yüzleşmek ve bu sınırları gerekli analizlerle esnetmek bu aşamada önem kazanıyor.

Radikal bir toplumsal dönüşüm koyutlamadan, düşünce ve kültür tarzlarının temelinde meydana gelen bir değişimden bahsetmek idealizmin sık gözüken bir türüdür. Bir başka deyişle modern olarak nitelendirilebilecek günümüz toplumunda entelektüel ve kültürel değişimin teorisini üretim tarzındaki değişimlerle ilişkilendirerek kurabilmek gerekiyor.

22) Bkz: 1. Bölüm “Emperyalizmin Geleceği”-“1976-1991 Yılları Arasında Tekelci Kapitalizm”

Yukarıda alıntısını yaptığımız ve temel olarak Lenin ve Rosa Luxemburg gibi Marksist kuramcılarının emperyalizm teorisinin oldukça genel bir özetini içeren alıntımız içinden geçtiğimiz üretim ilişkilerinin bir yönüne vurgu yaparken, özellikle ideoloji-kültür alanında yansımaları ve iktisadi temele içkin yeni filizlenen pek çok sorunsal noktasında sınırlı kalmaktadır. Bu sınırlılık, toplumu radikal bir şekilde dönüştürme perspektifi ile hareket eden ve emperyalist tahakküm zincirine karşı çok yönlü bir mücadele içinde olan kitleler için şüphesiz iştah açııcıdır. Büyük toplumsal zemin değişiklikleri arifesinde yeniden teoriye dönmek, bir nevi diyalektik anlamda içe kapanmak, güncelin özgün pratiklerinin sersemletici etkisine karşı da bağışıklamayı arttıracaktır.

Problemlerin başında, yaklaşık 1890'larda rüşeymini gösteren bir evreyi zaman ve mekan boyutlarını yeterince dikkate almadan çekiştirme eğilimi geliyor. Nasıl ki, 1840'ların erken dönem kapitalizmi yüzyılın sonundaki yeni ekonomik ve toplumsal ilişkileri bir noktaya kadar ifade ediyor ise, 1920'lerin tekelci kapitalizm analizleri de özellikle 1950'lerden itibaren durmaksızın gelişen sibernetik ve bilişim teknolojileri gibi günümüz modern toplumunun yerleşik mefhumları karşısında benzer tıkanıklıkları yaşamaktadır. Sadece üretim araçları değil, bu araçların etkisinde gelişen yeni üretim ilişkileri de, her ne kadar mülkiyetin temel karakteri değişmese de farklı sorunsalları ve özgün durumları devamlı üretmeye devam ediyor.

Bir üçüncü aşamada mı yer alıyoruz?

Bilindiği üzere geleneksel Marksizmde iki temel aşama yer alır. İlkin, bizzat Marx ve Engels geliştirmiştir. Aslında sistemin o tekil durumdaki mevcut eğilimlerini, çeşitli çalışmaları içinde biraz da zorunlu bir dağınıklıkla ifade etmişlerdir. Aydınlanmanın ve modernizmin damgasını vurduğu bu ilk dönemde insanlar ulus devletin ne olduğunu, kolektivizmin ne olduğunu, düşmanın kim olduğunu, toplumsal sınıflarda kimin en alt tabakada yer aldığını bildiklerini düşünüyorlardı. Bu açıdan toplumsal bütünlüğün temsili kendi içinde yanıtlarını ortaya çıkartabiliyordu.

İkinci uğrağın iktisadi temelinin Lenin ve Rosa Luxemburg'un doğrudan tekelci kapitalizmi merkeze oturtan teorik çalışmaları olduğunu da belirtebiliriz. Kapitalizm bu ikinci uğrakta yeniden ya-

pılandırılmıştır ve bir önceki döneme göre bu evrede temsil sorunu çetrefilleşmeye başlamıştır. Toplumların ulusal sınırların ötesine genişlediği ve içerinin sömürgeler gibi dışarıda kalan parçaları da içerdiği özel bir dönemdir emperyalizm.

Özetle ilk uğrakta tek bir başkenti olan bir ulus devlet yani iç pazar bulunur. İkinci uğrakta ise kendi sömürge sistemlerine sahip ve birbiriyle rekabet eden bir grup merkez nitelikte metropol günde-me gelir. Bu iki uğraktan sonra Marksist gelenek reel sosyalizm pratiklerini kurma ve emperyalist tahakküm aygıtlarına karşı savunma refleksleri içinde bir üçüncü uğrağa gerçekçi olmak gerekirse geçememiştir.

Geleneğin bir kısmı, teori üretiminde tıkanıklıklar yaşadığı için diyalektik materyalizmi elden çıkartmış ve neoliberal ideolojik mev-zilerde konumlanmıştır. Bir kısmı ise, kendini her seferinde yeni-den üreten heyecansız iktisadi temele olan dargınlığını üstyapıda-ki akrobasilerle gidermeye çalışmıştır. Açıkça belirtmek gerekir ki, bu tür ideolojik savrulmaların kökeninde Lenin'in, birinci bölümde belirttiğimiz gibi emperyalizmi, tekelci kapitalizmin "en üst" ve "ni-hai" aşaması olarak tanımlamasının da etkisi bulunur. Bir tarihsel dönem, başlangıcı ile netleştirildiği gibi, ucu açık gibi gözüken sonu ile de kesinleştirilmiştir. Bu aşama krizlerin ve savaşların yoğunla-şacağı bir tarihsel dönem boyunca devam edecek son bir evredir. Tekelci karakterdeki sermaye kapitalist nitelikteki ekonomik ilişki-lerde hegemonyasını kuracaktır. Banka sermayesi sanayi sermayesi ile birleşerek finans kapitali oluşturacaktır. Kartel ve tröst oluşumları kendini gösterecek, basit meta ekonomisine dayanan sermaye dön-güsü yerine artı-değer ve sermayenin yoğun miktarlarda ihracına dayanan meta ekonomisi öne çıkacaktır. Her şey çok açıktır ve bu fenomenler tüm bir döneme damgasını vuran niteliktedir.

Sadece reel sosyalizm pratikleri ve ulusal kurtuluş savaşlarının kurma-kapanma-savunma eğilimleri değil, içinden geçilen tarihsel aşamanın, Lenin'in tahlilini ana hatları ile doğrular niteliği de ha-reketsizlik üzerinde belirleyici olur. Yeni filizlenen üretim ilişkileri ve metalaşmanın yeterince analiz edilmeden hazır bir reçeteye bağlı hareket edilmesi, teoriyi bilimsel ve yaratıcı bir tonda geliştirmeyi ikinci planda bırakma eğilimini ortaya çıkartır. Fukuyama gibi siste-

min ideologlarına gerek kalmadan, Marksizm kendi kendine tarihin sonunu çoktan getirmiştir bir bakıma.

Üçüncü Aşama ve Sentez

Bir üçüncü uğrak veya yeni bir aşama gerçekten var mı?

Diyalektik materyalizm, aşamaların ve katman örüntülerinin hiçbir zaman sabitlenemeyeceğini ve devamlı oluşum halinde olduğunu gösterir. Her aşamanın genel karakterini belirleyen temel çelişmeleri, ayrıca o yoğunlaşma anına özgü baş çelişmeleri vardır. Çelişmelerin tali yönleri ve esas yönleri bulunur ve çoğu zaman karmaşık bir yapıya bürünürler. Burada kritik olan, temel çelişme ve mevcut durumdaki diğer çelişmelerin ilişkisini flulaştırmamak ve her bir tekil süreç üzerindeki ideolojik örtüyü ısrarla kaldırabilmektir.

İkinci Dünya Savaşı evresini takiben üçüncü bir aşamanın sinyallerini ortaya çıkartan bir nitel kırılmanın gündeme geldiğini görmek bu aşamada gereklidir. Tekelci kapitalizmin, savaş sonrası yoğun bir şekilde sibernetik iletişim araçları üretmeye başlaması, 1960'lı ve 70'li yılların gündelik hayatında ve pratiklerinde baş gösteren değişimler bu izlenimi pekiştirir. Yeni sürecin, öncelikle sanat biçimleri, mimari ve felsefede etkisini gösterdiği postmodernizm olarak adlandırılabilir üstyapı katmanları kadar, altyapıda da yapısal dönüşümlere neden olduğunun izini sürmek geliştirilecek her devrimci teori ve pratik açısından önem kazanıyor.

Ernest Mandel'in "Kapitalizmin Üçüncü Aşaması" olarak tanımladığı geç kapitalizm teorisi Marksist aşamalar mefhumu üzerine güncel gelişmeler bağlamında düşünmeyi kolaylaştıran önemli bir çalışmadır.⁽²³⁾ Aşamaların tarihsel izi, Marx'ın soyut bir şekilde de olsa "teknolojik devrim" kavramını ilk kez dile getirdiği "*Gründrisse*" çalışmasına kadar sürülebilir.

Marx, genelde yeterince hakkı verilmemiş bu çalışmasında kapitalizmin daha sonra aşp olumsuzlayabileceği ve yerine geniş erimli olanlarını getireceği sınırlar belirleme zorunluluğu olduğunu varsayar. Kâr oranı düşer, emek sömürüsü eski verimliliğini kaybeder, piyasalar doygunluğa ulaşır vb. Ancak bu sınırdan olup bitenler, yeni

23) *Geç Kapitalizm*, E. Mandel, Çev: Candan Badem, 2. Baskı, Versus Kitap, 2013

bir teknolojik yenilikler dizisinin genişletilmiş bir kapitalizmin hizmetine girmesi ve sürecin başa sarmaya hazır hale gelmesiyle sınırlıdır. Bir bakıma kapitalizmin her uğrağı bir genişlemeyi zorunlu kıldığı gibi yeni üretim teknolojilerinin de yoğunluğunu içermektedir.

Mandelci diyalektik, İkinci Dünya Savaşı sonrası sibernetik, bilgisayar bilimi ve nükleer enerjinin öncenin tamamıyla yeniden yapılandırılmasına ve küresel ölçekte entegrasyona ve iktisadi örgütlenmeye doğru genişleme potansiyeli bulunan bir teknolojik ivmeyi gündeme getirir. Bu genişleme sanıldığından çok daha kapsayıcı ve detaylıdır. Özetle, Marx, *Gründrisse*'den itibaren bu aşamalar teorisinin mümkün ve gerekli olduğunu göstermiştir.

Postmodernizmin ileri bir aşaması olarak da ifade edebileceğimiz bu üçüncü dönemi, öznenin her zamankinden daha şiddetli bir şekilde merkezsizleştirildiği, sadece büyük anlatıların değil teori geliştirmeye yönelik en ufak düşüncenin dahi rafa kaldırıldığı, kültürün muazzam oranlarda üretilip genişlediği, zamansallığın şizofrenik kesintilerle eskiye oranla daha yoğun fragmanlaştığı, yeni bilgi ve tanıtım sistemlerinde imgelere fetiş derecesinde öncelik tanındığı, kolaj, parodi, pastiş gibi yeni estetik biçimlerin çoğalarak ortaya çıktığı yeni bir uğrak olarak görmek gerekiyor. Kendi rüşeymi de dahil önceki üç aşama ile birçok yönden benzerlikleri bulunan bu uğrağın, kendi iç mantığını, ironik bir şekilde tarih kavramından kaçmaya çalışıp genel olarak tarihi hor görse de adım adım tarihselleştğini, kendi tarihini oluşturmaya başladığını görebilmek önem kazanıyor. Tüm bu kategorilerin tarihsel niteliği, iktisadi temeldeki salınımlarla olan bağı ve üstbelirlenim potansiyelleri dikkatle araştırılması gereken gündemler olarak yakıcılığını koruyor.

Kapitalizmin ileri tekelci aşamasının doğurduğu bir alt kategori veya tamamen yeni bir kategori... Sürece ne isim verirsek verelim bu evrenin gerçekçi tahlili için yine Marksizme büyük ihtiyaç bulunuyor. Biraz soluklanıp fenomenlere dikkatli bakınca, aslında üçüncü aşamanın *Kapital*'in tamamlanmış bir versiyonu olduğunu, hatta Marx'ın tasvir ettiğinden çok daha katışıksız bir kapitalizm aşaması olduğunu da düşünebiliriz. Bu haliyle dahi ortada ilgi çekici bir araştırma nesnesi bulunmaktadır.

Radikal nitelikte bir toplumsal devrim perspektifi ile çalışan ve

uzun soluklu pratiğinde ütopyacı itkiyi her şeyin hızla metalaştığı bir evrede elinden kaçırmamaya çalışan devrimci sınıfların, önceki aşamalara çapa atmaması ve üçüncü aşamanın imkân ve sınırlılıklarını yakından tanınması gerekiyor. Sermaye ihracının yeni biçim ve aygıtlarına dayanan bir iktisadi dönemin ifadesi olan postmodernizmin, önceli modernizme ait kategorilerle yoğun bir şekilde hesaplaştığı; farklılığın, sivil toplumun ve yerelin yüceltildiği bu üçüncü aşama, ideolojik şiddetini ne kadar arttıırırsa iktisadi temeldeki salınımlarla birlikte o derece kendi alternatiflerini de mümkün kılıyor.

Soyut “farklılık” kategorisi gün geçtikçe eski enerjisini yitiriyor. Aynılığın içindeki farklılık, hatta temel ihtiyaçlar zeminde biçimlenecek doğrudan bir aynılık önem kazanıyor. Apolitize edilmiş tüketim toplumunun temsili olan “sivil toplum” mefhumu da kullanım değerini yitiriyor, sermayenin kolektif saldırısı karşısında yeni politik özne ortaya çıkıyor ve iktidar etkilerinden bağımsız, dikey hiyerarşiye mesafeli, doğrudan demokrasiye yönelik aygıtların arayışı önem kazanıyor. Eski temsil biçimlerine, bireysel pratiklere yeterince önem vermediği düşünülen büyük anlatılara olan güvensizlik yerini yeni biçimlerin filizlenmesine bırakıyor. Kapitalist üretim ilişkilerine entegre edilemeyecek, radikal derecede farklı ve yeni bir sentezin zorunluluğu her geçen gün kendini dayatıyor.

Merkezin ve bütünün temsilinin çok daha problemlili hale geldiği bu üçüncü uğrak için sınıfsal konumlara ve yeniden üretim ilişkilerine yönelmek gerekiyor. Sermayenin artan merkezileşmesi ile birlikte, emperyalist sistem başını ABD, Avrupa Birliği ve Japonya’nın çektiği bir çeşit kolektif emperyalizm aşamasına geçmiş bulunuyor. Merkez ve çevre ülkeler için belirlenen bütün iktisadi, kültürel, siyasi ve etik değerlerde bu kolektifin dayandığı mali plütokrasi kliklerinin rolü bulunuyor. 1970’lerin başında Çin devriminin daha sonradan tasfiye edilen liderlerinden Lin Biao’nun yeni dönemde dünya çapında metropol merkezlerin (şehirlerin) ve çevrenin (kırların) olduğunu belirttiği, meselenin artık dünyanın kırlarının merkezlerle karşı devrimci mücadelesi olduğunu ifade eden açılımın, birkaç sene sonra gündeme gelen ve pratikte Çin’in kapitalist büyük devlet olma arzusundan bağımsız ele alınamayacak pragmatik üç dünya teorisine nazaran günümüz konjonktürüne daha uygun olduğunu düşünebiliriz. Çinlilerin “fırtına bölgeleri” olarak tanımladığı bu bölgelerin

günümüz tekелci kapitalizminin merkezlerine karşı itirazları ve ortak eylem perspektifi, kapitalizm ötesi bir toplum için önemli potansiyeller barındırıyor. Büyük Proleter Kültür Devrimi döneminde kaba hatları ile betimlenen bu teorinin her yönden geliştirilmesi ve postmodern karakterdeki üçüncü aşamada doğru sentezinin yapılması ilginç sonuçlar verebilir.⁽²⁴⁾ Güncel radikal teorinin gelişiminde Samir Amin, Ernest Mandel, Fredric Jameson gibi Marksist araştırmacıların ve teorisyenlerin çabaları bu bağlamda daha da önem kazanıyor.

Mekan ötesi yapısıyla tıpkı bir hayalet gibi her tür duvardan kolaylıkla geçebilen ve kolektif emperyalist karakterine bağlı olarak ayrıştırılması gittikçe zorlaşan sermaye hareketinin üçüncü aşamadaki sonsuz metalaştırma mantığına karşı, bu faile karşı, kültürün ve ekonomik temelin dolayımının içinden doğrudan geçebilmek gerekli. Yeni dönemde tekелci kapitalizm veya bir çeşit “kolektif korporatif-şirket” yapısı ile boy ölçüşmek isteyen bir radikal siyasetin, postmodernizmle ve onun şirket kültürü ile durmaksızın uğraşması kaçınılmaz duruyor. Bu sanıldığından çok daha karmaşık bir iştir ve genellikle oldukça basit olarak ele alınır. Postmodernizmi egemen sınıf kültürünün bir biçimi olarak reddeder gibi görünürsünüz oysa postmodern, içinde pek çok yeni şeyin üretildiği çok daha değişken bir karakterde karşınıza çıkmaya devam eder. Postmodernizmi tamamen büyük bir yararsızlık veya çürümeye tekabül eden bir karşı-devrim olarak görmek ise, sürecin kenarında kalıp sürüklenmeyi kaçınılmaz olarak doğuran idealist bir yaklaşımdır. Sürecin ortaya koyduğu imkânları, açığa çıkardığı çelişkileri ve tıkanıklıklarını serinkanlı bir şekilde incelemek gerekiyor. Mücadelenin yeni biçimleri ve üzerinde hareket edilen zeminin mevcut durumu hakkında yeni bilgilere ve pratiklere ihtiyaç bulunuyor.

Güncel tekелci kapitalizmin mevcut üçüncü aşaması, her şeyden önce bütüncül stratejileri zorunlu kılıyor. Emperyalizmi ve hiper-metalaştırma mantığını hedef alan, merkezlere karşı çevrede konumlanan ve küresel bir sosyalizm perspektifiyle hareket eden, ideolojik önderliğini proletarya ve dünyanın mülksüzlerinin çekeceği ve en önemlisi kendi mücadele kıtalarına gömülmüş gruplar arasında

24) Bkz: https://www.marxists.org/reference/archive/lin-biao/1965/09/peoples_war/ch07.htm

temel bir birlik oluşturmada bu evrenin radikal bir şekilde dönüş-
türülmesi pek mümkün durmuyor.

Ulusal karakterdeki anti-emperyalist mücadeleler bu sürecin
ağırlıklı olarak ikinci evrede belirlenmiş kritik bir direnme dinamiği,
ancak yegâne biçimi de değil. Emperyalizme karşı mücadelede her
bir çatlaktan yararlanabilmek gerekiyor.

Tekelci kapitalizmin bu yeni döneminin mantığını anlamaya
çalışmak gerekiyor. Döneme damgasını vuran temel eğilim, hiçbir
şeyin görünürdeki yüzeysel formu ile hareket etmemesidir. Serma-
yenin zaman-mekan duygusunu yok ettiğini, hiper-metalaşma sü-
recine içkin temsilin suni ve gerçeklik algısını revize eden ayartıcı
yeni biçimler olarak yoğun yanılgılara neden olduğunu bir şekilde
gündemde tutmak gerekiyor.

ABD’li gazeteci Ron Suskind’in Bush dönemi danışmanlarından
Karl Rove ile yaptığı röportajda aktardıkları yeni dönemin karakteri
hakkında ciddiye alınması gereken bir durumu ifade eder.⁽²⁵⁾ Benzer
örnekler çoğaltılabilir. Kısa bir süre önce yaşanan birkaç gelişme çok
daha belirgin olmakla birlikte bu açıdan dikkat çekicidir. Almanya
başbakanı Angela Merkel ile Tayyip Erdoğan arasındaki polemik
şiddeti artınca, yoğunlaşan şey sanılanın aksine AB’ye karşı Türki-
ye’nin anti-emperyalist bir savaşta aldığı pozisyonun tutarlılığı değil,
yapılan uzun vadeli anlaşmalarla Almanya’nın Türkiye’ye yönelik si-
lah ihracının yıldan yıla artması olabiliyor.⁽²⁶⁾

Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın, değeri yaklaşık
1 milyar dolardan fazla olan rüzgâr enerjisi ihalesini (YEKA), yine
yoğun diplomatik krizlerin yaşandığı bir evrede Alman Siemens
konsorsiyumu alabiliyor.⁽²⁷⁾

25) “Şimdi bir imparatorluğuz ve eyleme geçtiğimiz zaman kendi gerçekliğimizi ya-
ratıyoruz. Siz o gerçekliği incelerken biz yeniden eyleme geçerek başka yeni ger-
çeklikler yaratırız” Ron Suskind, *The New York Times Magazine*, 17 Ekim 2004

26) Bkz. <https://tr.sputniknews.com/columnists/201708111029662525-turkiye-almanya-kriz-silah-satin-alma-ihracat-savunma-ticaret-nato-ekonomi/>

27) Anlaşmayı yapan enerji bakanı Berat Albayrak: “Kurumlar, kişiler bugün gelir;
yarın geçer. Devletler ve ilişkiler uzun solukludur.” diyerek, emperyalizm ça-
ğının karakteri hakkında pek çok analiz ve yoruma oranla gerçeğe daha çok
yaklaşır. Bkz. <http://www.dw.com/tr/dev-ihaleyi-alman-siemens-kazand%C4%B1/a-39950358>

Senelerce süren İran-Irak savaşında, kamuoyunda yer alan aksi yöndeki aldatıcı söylemlerin her an her saniye üretildiği bir iklimde ABD emperyalizmi rahatlıkla çift taraflı silah satışı yapabiliyor. Devrimci olarak lansmanı yapılan pek çok hareket tepeden tırnağa emperyalist ülkelerin teknolojileri ile kendini donatabiliyor vb.

Sıklıkla karşılaşılan ve üzerinden atlanmaması gereken benzeri durumlar, üçüncü aşamanın kendine özgü doğası hakkında bazı fikirler vermekte. Bu noktada tekelci kapitalizmin kendi fenomenlerini ve söylemlerini her alanda ürettiğini sadece görmek yetmiyor, yeni aşamada, sermaye ihracının izini her yerde sürüp hangi biçimlere büründüğünü ortaya çıkartmak ve olguları gizemsizleştirmek de zorunlu hale geliyor.

Hem bireysel olarak zihnimizde, hem de toplumda dolanıp duran yanılsamaları gizemsizleştirmek her zaman faydalıdır. Bu gizemsizleştirme bazen acılı olabilir ancak en acılı durumların bilinç açısından bazen en verimli durumlar olduğu da unutulmamalıdır. Kapitalizmin yeni bir uğrağı olan bu karmaşık nitelikli üçüncü aşamada, gizemsizleştirme pratiğı farklı bir toplum vizyonuna ya da onu tasavvur etme girişimine bağlanmadığı, özetle ütopyacı dürtü eksik bırakıldığı sürece üreteceğı imkânlardan da bir şekilde eksik kalacaktır.

III. BÖLÜM

Emperyalizmin Geleceği: İçimizdeki Devlet

“Sovyetler Birliği’nin 1940’lardan itibaren revizyonist politikalara sarmış olması ve tekelci kapitalizm ile yarışmak için bürokratik karakterde devlet kapitalizmini benimsemiş olması bilimsel sosyalistler için büyük hayal kırıklığıdır. 1980’lere gelindiğinde Sovyetler Birliği’nde 20 Fransız, 18 Japon, 17 Amerikan, 13 Alman çokuluslu şirketi faaliyet gösterecek, tekelci kapitalistlerin uluslararası organizasyonlarına karşı Moskova yönetimi önderliğinde kurulan COMECON ve Varşova Paktı kısa sürede revizyonizmi yaymanın ve şantajın enstrümanları haline gelecektir. Bu evrede Sovyetlerin uydusu konumundaki Zhivkov’un Bulgaristanı, Kadar’ın Macaristanı, Husak’ın Çekoslovakyası, Honecker’in Demokratik Almanyası, Van Linh’in Vietnamı gibi ülkeler adım adım revizyonizmin varacağı kaçınılmaz son olan uluslararası sermayeye ve çokuluslu şirketlere teslim olmaya yelken açarlar.”⁽²⁸⁾

Emperyalizmin Geleceği isimli ilk bölümde yer alan çalışmamızdan aktardığımız yukarıdaki alıntı, bir tarihsel gerçeği ana hatları ile yansıtırken, hegemonya sorununa ve genel olarak devlet konusunun karmaşık doğasına yönelik bir projeksiyon tutmuyor. Sosyalist devrimlerin kısa sürede devlet kapitalizmine dönüşümünde ortaya çıkan faturayı sadece kötü yöneticiler ve içinde yetiştikleri bağlam olan tekelci kapitalist üretim ilişkilerine kesmek, sorumluluğu dışarıda arayan bir eğilimin ifadesi.

Karmaşık bir sürecin belirleyici etkenlerini dışarıda arama çabası, öznenin ve üzerine basılan zeminin çelişkili yönlerini düzleme eğilimini beraberinde getirir. İğne yerine çuvaldıza sarılmak bu noktada gerekli duruyor. Sadece insanı biçimlendiren şartları değil,

28) Bkz. 1. Bölüm “Emperyalizmin Geleceği”-“1976-1991 Yılları Arasında Tekelci Kapitalizm”

insanı ve “insandaki devlet” ile “devletteki insanı” devletsel, toplumsal ve fizyolojik özellikleriyle, eylemleri ve yaptıkları tarihle birlikte tahlil etmek gerekiyor.

Ortada her yönden analiz edilmesi gereken, muazzam derinlikte reel sosyalizm pratikleri silsilesi bulunuyor, ancak emekçi devrimlerinin tecrübelerini değerlendirirken muhasebeyi kestirme yollardan yapmaya yöneliyoruz. Genelde basit sonuçlara, kahramanlıklara, revizyonizme, ihanetlere takılıp kalıyoruz. Emekçi devletini kurmayı amaçlayan bir devrimin mülkiyetçi bir devrim olduğunu, sürecin doğrudan bir demokrasiyi değil temsili bir demokrasiyi gündeme getirdiğini pek düşünmüyoruz. Yenilgilerin devrimdeki köklerine ise ideolojik savrulma kaygısı ile pek yönelmek istemiyoruz. “Gerçeği olgularda aramak” her şeyden önce bir arama ihtiyacının varlığını gerektirir. Sonrasında ise, toprağın ne kadar altına giderse gitsin belirginleşmiş köklerin izini sürmeyi...

Üzerinde hareket ettiğimiz zeminin adını dolanmadan koymak gerekiyor. Günümüzün tekeli kapitalist devleti, görünen yani resmi olan bölümü ve görünmeyen yani sivil biçimleriyle tarihin şu ana kadar tanık olduğu en gelişmiş devlet biçimidir. Ortada koruyucu, düzenleyici, sorumluluk almaktan çekinmeyen bir hizmet tanrısı vardır. Her an her yerdedir. Marksizme karşı çekinceli duran ancak Marx olmadan tarih yapılamayacağını da belirten Fransız düşünce adamı Michel Foucault, klasik devlet ve devletin ideolojik aygıtları şemasını iktidar teorisi ile derinleştirir.⁽²⁹⁾ Foucault’a göre iktidar hiyerarşik bir güç, merkez ya da özne değildir. Sayısız ilişki örgüsü olan, önceden kestirilemeyen bir çeşit şebekedir. İktidar öyle bir ilişkiler şebekesi veya yumağıdır ki varlıklarının toplumsal üretim süreçleri içinde kişiler iktidarın hem ürünü hem de uygulayıcılarıdır.

“İktidar bir mülk değildir, bir güç değildir, iktidar; ancak içinde o ilişkinin etkili olduğu terimlere göre incelenen ve incelenmesi gereken bir

29) Marksizmin önemli düşünce adamlarından Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* isimli önemli çalışmasında tüm devlet aygıtlarının hem ideoloji hem de baskı kullanarak işlediğini belirtir. Devletin baskı aygıtına oranla ideolojik aygıtları çok sayıdadır ve birbirinden ayırırlar. DİA’la arasındaki birlik egemen ideoloji tarafından, egemen sınıfın ideolojisi tarafından çoklukla çelişkili biçimlerde sağlanır. “Tüm DİA’lar hangisi olursa olsun aynı hedefe yönelir. Üretim ilişkilerinin yeniden üretimi.” *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, L. Althusser, Çeviren: Alp Tümerterkin, s. 179, İthaki Yayınları, İstanbul 2003

ilişkiden başka bir şey değildir.”⁽³⁰⁾

Devlette cisimleşmiş ilişkiler şebekesi olarak kendini somutlaştıran iktidar, emperyalizm çağında, en çok sermaye ihracı sürecini sekteye uğratan yerlerde nefesini hissettirir. Bu hareket serbestisi ile kapitalist üretim ilişkileri içinde neredeyse her tekil durumda bir anda ortaya çıkar. Farklı hiyerarşiler oluşturur veya sabitlemeye çalışır. Hem uzlaşmaz bir oyunbozandır, bu yönüyle asi bile gözükebilir, hem de katır gibi inatçıdır, değiştirmemek için her tür argümana ve araca başvurur.

Devlette cisimleşmiş şekli ile, egemen sınıfların çatışma halinde olduğu ve tarafların birbirini mağlup edemedikleri bazı özel durumlarda kendini sınıflar üzerinde dahi gösterebilir ve hakem rolü ile kenarda kalabilir.

Marksizmin bilimsel bir kıtaya evriminin kritik aşaması olan “*Alman İdeolojisi*” çalışmasında Karl Marx, zümrelerin gelişmelerinde henüz sınıf aşamasına tamamiyle varamamış ve nüfusun hiçbir bölümünün ötekileri egemenliği altına alacak duruma ulaşmadığı ülkelerde devletin özerkliğinin gündeme gelebileceğine değinir. Bugünden bakınca bunun bir yanılsama olduğu ortaya çıkar.

Foucault’nun tekillikler arama teorisinin ve neredeyse mikroskopik düzeyde iktidarın izini sürme çabasının, ilişkiler sürecinde kritik önemde bulunan *ekonomik temele* ve *sınıf savaşı*mı mefhumuna yönelik mesafesinden ötürü ucu açık kalması, bir kez daha Marx’ın eksikliklerini ortaya koyacak Marksizmin sürece dahil olmasını zorunlu kılar.

Devletin, her ne koşul olursa olsun mutlak tarafsızlığından ve özerkliğinden söz edemeyiz. Burjuvalaşma sürecindeki aristokrasinin en ileri kesimlerini temsil eden ve küçük toprak sahiplerine ve lümpen proletaryaya dayanan Bonapart’ın devletini bir açıdan özerk ve bağımsız görme yanılgısına düşmüştür Marx. Sınıflara, sınıfsal egemenliğin yeniden üretimine ve artı-değer gaspına dayanarak varlık koşullarının devamlılığını sağlayan devletin denge aşaması tali, dönemsel ve biçimsel olandır. Güçler arasındaki çatışmalar ise temel ve esas olandır.

30) *Toplumu Savunmak Gerekir*, M. Foucault, Çeviren: Şehsuvar Aktaş, s. 178, YKY, İstanbul 2008

Üzerinde tartışılması gereken önemli bir nokta bulunuyor. Sosyalizm sonrası komünist topluma geçişi tahlil eden Friedrich Engels görüşlerini şu şekilde ifade eder:

“Devletin kendini gerçekten tüm toplumun temsilcisi olarak var ettiği ilk eylem -üretim araçlarına toplum adına el koyma-, aynı zamanda onun devlet olarak son bağımsız eylemidir. Devlet iktidarının toplumsal ilişkilere müdahalesi, birbiri ardına tüm alanlarda gereksiz hale gelir ve sonra kendiliğinden sönüp gider. Kişiler üzerinde yönetimin yerini, şeylerin yönetimi ve üretim süreçlerinin yönetimi alır. Devlet “ilga” edilmez, sönür.”⁽³¹⁾

Emperyalizm dönemi devrimler tarihi bu “sönme” işlemini daha karmaşık hale getirmiştir. Lenin, ünlü çalışması *Devlet ve Devrim*'de bu sönme süreciyle ilgili anarşist ve oportünist çevrelerce sürdürülen polemiklere karşı net yanıtlar verir. Sönüp gidecek olanın eksiksiz bir demokrasi olduğunu belirtir.⁽³²⁾

Yine Engels, *“Gotha ve Erfurt Proglamlarının Eleştirisi”* çalışmasında, bu kez ciddi bir öngörü ile komünist partilerin devlet sosyalizmi denen şey ile, mali amaçlarla devlet tarafından devlet sömürü sistemiyle özel müteşebbisin yerine devleti koyan ve iktisadi sömürü ile siyasi baskı iktidarını birleştiren bir sistemle hiçbir ortak yanlarının olmadığını belirtecektir.⁽³³⁾

Demokrasi ne kadar eksiksiz olursa, onun gerekli olmaktan çıkacağı an da o kadar yaklaşımalıdır. Ancak süreç farklı gelişir. Ya reel sosyalizm pratikleri Lenin'in belirttiği eksiksiz demokrasi aşamasına geçememiştir ya da mevcut pratik bir şekilde üzerinden atlanmış çok daha başka bir şey söylemektedir. Çünkü emekçiler tarafından emekçiler için kurulan ve uzlaşmaz sınıf çelişmelerinin bir ifadesi olan hiçbir devlet kendiliğinden görevini tamamlayıp sönüp gitmez. O da diğer devlet biçimleri gibi hiç durmadan en hızlı ve kusursuz yaptığı şeyi yapar. Egemenlik üretir. Kamunun genel memnuniyeti-

-
- 31) *Anti-Dühring*, F. Engels, Çeviren: Kenan Somer, s. 443-444, Sol Yayınları, Mart 1977
- 32) *Devlet ve Devrim*, V. İ. Lenin, Çeviren: Halim Spatar-Celal Üster, s. 27, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1978
- 33) Barışçıl yoldan komünizme “halkın devleti” ile geçilebileceği türünden düşünceleri sert bir şekilde eleştiren Engels, devlet konusundaki görüşlerini aktarır. *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, K. Marx - F. Engels, Çeviren: Barışta Erdost, Sol Yayınları, Ankara 2002

ni kendi varlığının devamlılığı ve kendi güvenliği için vazgeçilmez görür.

Egemenlik sınıfsal niteliğine bakmaksızın iki temel özellik üzerine dayanır. Kural koyma ve denetiminde tutma. Egemenlik duygusunun sınırları, aileye veya diğer örgüt biçimlerine oranla devlette çok daha baskındır. Bu açıdan devlet aygıtı, varlığını yaratan koşullar güncel kaldıkça özgürlük arayan kitleler tarafından karakteri her ne olursa olsun her dönem sorgulanacaktır. Bir devrimin çapını ve derinliğini, o devrimi yapanların derinliği kadar, devrimin devlete itirazının derinliği de doğrudan belirler diyebiliriz. Köleci, feodal veya kapitalist toplumlarda bu itirazlar toplumsal mücadele tarihi açısından sayısız birikimi ve tecrübeyi açığa çıkartmıştır. Sınıflı sosyalist bir toplumda, sınıfsız bir topluma ilerleme perspektifi ile emekçilerin devlete itiraz ettiği tarihsel olayların başında ise Çin'deki Büyük Proleter Kültür Devrimi gelir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1966-1976 yılları arasında büyük bir toplumsal hareketliliğe neden olan ve başta komünist partisi, ordu, üniversiteler, işletmeler, yerel yönetimler olmak üzere burjuvallaşan iktidar aygıtlarını doğrudan hedef tahtasına oturtan Büyük Proleter Kültür Devrimi, birçok yönden incelenmeyi hak eden tarihsel bir evredir. Hem devlet aygıtı, hem de kitlelerin yarattığı yeni aygıtlara dayanarak gerçekleştirilen Büyük Proleter Kültür Devrimi döneminde ortaya çıkan bir kavramdır "yeni burjuvazi". Sosyalist birey açısından burjuvazi her zaman ötekidir. Kendi dışında hemen herkes olabilir. Yeni burjuvazinin çok da uzakta olmadığı, toplumsal ilişkiler bütünü olan bireyin içinde olduğu sıklıkla göz ardı edilir. Yeni burjuvazi dışarıda, cisimleşmiş olanda, sıklıkla da devrim-devleti kavramıyla birlikte düşünülür.

Fransız psikanalist Jacques Lacan, Mayıs 1968'in en sıcak günlerinde gösteri için toplanan öğrenci kitlelerine bakarak "*Arzuladıkları otoriteyi çok yakında bulacaklar*" derken, De Gaulle'in temsil ettiği devlet aygıtının zor kuvvetlerini kastetmiyordu. Dante "*İnsanın gelenekleri dallardaki yapraklar gibidir, biri gelince diğeri gider*" derken de benzer bir durumun altını çizecektir.

Sömürülen ve sömüren, ezilen ve ezen, yönetilen ve yöneten zeminine dayanan mülk dünyasının insanı, hem devletin küçük bir

örneği olan aile kurma ve aile yönetme, hem de devlet kurma ve devlet yönetme bilinci ile yetişir. İnsan, iki ayaklı devlettir de denilebilir. Aristoteles'in aileyi toplumun ve devletin oluşumu için ilk hareket noktası gördüğü bilinir. Devlet, insandaki egemenlik duygusunun en üst katmanını oluşturur. Bu katmanlar tarihsel seyir içinde feodal aristokratik, kapitalist aristokratik veya sosyalist aristokratik üretim biçimlerinde olgunlaşmaktan geri kalmaz. Alabildiğine merkezileşen, toplumun ürününe toplum adına el koyan sosyalist görünüm-lü devlet kapitalizmde ise insandaki egemenlik duygusu çok daha etkin bir zirve olarak belirir. Bu egemenlik duygusunun, böyle bir mekanizma içindeki konumlanmalar ile efektif bir şekilde gerçekleştireceği düşünülür. Biçimsel açıdan devrimi yapmak, devrimi yönetmek ve devrimci süreçleri derinleştirmek esas olarak kitlelerin işidir şiarı kabul edilir, ancak bu soyutlamanın pratikteki yansıması kitleler adına hareket eden ve kitlelerle çelişkileri bulunan devlet aygıtlarının varlığından geçmektedir. Devleti paylaşmak bir bakıma egemenliği paylaşmaktır. Yönetmel tüm aygıtları kitlelere vermek, kitlelerin elinde eski biçimlerinin parçalanmasını sağlamak ve yine kitlelerin kendi temel ihtiyaçları doğrultusunda gerektiği aşamada ortadan kaldırıp yenileyebilecekleri kendi araçlarını yaratmaları konusu sosyalist nitelikteki her devrimin karşılaşmak ve üzerine yoğunlaşmak zorunda olduğu bir sorunsaldır.

Emekçi kitlelerin, toplumun en yoksullarının şu ana kadarki devrimci mücadele tarihi, devrimin devletinin burjuvazi için yalnızca en güvenilir yaşam alanı olduğunu göstermekle kalmadı aynı zamanda devrimin öncü gücünü de bir şekilde kendine benzetip burjuvalaştırdığını ortaya koydu. Emekçilerin devrimi, yıktığı devletin yerine eskisi gibi kudretli bir devlet kurunca veya eski aygıtı olduğu gibi devralınca burjuvazi bu devleti ele geçirmekte pek de zorlanmadı. Ne de olsa, devlet sınıflı toplumun kusursuzlaştırılmaya çalışılan devasa bir ürünüydü ve mevkilerin veya rollerin değişmesi bu gerçeği ortadan kaldıramıyordu.

Hegel, "*Örf ve adetlerde dolaysız olarak bireyin kendilik bilincinde, bilgisinde ve faaliyetinde devlet dolaylı olarak mevcuttur. Birey devlette kendi cevhersele özgürlüğünü bulur*" diyerek insanın içindeki gizli devleti dolambaçsız bir şekilde ortaya koyar.⁽³⁴⁾ Erekleli idealist

34) *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, G. W. F. Hegel, Sümer Yayıncılık, İstanbul 2015

tarih anlayışı şimdilik bir kenarda durabilir ancak bir noktanın altını çizmek gerekiyor. Özgürlük temelde alınan ve kazanılan bir şeydir. Sınıflı toplumların tarihinde var olan tüm özgürlüklerin kazanılmasına yol açan temel dinamik devlete karşı verilen ve hiç bitmeyen mücadelelerdir.

Tarih, doğa karşısında güçsüz, bilinçsiz ve varoluş kaygıları içindeki ilkel insanın toteme sığınmasından itibaren esas olarak Tanrı'ya ve yeryüzündeki ifadesi olan devlete sığınma tarihidir. Tanrı'nın, dolayısıyla devletin varlığı, insanın maddi ve manevi, bilinçsel veya ruhsal iflasının gücüne bağlıdır. İnsan şeylere bağlanır, şeyleri kutsar ve zamanı gelince de şeyleri yıkar. Köleler kölecî devlete, köle sahibinden daha çok bağlanır. Hegel'in bir çeşit kendini gerçekleştirme ve prestij mücadelesi olarak ele aldığı bu süreç kaçınılmaz gelişir. Köle devletini ve ritüellerini herkesten çok kutsamakta da tereddüt etmez. Ancak zamanı gelince, ilk başkaldırıyı da yine o kutsadığı devletine karşı yapar. Ateşi çalar, güneşi zaptetmeye çalışır, mülksüzlerin ordusunu kurarak Roma'ya kök söktürür... Serfler ve proletarya da aynı şeyi yapar. Tarlalarını, topraklarını gasp edenden geri alır, makineleri parçalar, kendi adlarına konuşan temsilcileri sorgular. Yine zamanı gelince, belirli bir doyum, birikim ve dönüşüm sürecinden sonra modern işçi sınıfı, kendini temsil eden ancak pratikte burjuva bir zümrenin aygıtına dönüşen örgütleri de, kendi adına bir partinin devleti yönettiği devlet kapitalizmlerini de yıkmıştır. Üstelik bunları devlet cihazını parçalamadan gerçekleştirmiştir. Kendi pratiğinin gerekli teorisini yapmaya zaman bulamadan iktidarı devlet içindeki burjuvaziye terk etmiştir. Enver Hoxha, yaşamının son yıllarında *“Polonya'daki işçi ayaklanmaları işçi sınıfının kapitalist veya revizyonist, gerici bir devleti yenecek güçte olduğunu göstermiştir.”*⁽³⁵⁾ derken temelde bu duruma dikkat çekecektir.

Sınıflı toplum yapısı içinde istisnasız her örgüt küçük bir devlettir ve iktidar kurucusudur. Bu bağlamda insan örgüt kurmaya ve örgütlenmeye her zaman eğilimli olmuştur da denebilir. İnsanlar, ifade ve dönüştürme araçları olarak inşa edilen örgütlere mülk ve egemenlik duyguları ile birlikte girerler. Önemli olan, bu duyguları devamlı üreten teorilere, araçlara, yöntemlere, yaşam ve çalışma tarzlarına, örgütlenme ve mücadele biçimlerine karşı kesintisiz bir mücadele

35) *Karşı Devrim İçinde Karşı Devrim*, Spiro Dede, s. 23, Yurt Kitap Yayın, Ankara 1990

sürdürebilmektir. Devrimlerin devrimden sonra devlet haline geldiklerinde çıkış noktasındaki prensiplerinden nasıl uzaklaştıklarını ve kendi aygıtlar topluluğunu, kendi geleceğini korumak için tutuculaşıp adım adım nasıl halka karşı bir yapıya dönüştüklerini en iyi bilen toplumsal mücadeleler tarihidir.

Tarihin Cenderesi

Aile, parti, dernek veya okul... Herhangi bir örgüte giren biri, ressam ve yazar Muzaffer Oruçoğlu'nun da ifade ettiği gibi bir bakıma Yunan mitolojisindeki Poseidon'un zorba oğlu Procrustes'in konuklarını ağırlamak için düzenlediği özel yatağa girmiş demektir.⁽³⁶⁾

Atina'ya giden yol üzerinde yaşayan zalim Procrustes yoldan geçenleri kandırarak kendi evinde ağırlamaya çağırır, sonra onları kendi özel yatağına bağlayıp taşan kısımlarını keser. Kısa gelen kısımlarını ise mengene ile gerer ve her durumda yatağı yatırdığı kişiyi yatağın ölçülerine uygun duruma getirir. Günler böyle geçerken beklenmedik bir olay yaşanır. Ağırladığı yolculardan Theseus, Procrustes'i kendi yatağına bağlayarak onun başını keser.

Oruçoğlu, çalışmasında gayet açık bir şekilde süreci ifade eder. Örgütler, kendi yataklarına girmek isteyen herkesi büyük bir dikkatle yatağı uyumlu hale getirir. Böylece herkes yatağın biçimini alır. Kesme ve uzatma işlemlerini kabul etmeyen kişileri de örgüt zaten içine almaz. Veya yatağı giren kişi kendini gerçekleştirememeye krize girmişse, hayatı bu örgütle dönüştüremeyeceğine ve bu örgütü dönüştüremeyeceğine inanmışsa, bir süre sonra örgütü terk eder. Terk etmez ise, örgütün içinde örgüte karşı yeni bir bilincin yeşermesine yol açar. Bu da çok geçmeden yeni tipte bir yatağı ortaya çıkartır. Tarihin dolambaçlı seyri, insanın derin özgürlük duygusuna ters gözüken temsiller ve bu yataklar ile devamlılık sağlamaktadır.

Procrustes'i ortadan kaldıracak Theseus gibi yolcuların ortaya çıkışı ancak tarihsel şartların olgunlaşmasıyla gündeme gelecektir. Ayrıca mülk duygusundan ve yönetme-yönetilme kültünden kurtulmak zorunludur. Tek tek özgür bireylerden oluşan bir topluma dönüşüm çelişkilerin çözülmesinde belirleyici olacaktır.

(36) *Devlet ve Komün*, Muzaffer Oruçoğlu, s. 16, Patika Kitap, İstanbul 2015

Toplumsal varoluşumuzun karmaşık seyri içinde ideolojiler ve siyasetlerin devleti üretmediği neredeyse bir saniye bulunmuyor. Devletin nüveleri her an her yerde filizleniyor ve kendi yaşama potansiyellerinin sınırına kadar gelişme eğilimini sürdürüyor. Bu dizesiz gelişimi, ancak dikkatle ele alınmak şartı ile sekteye uğratabilecek temelde iki kritik halka bulunuyor. *İktidar arzusu* ve *mülkiyet*.

Tarihsel materyalistler ilkinin kontrolü için ikincisinin emekçi sınıflar tarafından tasfiye edilmesinin kaçınılmazlığını düşünür. Bu bağlamda devletin röntgenini çekerken, özellikle mülkiyet konusuna eğilmek araba ile atın yerini değiştirmemek adına kritik önemdedir.

İnsanların büyük çoğunluğunun gerçekten içinde yaşamak isteyeceği ve bundan keyif alacakları bir toplum için nesnel koşullar gözetilerek yeni bir bakış açısı, tecrübelerin güncel bir sentezi gerekiyor. İnsanların ay sonlarını getirme kaygısı yaşamayacakları, nasıl barınacaklarını düşünmeyecekleri ya da hasta olduklarında hastanelerde alacakları sağlık hizmetinin maliyetinin ne olacağına yönelik derin kaygılar duymak zorunda olmayacakları eski modellerden büyük oranda farklı bir topluma ihtiyaç bulunuyor. Fakat bu da yeterli değildir. İnsanların fiili olarak toplumun tüm farklı alanlarına engellenmeden dahil olabilecekleri, buralarda uğraş verecekleri, dönüştürerek, yıkarak ve kurarak toplumsal pratiklerine devam edebilecekleri, uzmanların, bilirkişilerin, temsilcilerin vesayetine gerek kalmadan kontrolün her açıdan kendilerinde olacağı yeni bir zemin gerekiyor.

Temsil sorunsalını merkezi önemde tutmak gerekiyor. Tarihsel birikimin tecrübeleri ile temsil-iktidar, bilgi-iktidar ilişkisi üzerine daha çok eğilmek, çelişmeleri ortaya sermek gerekiyor. Enver Hoxha'nın, üstün kişilerde cisimleşen devlete yönelik şöyle der:

“Marksizm, toplumun gelişme yasalarını bularak, halkın sadece maddi değerlerin değil, manevi değerlerin de yaratıcısı aynı zamanda toplumdaki köklü değişikliklerin kararlı itici gücü olduğunu bilimsel bir şekilde kanıtladı. Bu açıdan üstün kişilerin rollerinin yığınlarla oranla üstün olacağı fikri bütünüyle Marksizm'e aykırıdır. Bu durum doğrudan yaşam ile çelişki halindedir.”⁽³⁷⁾

37) İlk kez 14 Nisan 1956'da Zeri-i Popullit'te “Marksizm-Leninizm Bize Tarihi Halkların Yarattığını Öğretiyor” başlığı ile yayınlanan Enver Hoxha'nın yazısı, Emek Partisi ve

Reel sosyalizm pratikleri, bu çelişkinin doğru şekilde çözümünü acil görevler ve zorunluluklar silsilesi altında yeterince dikkate almamış veya alamamıştır. Her yerde olan devlet, devrimin önderlerinde de kolaylıkla vücut bulabilmiştir. Sınıf ve liderler bu kez emekçiler adına ayrıcalıklı konumlarda sabitlenmiştir. Oysa ki, devrimler devamlı emekçi sınıfları yücelterek ve sınıfların temsilcilerini göklere çıkartarak değil, esas olarak toplumsal yabancılaştırmanın önüne geçmeye çalışarak, sınıfların dayandığı ekonomik, toplumsal, düşünsel koşullara karşı durmaksızın mücadele ederek kendi gelişimlerini sürdürülebilir.

Tarihsel koşulların ve pek çok ilişkinin belirlediği bir politik öznenin, kendini herkesle eşit, herkesi de kendisiyle eşit saydığı zaman ortaya çıkan gücün potansiyeline odaklanmak gerek. Jacques Ranciere özgürleşmiş birinin asıl görevinin özgürleştiricilik olduğunu belirtir ve ekler:

“Bilginin anahtarını vermek değil, bir zekanın kendini başka her zekaya ve her zekayı da kendine eşit gördüğü zaman ne yapılabileceğinin bilincini kazandırmaktır.”⁽³⁸⁾

Emperyalizmin ve emekçi sınıfların potansiyel geleceğini saptamaya çalışıyoruz. Sürecin bir ayağı bu potansiyeli engellemeye çalışacak sınıf düşmanları ile çok yönlü ve nesnel taleplere denk düşecek gerçekçi mücadeleleri içeriyor. Arkadan isteksizce gelen diğer ayak ise içimizdeki devlet ile yüzleşmeyi zorunlu kılıyor. Özgürleştirici yöntemleri keşfetmek kadar doğru araçlarla uygulamak da gerekiyor. Tarihin cenderelerini tarih sahnesinden çıkartacak şartların geliştirilmesini hedeflemek belirleyici duruyor.

Kendi çelişkilerinin üzerinden atlamayan, kendisiyle yüzleşmeyi kendi varlık şartı haline getiren, çürüyen kapitalizmin üst ve en karmaşık aşaması olan tekeli kapitalizmin yeni uğraklarında, mülkiyetin özel veya devlet kapitalizmi biçimlerine değil, doğrudan demokrasinin, kullanım değerinin ve kolektif nitelikteki üretim tarzının bilgisine odaklanarak gelişimini devam ettirebilecek diyalektik ve tarihsel maddeci teoriye ve bu zeminde devinecek devrimci pratiklere her zamankinden daha çok ihtiyaç bulunuyor.

IV. BÖLÜM

Arnavutluk'ta Sosyalizm Pratiği⁽³⁹⁾

Karşı Devrimin 25. Yılında Arnavutluk'tan Kesitler

Arnavutluk seyahatimiz 2016 yılının Temmuz ayı sonunda biraz da tesadüfler üzerine gündeme geldi. Balkanların en yoksul ve dünyaya küsmüş bu kendi halindeki ülkesi turistler için halen tam anlamıyla bir cazibe merkezi olmayı başaramamış durumda. Bu bir yönüyle oldukça şaşırtıcı bir durum olarak görülebilir. Keza hemen güneyde yer alan ve son yılların gözde turizm merkezi Yunanistan ve hemen kuzeyde yer alan Yugoslavya coğrafyasından Karadağ turizm firmalarının Balkan gezi paketlerindeki olmazsa olmaz ülkele-ri arasında. Arada kalmış yaklaşık 3 milyon nüfuslu Arnavutluk ise 1991 sonrası, her ne kadar finans kapitalin ve denetimindeki organizasyonların hegemonyası ile küresel kapitalizme adapte edilmeye çalışılsa da, 1945-1991 yılları arasındaki yaklaşık 45 yıllık zaman diliminde işlenen “komünist günahların” gölgesinin uzunluğunu daha bir süre üzerinde hissedecek gibi duruyor.

2016 yılından bakınca bir tablo net olarak beliriyor. Bulgaristan ile birlikte Avrupa'nın en yoksul ülkesi olarak ün yapan Arnavutluk, tabiri caizse yana yakıla küresel kapitalizme nasıl adapte olurunun derdine düşmüş durumda. Bulvarların ismini İtalyan işgalcilerin dostu Kral Ahmet Zogu olarak değiştirmek, caddelere Kosova kah-

39) Aşağıda okuyacağınız yazının ilk versiyonu “Karşı Devrimin 25. Yılında Arnavutluk'tan Kesitler” ismi ile aylık kültür sanat ve edebiyat dergisi *Berfin Bahar*'ın Aralık 2016'daki 226. sayısında yer almıştır. IV. bölümdeki çalışma, Arnavutluk'taki güncel gelişmelerin ışığında yeniden gözden geçirilmiş, V., VI. ve VII. bölümler yeni eklenmiştir. Arnavutluk'taki sosyalist iktisadi modele yönelik yeni araştırmalarla genişletilen çalışma, bu son haliyle ilk kez yayınlanmaktadır.

ramanları olarak kabul edilen Bill Clinton, George Bush isimlerini vermek, adım başı kumarhane ve Alman-İtalyan marketleri açmak, eskiden devlet yöneticilerinin yaşadığı Blloku bölgesini kafe ve barlarla örmek belli ki sıcak parayı çekmeye tam anlamıyla yeterli olmuyor. Daha fazlası gerekiyor. Ama elverişsiz altyapı koşulları izin vermiyor. Demiryolları uzun süredir çalışmıyor ve yenilenmeyi bekliyor. Şehirler arası ulaşım büyük oranda tesadüfi sağlanıyor, halkın çoğunluğu yoksul ve gençler İtalya, Almanya gibi ülkelere kapağı atma peşinde vb.

Bir Piyasa Değeri Olarak Reel Sosyalizm Pratiği

Adriyatik hattı boyunca yer alan irili ufaklı plajlar, adalar, ülkeye özgü içecekler ve her yerde logo şeklinde karşınıza çıkan ülkenin sembolü çiftbaşı kartal dışında elde piyasaya sunulabilecek başka ne değerler var? Mesela atı, boynuzları, kılıcı ve heybetli duruşu ile her yerde karşınıza çıkabilecek İskender Bey var. Bağımsız Arnavutluk'un tarihsel kahramanı olarak değerinden bir şey kaybetmiyor.

Ülkenin kolektif üretim tarzının ve sosyalist üstyapının biçimlendirilmeye çalışıldığı evre ve bu dönemin devrimci önderi Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Enver Hoxha var mesela... Pazarlaması diğerlerine oranla biraz daha çetrefilli bir konu. Resmi ideoloji kendisini lanetliyor ve büyük kötülük, eli kanlı diktatör olarak belleklerde tutmaya çalışıyor. Diğer yandan Avrupa Birliği'nin fonladığı Bunk'Art gibi sanat merkezi tarzındaki projelerle karikatürleştirilip bir bakıma içi boşaltılarak kontrollü bir şekilde ticari sunumu gündeme gelebiliyor. İlgili sanat merkezinde Enver Hoxha'nın büstü yanıp sönen ışıkların yer aldığı bir odada basketbol potasının içine sokulmuş şekilde görülebilir. Iskartaya çıkartılan batan geminin malları yeni dokunuşlarla piyasaya sunuluyor. Şaşırtıcı değil, genel olarak tarihin piyasa değerini aradığı günlerden geçiyoruz. Kendi ülke koşullarımız düşünüldüğünde adım başı Mustafa Kemal Atatürk resmi satan sokak satıcılarına veya dilencilere rastlanabiliyor. Türk bayrağı, toplumsal hareketlerin de etkisi ile belki de en çok satan ve enflasyon oranı yükselmiş tüketim nesnelerinin başında geliyor. Özetle tarih her zaman azımsanmayacak bir hacim kaplıyor.

Halk Mezarlığı Ziyareti

Enver Hoxha'nın ölümünün üzerinden yaklaşık 31 yıl geçse de, tarihsel olayların yıl dönümlerinde Arnavutluk ana akım medyasında ismi bir şekilde gündeme geliyor. Bazen yeni tarihsel belgelerin ortaya çıkması ve dönem tanıklarının röportajları ile, bazen de mezarı ile gündem maddesi olabiliyor. Mezar konusu önemli. 1995 döneminde, Enver Hoxha'nın mezarının ulusal şehitlikten bir gece yarısı operasyonu ile kaldırılıp, başkent Tiran'ın yaklaşık 20 dakika dışında bulunan Kombinat bölgesindeki halk mezarlığına (Varrezat e Sharres) taşınması Arnavutluk kamuoyunda hiç bitmeyen bir tartışma başlatacaktır.

Enver Hoxha'nın çocuklarından Ilir Hoxha, 1998 yılında Tiran'da basılan anı çalışmasında bu mezarlık hadisesini şu şekilde aktarır:

“1992'nin Mayıs ayıydı. Bir gece, tahminen saat 9'da kapımız çalındı. Hiç tanımadığım biri elime bir zarf tutuşturdu ve hızla kayboldu. Kapıyı kapatıp zarfı açtım. Zarfta, sabah 6'da ailecek Sharrese halk mezarlığına davetli olduğumuz yazılıydı. Enver Hoxha'nı nereye gömüleceği söyleniyordu. Bu nasıl mümkün olabilirdi? Aile üyelerimizin hiçbirinin bilgisi yokken, gizlice gelen bir talimat üzerine bu kadar kısa sürede nasıl hazırlık yapabiliydik? Yetmişinde olan annemi hapishaneye atmışlardı ve haberi hücresinde öğrenecekti. Ailemiz için çok zor zamanlardı...”⁽⁴⁰⁾

Arnavutluk'ta bulunduğumuz süre içinde mezarlığı ziyaret etmeyi kararlaştırmıştık. Merkezde bulunan Sheshi Skenderbej'den turuncu renkteki Kombinat yazılı otobüslere binerek ve iki aktarma ile halk mezarlığına ulaşabildik. Enver Hoxha'nın mezarı şehrin banliyösü veya sanayi mahalleleri olarak bilinen daha izbe bir muhitinde yer alıyor. Kılavuzluk yapmak isteyen küçük çocuklar, mezarlığa gelen turistlerin nereye bakmak istediklerini tahmin etmekte zorlanmıyorlar. İstemeseniz de koşarak yanınıza gelerek rehberliğe başlıyorlar. Ağaçların pek bulunmadığı ve yaz günlerinde aşırı sıcağa maruz kalan bir bölgede konumlandırılan mezar, üzerine bırakılmış az sayıda çiçeği ile dikkatimizi çekecekti. Pek çok gösterişli mezar içinde belki de en sadelerinden biri olduğunu belirtmek gerekiyor.

40) “My Father, Enver Hoxha”, Ilir Hoxha, Tirana 1998. Bkz. <http://www.oneparty.co.uk/compass/compass/com13605.html>

Öğrendiğimiz kadarıyla, Enver Hoxha'nın doğum gününde ve yaşamını yitirdiği günün yıl dönümlerinde mezarın konukları çoğalıyor. Bu özel günlerde, Enver Hoxha'nın eşi Nexhmije Hoxha'nın da organizasyon sürecinde yer aldığı Enver Gönüllüleri ve yeniden oluşturulan Arnavutluk Emek Partisi üyeleri tarafından ziyaret ediliyor bu mezar. Esas olarak kurtuluş savaşı yıllarını yaşamış partizan gaziler ve Arnavutluk'a özgü sosyalizm pratiğini önemseyen yaşlı erkek ve kadınlar torunları ile birlikte ziyaret ediyorlar devrimci önderlerini. Düşünceler ve anılar zamana meydan okuyor belki de.

Yeri gelmişken ülkedeki devrimci hareketlerin güncel durumuna da kısaca değinmek gerekiyor.

Arnavutluk'ta 1991'den sonra AEP'nin tasfiye edilmesinin ardından kurulan sosyal demokrasinin ve Avrupa Birliği politikalarının temsilcisi Sosyalist Parti'nin ve doğrudan emperyalizmin kontrolündeki Demokrat Parti'nin siyaset sahnesinde öne çıkması ile devrimin eski kadroları, şair Hysni Milloshi önderliğinde Arnavutluk Komünist Partisi çatısı altında yer altına çekilmek zorunda kalır. 2000'lerin başı ile birlikte yeniden legal siyaset sahnesine dönen komünistler süreçle birlikte dar grup çekişmeleri yaşayarak çeşitli fraksiyonlara bölünürler. Mevcut durumda Arnavutluk'ta 3 temel komünist partisi bulunmaktadır. 2012 yılında Milloshi öldükten sonra ardılı olarak yerine geçen ancak ideolojik konumu tartışmalı Qemal Cicollari'nin başkanlığını yaptığı Arnavutluk Komünist Partisi, Enver Hoxha döneminin kadrolarından akademisyen Muharrem Xhafa ve Bardhyl Hazizaj'ın Arnavutluk Emek Partisi hareketi ve bir önceki seçimlerde diğerlerinden daha çok oy alan eski kadrolardan olmayan Marksist Preng Cuni'nin Arnavutluk Komünist Partisi-8 Kasım Hareketi.

Bu partiler, Haziran 2017'de yapılan son seçimlerde Qemal Cicollari'nin başkanlığındaki Arnavutluk Komünist Partisi çatısı altında seçimlere girer ve 3.5 milyonluk seçmen kitlesinin oy kullandığı ülke çapında yaklaşık 1030 (%0.07) civarında oy kazanırlar. Ağırlıklı olarak yaşlı kadrolardan oluşan ve kendi fraksiyonel problemlerinin içine gömülmüş bu oluşumlar, yoğun finansal problemlerden ve neoliberal sistemin hegemonyasından ötürü kitleselleşememekte, kendi teorik yayın organları ve gazetelerinin dahi basımını gerçekleştire-

rememektedir.⁽⁴¹⁾ *Zer-i Popullit* gibi birkaç kuşağın Enver Hoxha'nın çalışmalarını ve anti-revizyonizmi öğrendiği tarihsel bir yayın organı şu an sadece bir internet sitesi olarak, içeriği tamamen boşaltılmış şekilde mevcuttur ve sosyal demokratların elindedir.

Mezarlık ziyareti sonrasında, merkezde yer alan ve Enver Hoxha'nın hayatta olduğu dönemde ailesi ile birlikte yaşadığı konutu görmeye gidiyoruz. Tiran'da Blloku bölgesinde yer alan bu bina devlet tarafından kapısı ve pencereleri kilitlenmiş bir şekilde duruyor. Henüz ne yapılacağına karar verilememiş. Hemen karşısında "First International Brand in Tirana" spotlarıyla açılışını bekleyen ABD'li tavuk restoranı ve arka tarafında yer alan "Amerikan Kültürü ve Dil Merkezi" ise Enver Hoxha'ya nispet yapmanın ötesinde mezarında tepinmek anlamına geliyor bir nevi.

Nexhmije Hoxha demişken eklemekten olmaz. Ülkede karşı devrim kontrolü eline alınca, kendisi zimmetine para geçirmek türünden çeşitli iftiralarla birkaç yıllığına hapis cezasına çarptırılmış. Enver Hoxha'ya ait pek bir mal varlığı ve herhangi bir yolsuzluk durumu bulunamayınca, gündeme bu kez Nexhmije Hoxha'nın 300 dolarlık gözlük lensi parası getirilmiş. Zorlama ve komik iddialarla bu 300 doların zimmetine geçirilmiş para olduğu söylenerek kendisi 2 yıldan uzun bir süre tutulacağı cezaevine gönderilmiş. Ulusal kurtuluş savaşı döneminde hareketin merkez komitesine seçilmiş ilk kadın partizanlardan olan ve sosyalizm evresinde Marksizm-Leninizm Araştırmalar Enstitüsü'nde yöneticilik yapmış Nexhmije Hoxha'nın, şu an kendine ait bir evi bulunmadığını, faturalarını dahi çocukları ve torunlarının yardımı ile ödeyebildiğini belirtmekte yarar var.⁽⁴²⁾

Günümüz Arnavutluk'unda öne çıkartılan diğer tüm tarihsel figürlerin ve mekanların aksine, aslında kapitalist sistem için önemli bir sunum ve turizm değeri olabilecek sosyalizm evresi ve ona ait özneler niçin bu ikili muameleye tabi tutuluyor? Belli ki, 1991'de SSCB'nin tarih sahnesinden çekilmesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Deng Xiapoingçi piyasa ekonomisi temelli üretim ve kültürel politikalara keskin bir şekilde geçişi ile bitti denilen, yerini uyum ve iş-

41) Bkz. EK-I Preng Cuni ile Görüşme, s. 66 | EK-II Muharrem Xhafa ile Görüşme, s. 70

42) *My Father, Enver Hoxha*-Tirana 1998

birliğine bıraktı denilen “sınıf savaşı” bir şekilde adı zikredilmese de, kendini Arnavutluk pratiğinde var etmeye devam ediyor ve her an geçmişin kazanımlarına sahip çıkarak yeniden mücadelede söz sahibi olma potansiyelini barındırıyor. İktidarda olan burjuva sınıflar için böyle bir korku derinden derine mevcut diye düşünüyoruz.

Sosyalizm dönemi ile halen ne yapacaklarını tam olarak bilemiyor düzenin yani sahipleri. Atsan atılmaz, satsan satılmaz türünden bir yaklaşım hakim. “Görmezden gelme” bu çizginin esas yönünü oluşturuyor ancak bir de metalaştırma yönü var. Bu ikincisi Arnavutluk’ta henüz yeni yeni geliyor. Karl Marx ve Friedrich Engels, komünizm hayaletinin Avrupa üzerinde dolaşmasından *Komünist Parti Manifestosu*’nda başka bir bağlamda, 1840’lı yılların gelişen üretim ilişkileri ve üretici güçleri bağlamında bahsetmişti. Aradan geçen 170 küsur yılın ardından hayaletin mesaisi, kendi üzerinden rant sağlanma misyonu ile bir kez daha gündemde denebilir belki de.

Tarih lansmanını veya hayaletin yeni mesailerini biraz daha açmak gerek. Mesela başkent Tiran’da, merkezde, Sheshi Skenderbej’de yer alan Ulusal Tarih Müzesi (*Muzeu Historik Kombëtar*) tam anlamıyla bir panayır yeri olarak karşımıza çıkıyor. 1981’de 27.000 metrekarelik alana inşa edilmiş bu görkemli binada tarih öncesi olarak kabul edilebilecek evrelerden günümüzde kategorik bir şekilde Arnavutluk ve Arnavut halkı sunuluyor. Çağlara ayrılmış katlar arasında gezerken Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Savaşı dönemine gelince bol miktarda partizan üniforması, kasketi ve makineli tüfeği sergilendiği dikkatimizi çekiyor. Kahramanlar ve şehitler listeleri boy boy yer alıyor. Ancak bu savaşın kazanılmasında en önemli rolü üstlenmiş partizanların liderlerinden Enver Hoxha’nın tek bir resmi listede yer almıyor. Yokmuş gibi davranılmış. Boy boy paylaşılan resimler kendi içinde o kadar anlamsız ki, ister istemez bu toplumsal mücadeleler yaşanırken yaşamını bir şekilde yitiren ama panolarda yer almayan binlerce isimsiz kişiyi düşünüyorsunuz. Tek tek onların da yer alması mı gerekiyor bu panolarda? Elbette hayır. Düşüncemiz, bu tarz çalışmalarda şahıslara yer verilmemesinin kişileri yücelten ve yabancılaşmayı derinleştiren kahramancılık anlayışının önlenmesi açısından başlı başına devrimci bir pratik olacağı yönünde.

Ve elbette meşhur Komünizm Terörü bölümü... Yağmurdan ka-

çarken doluya yakalanan bir halk teması öne çıkartılıyor müzenin bu bölümünde. Çalışma kampları, ölümler, yıkımlar... Dram dozu yükseltelen ziyaretçileri hemen yanda mutlak kurtuluş bekliyor... Rahibe Teresa'nın kutsal ışığı! Rahibe Teresa, hem turizm değeri hem de ideolojik değer açısından şu an bütün boşlukları dolduruyor. Zulümle geçen ateizmin karanlık yüzüne karşı finans kapitalin mutlu yüzünü ve enerjisini sergiliyor. Müzeden çıkışta sizi ellerinde Mesih'in yoluna davet eden ve fotoğraf çekimi karşılığında ücretsiz şehir haritası dağıtan misyonerler dahi karşılayabiliyor.

Ateizm ve Arnavutluk

Arnavutluk, yoksulluğu ve dünyaya küsmesi kadar ateizmi ile de gündeme gelen bir ülke. Başkent Tiran'a geldiğimiz ilk gün, Shes-hi Skenderbej'de, Khrushchev döneminde yaptırılan opera binasının hemen altında yer alan turizm bilgi bürosundan aldığımız bir broşür bu açıdan dikkat çekiciydi. Broşürde, Arnavutluk toplumunun dini dağılımının sanılanın aksine %56'sının Müslüman, %14'ünün Ateist, %10'unun Hristiyan Katolik şeklinde olmadığı, kendini herhangi bir dine mensup olarak görmeyen kesimin oranının %70'lerde olduğu belirtiliyordu. "*Sanılanın aksine*" vurgusunun altını çizmekte yarar var. Bilgi kirliliğine yönelik bir tepki mevcut belli ki. Sosyalizmin tasfiyesi sonrasında, Arnavutluk bu yönüyle misyonerlerin, din tüccarlarının ve tarikat/cemaat yapılanmalarının ağzının suyunu akıtan bir bölge olarak yerini alıyor Avrupa'nın güneyinde.

Ülkede, İslam ve Osmanlı etkisi elbette yer yer belirgin. Mesela merkezde yer alan Ethem Bey Camisi kültürel miras olarak korunmuş durumda. Ancak toplum içinde seküler yaşam kendini belirgin bir şekilde gösteriyor. Kimsenin ne giyildiği ile, ne içildiği ile bir problemi bulunmuyor. Elbette seküler yaşamın köklerine yönelik tarihi bazı açıklamalar mevcut ve süreçte bu noktaları göz önünde bulundurmak gerekiyor.

Arnavutlar, 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı etkisi ile İslam dinine girdikten sonra da önceki dönemlere benzer şekilde dini ideoloji konusunda pek hevesli olmazlar. Arnavutluk coğrafyasını 7 kez dolaşmış Evliya Çelebi'nin 1670 yılında Gjirrokastër'daki Zhulat Kalesi'ni gezerken köy sakinleri için, "*Söylendiğine göre bunlar Müslümandır*"

ama İslamlık hakkında pek bir şey bilmiyorlar” dediği bilinmektedir.⁽⁴³⁾

Arnavutluk Emek Partisi raporları, durumun özgünlüğünü şu şekilde açıklar:

“Arnavutların yüz yıllar boyunca yabancı hakimiyet ve baskıya karşı sürdürmüş oldukları mücadelenin aynı zamanda onlara uşaklık eden din adamlarına karşı da yöneltilmiş olmasının sebebi dini inançların işgalciler tarafından kullanılmasıdır. Bu durum Arnavut halkının aslında hiçbir zaman dine güçlü bir şekilde bağlanmadığını ve fazla bağnaz olmadığını gösterir.”⁽⁴⁴⁾

Arnavutluk tarihi üzerine önemli çalışmaları bulunan pedagoğ yazar Necip Alban, durumun özgünlüğünü coğrafi özelliklerin belirleyici etkisine bağlamaktadır. Alban; tarih boyunca genellikle yaylalarda ve dağlarda yaşamış Arberlerin, sahil bölgesinde yer alan birkaç kilise ve dini kurumdan uzak kaldıklarını, bu kurumların iç bölgelere etki edemediğini belirtmektedir.⁽⁴⁵⁾

Sosyalizm evresinde izlenen “devlet ateizmi” konusuna da ana hatları ile değinmek gerekiyor. Keza, kendi gücüne dayanan bir sosyalist devrim modeli izleyen bir toplumun dünya kamuoyunda neredeyse bilinen tek yönünün “devlet ateizmi” olması düşündürücü bir durum.

Ülke tarihinde, ateizmin resmi devlet ideolojisi olarak yapılandırıldığı dönemin, Enver Hoxha’nın Çin Halk Cumhuriyeti’nde başlayan Büyük Proleter Kültür Devrimi’nden esinlendiği evreye denk düştüğü söylenebilir. Konuya yönelik, Arnavutluk Emek Partisi’nin çeşitli talimatları ve Enver Hoxha’nın kongre raporları bulunuyor.

Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi, 1961 döneminde toplanan 4. Kongresi sürecinde şu saptamayı yapmaktadır:

“Komünistlerin ve emekçi halkın manevi saflığının korunması için aynı zamanda kişisel hayatta ve aile hayatında müsrifliğe karşı, kadın kişiliğinin çiğnenmesine karşı, tutuculuğa, önyargılara ve dini inançlara karşı

43) *Seyahatname*, Evliya Çelebi, Haz: Seyit Ali Kahraman, 8. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011

44) Arnavutluk Emek Partisi Tarihi-3. Cilt, syf: 143, Bora Yayınları, Ekim 1975

45) *Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk*, Necip P. Alban, Kardeş Yay., Ankara 1975

da her zaman kesin bir tavır takınmak gerekiyordu.”⁽⁴⁶⁾

Görüldüğü gibi, konu çeşitli tahliller ve planlamalar dahilinde yeni toplumun ve buna bağlı olarak gelişecek yeni insanın bağlamında ele alınmaktadır. Arnavut devrimcilere göre dini ideoloji, üretici güçlerin gelişimine engel olan ve mücadele edilmesi gereken bir dinamiktir. Aydınlanmanın, modern insan tanımı ve kavramsal çerçevesi büyük oranda benimsenmiştir. Bu durum, Arnavutluk devriminin ikili karakterini göstermektedir. Bir yandan sosyalizmin iktisadi temelleri kurulmaya çalışılırken, diğer yanda burjuva demokratik bir programın öncelikleri sürece dahil edilmektedir.

Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi'nin iradi zorlamalarının temelinde önemli bir durum tespiti bulunur. Raporlar; *“sosyализм, kendinden doğmayan daha yüksek bir bilinç düzeyini gerektirir.”* der.⁽⁴⁷⁾

İster istemez bazı sorular akıllara gelir. Bu bilincin toplumun tamamı tarafından aynı şekilde benimsenmesi mümkün müdür? Veya daha temel bir soru sorabiliriz. Gerekli midir? Belki de bir kilit sorunun üzerinden atlamak tüm eksenin kaymasına yol açıyordur. “Yüksek bilinç” nedir?

Arnavut devrimcilerin dini ideolojiye karşı izledikleri siyasi ve kültürel çizgi, bir gerçeği göstermektedir. Pek çok ülkenin devrimci dönüşüm sürecine benzer şekilde, Arnavutluk devriminde de modernizmin ve temelde burjuva demokratik devrimlerin yalnızca pratikleri değil, söylem ve kavramları da olduğu gibi devralınmıştır. Bu tarihsel kategoriler bulundukları bağlamdan kopartılarak başka bağlamlara yerleştirilmiş ve uygulamaya sürülmüştür. Yeni dönemin yeni gündemleri için problem çözmede işlevsel gözüken bu tarihsel emanetler, her ne kadar özü değiştirilmeye ve sınıfsal karaktere uygun hale getirilmeye çalışılsa da, bir şekilde idealize edilerek sabitlenmiştir. Problemleri gözüken bu önemli noktaya çalışmamızın sonunda tekrar geri döneceğiz. Konumuza devam edelim.

Arnavutluk Emek Partisi, kurtuluşun ardından sosyalizmin inşasına giriştiği dönemin hemen başında din esasına dayanan siyasi

46) *Arnavutluk Emek Partisi Tarihi-3.Cilt*, s. 53

47) *Age*, s. 55

örgütleri ve kilise ve camilerin siyasi amaçlarla kullanılmasını yasaklar. Dini kurumların topraklarının ve halkın sırtından kazandıkları özel mülklerin çoğuna çıkartılan kanun ile el konulur. Dini içerikli kitapların basılması ve dağıtımı engellenir. Tüm bu jakoben çizgideki seküler uygulamaların yanında, Arnavut devrimciler dini inançları, cemaatların varlığını ve dini tören ve ritüelleri yasaklamazlar. Dini ideolojilerin bozucu etkisine ve geri olduğu belirtilen geleneklere karşı yürütülen ideolojik mücadelenin sistemleştirilmesi ise esas olarak AEP 5. Kongre kararları ve 6 Şubat 1967’de Enver Hoxha’nın konuşması ile gerçekleşir. Süreç, modern revizyonizmin ve burjuvazinin sosyal yaşamda ve partideki etkilerine karşı bir yenilenme hareketi olarak ele alınır ve belirttiğimiz gibi Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki gelişmelerin çizgisi ile büyük paralellikler gösterir.

Dini ideoloji ile kesintisiz mücadeleye yönelik kararlara bakıldığında, kadınların feodal geleneklerden tamamen kurtuluşunu sağlama arzusunun ön planda tutulduğu dikkat çeker. Arnavut devrimciler için kadının özgürleşmesi sorunu ile dini ideolojinin etkileri ile mücadele sorunu iç içe geçmiştir.⁽⁴⁸⁾

Henüz kuruluş günlerinde, 1946’da, Enver Hoxha’nın demokratik cephe genel konseyi toplantısı için hazırladığı rapor şu satırları içermektedir:

“Kızları okula gönderme sorunu önemli ve ciddi bir sorun olarak ele alınmalıdır. Özellikle kuzeydeki pek çok din adamı ve bazı tutucu kişiler, kızların okula gönderilmesini engellemeye çalışıyor. Bunların amaçları ortadadır. Biz onlara, böyle davranışların halkın gelişmesine karşı işlenmiş ağır bir suç olduğunu söylüyoruz. Bu propagandayı sürdürenler kısa zamanda yaptıklarına pişman olacaklar.”⁽⁴⁹⁾

Dini ideoloji ve etkisi ile mücadele konusu, temel olarak “baskı ve sömürüye karşı mücadele” ve “sosyalist toplumun inşası” kategorileri ile doğrudan bağlantılı olarak ele alınmaktadır.⁽⁵⁰⁾ Halkın çoğunluğunun çıkarları ve taleplerini savunma olarak görülen bu hassas sürecin, niyetlerden bağımsız olarak incelendiğinde problemli yönü

48) Age, s. 133

49) Seçmer Eserler-1, Enver Hoxha, Çeviren: Ali Haydar, s. 450, Günce Yayınları, Mayıs 1978

50) Age, s. 142

belirir. Arnavutluk halkı İliiryalılarından günümüze gelen bir gelişim seyrinde Avrupa'nın en eski halklarından bir olarak bilinmektedir. Geçmişin gölgesi her yönden uzundur. Çeşitli yönetici sınıfların ve feodal dönem kültürel ilişkilerin etkisi ile gelişen kan davaları türünden gelenekler toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir.⁽⁵¹⁾ Dolayısıyla mücadele edilen binlerce yılın ideolojik belirlenimidir ve görünürde kaynağı ne olursa olsun, her tür talimat ve direktif bu binlerce yıllık etkiyi söküp atmada yetersiz kalacaktır.

Süreç kolay değildir, ancak önceden de belirttiğimiz Arnavutluk'a özgü özelliklerin de yardımı ile, bu dönem büyük oranda Arnavut devrimcilerinin istedikleri yönde sonuç verir.

Dini ideoloji ile mücadelenin ikili karakteri bulunmaktadır. Bir yanda dini ideolojinin varlığının kabulü ve kişilerin kendi bireysel pratiklerinde istedikleri ritüelleri yaşamalarına gösterilen saygı; diğer yanda dini ideolojinin toplumsal, siyasi ve üretim süreçleriyle ilgili belirleyici ve olumsuz kabul edilen etkisini zayıflatmaya yönelik izlenen kitlesel toplantılar, konferanslar, radyo yayınları, makaleler, filmler ve eğitim müfredatları...

Enver Hoxha'nın 6 Şubat 1967'deki konuşmasını takiben yaşanan gelişmeler bir bakıma geride kalan 20 yıllık süreçte izlenen politik hattın da doğal sonucudur. Din adamlarının *"ayrıcalıklı sınıfsal konumlarından kaynaklı asalakça yaşamayı bırakmaları"* ve *"herkes gibi alınteri ile yaşayan emekçiler haline gelmesi"* tespitleri doğrultusunda girilen pratikler ile kilise, cami ve manastırlar büyük oranda işlevsiz hale gelir.

Enver Hoxha, tüm bu kampanya boyunca özellikle kadınların özgürleşmesi konusunda çok hassastır. Din konusu bir yönüyle kadın sorunundan bağımsız değildir. 6 Şubat 1967'deki konuşmasında kadın konusuna yaklaşımı oldukça nettir.

"Bütün parti ve ülke, partinin kadınların haklarını savunan kurallarını ayak altında çiğneyen herkesin başını ezmek için ayağa kalkmalıdır!"⁽⁵²⁾

51) Ortaçağ gelenek ve adetlerinin somut bir ifadesi olan Lekë Dukagjini Kanunu gibi dini adetler Arnavut halkı üzerinde etkisini uzun bir süre gösterebilmiştir. İliiryalı kabile yasalarından türediği noktasında araştırmaların bulunduğu kanun, temel olarak kan davalarının nasıl çözülmesi noktasında öğretileri içermektedir.

52) "Partinin ve Halk İktidarının Daha da Devrimcileştirilmesi", *AEP Tarihi-3*.

Süreçle birlikte, kadını erkekten aşağı gören bütün yerleşik uygulama ve düşüncelerin toplum yaşamından kaldırılması noktasında adeta seferberlik başlatılır. Bu seferberlik, yine esas olarak parti direktifleri ve merkez komite kararları ile hayata geçirilir. Arnavutluk Emek Partisi tarihinin işlendiği resmi raporlarda kadın konusu ile ilgili şu açıklamalar dikkat çekicidir:

“Merkez Komitesi, eski evlilik biçimlerinin ve eski tür evlilik ilişkilerinin kökünün kazınması, karı-koca arasında, gelin ile ailenin diğer fertleri arasında özel mülkiyet duygularından, dini kurallarda, tutucu adet ve görüşlerden arındırılmış yeni evlilik ilişkilerinin kurulmasını, yeni sosyalist ailenin yaratılmasını esas yön olarak tespit etti.”⁽⁵³⁾

Bir tarihsel dönem boyunca ideoloji ve kültür alanında izlenen bu devrimci dönüşümlerin hangi iktisadi yapılanmalara dayandığına, özetle sürecin altyapı ile olan organik yönüne ilerleyen bölümlerde geri döneceğiz.

Sığınak Sistemi Büyük Bir Abartı mı?

İçinden geçtiğimiz dönemde tekelci kapitalizme bağımlı burjuvazinin denetiminde olan Arnavutluk devletinin kendi tarihsel kesitlerini hem yerin dibine sokup, hem de üzerinden para kazanmaya çalışmasının en somut örneklerinden biri de, Arnavutluk Emek Partisi tarafından ülke genelinde izlenen ve 1970’li yılların başından yaklaşık olarak 1983’lere kadar devam eden küçük sığınaklar sisteminde kendisini gösterir.

Arnavutluk, sosyalizm döneminde izlediği bağımsız dış politikasının ve ilkelerden taviz vermeyen siyasi çizgisinin bedelini her cepheden düşman tehdidi, ekonomik ambargolar ve gözdağı ile bir şekilde ödemek durumunda kalmış, genel olarak dışlanmış, dünyanın ötekisi bir ülkedir. Bu açıdan devamlı diken üzerinde durmak zorunda kalmıştır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin Stalin’in ölümü sonrası gerçekleştirilen yirminci kongresinde Nikita Khrushchev’in gizli raporunu açıklaması ile Moskova’dan tamamen uzaklaşan Arnavutluk, sonraki evrede Marksist-Leninist ilkeler doğrultusunda Çin Halk Cumhuriyeti ve bağlantısız pek çok ülke ile ittifak kurmuş,

hem Avrupa Birliği ülkeleri, hem baştan itibaren ABD emperyalizmi, hem de etkisini günden güne arttıran Sovyet sosyal-emperyalizmi ile her cephede mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Komşuları ile İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana problemleri bulunan, özellikle Josip Broz Tito önderliğindeki Yugoslavya ile Kosova sorunundan ötürü arası açık olan Enver Hoxha önderliğindeki Arnavutluk Emek Partisi, emperyalist devletlerin atom bombası kullandığı ve nükleer denemeler yaptıkları, üçüncü bir dünya savaşının beklendiği bu zorlu evrede olası bir hava saldırısına karşı ülke çapında sığınaklar sistemini uygulamaya alır. Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ve Çin'den gelen teknikerler ve özel yapı malzemeleri ile dış yapısı ve içi dizayn edilen sığınaklar saldırı anında halkın hemen sığınıp erzaklarına ulaşabilecekleri ve uzun süre yaşayabilecekleri bir yapıda düşünülmüştür.

Fiili işgale karşı toplumun sivil savunma bilinci kazanması amacıyla inşa edilen sığınak sistemi ya da bunker olarak bilinen bu küçük mantar şeklindeki yapıların sayısının 173.000'lerde olduğu iddia edilmektedir. Hediyecek eşyacılar anahtarlık veya buzdolabı magneti olarak da karşınıza çıkan bu sığınaklar, günümüz Arnavutluk'unda Enver Hoxha'nın korumacılık paranoyasının en zirva uygulaması olarak alay edilerek öne çıkartılır.

Ülkede Adriyatik şeridinde bulunan Durres, Vlorë ve en güneyde Saranda hattında dağlık yollarda yaptığımız seyahat boyunca ve karşılaştığımız kasaba ve köylerde bu sığınakları neredeyse hiç görmediğimizi, ülkede toplamda gördüğümüz sığınak sayısının da kaldığımız süre içinde toplamda bir elin parmaklarını geçmediğini yeri gelmişken söylemek gerekiyor. Özetle, pek çok turizm platformunda Arnavutluk'u "bunkerler ülkesi" olarak tanıtan yazıların da, tıpkı halkın dini mensubiyeti konusunda paylaşılan bilgiler kadar güvenilirliği olduğu düşünülebilir.

Makyajlı Konutlar ve Kosova Konusu

Günümüz Arnavutluk'u, kendi dönemi ve bağlamı içinde inşa edilen halkın ücretsiz yararlanacağı toplu konut sistemini korumaya devam ediyor. Binaların çoğu 1950-1980 yılları arasında oluşturulmuş konutlardan oluşuyor. Ancak önemli bir farkla. Artık bu ko-

nutlar ücretsiz değil. Kapitalist restorasyon sonrası ulaşım, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri başta olmak üzere temel ihtiyaçların çoğu ücretli hale getirilmiş. Arnavutluk'ta ulaşım ve temiz içme suyu sorunu günlük yaşamdaki problemlerin başında geliyor. Sosyalizm evresinde temel ihtiyaçlarını gerçekçi planlamalar ve ücretsiz kamu-cu projelerle çözmeye alışmış bir toplum, uzun bir süredir bu problemlerle yaşamayı öğrenmek zorunda bırakılıyor. Son seçimlerde ülkenin bir kez daha başbakanı seçilen Edi Rama ve devlet başkanı Ilir Meta da çözümü AB'ye üyelik için yalvarmakta ve proje istemekte arıyor. Burada da yüz bulamayınca bu kez Sırbistan ile gerilimi yükseltmeye çalışıyorlar. Kosova konusu ısıtılıp ısıtılıp gündeme getiriliyor. İç politikadaki üretimsizlik ve halka yönelik baskı, tarihin değişmez yasalarından biri olan dış siyaset ve devlet şovenizmi ile kapatılmaya çalışılıyor.

Kosova'ya ayrı bir parantez açmak gerekiyor. Tiran'da hava alanında indikten sonra sanki ülke içinde bir şehirmiş gibi Kosova tabelaları karayolunda bir anda karşınıza çıkıyor. Kosova konusu Arnavutluk için belki de ekmek ve sudan daha önemli bir temel ihtiyaç haline gelmiş. Yüzyıllardır süren Kosova meselesi sonunda ABD'nin silahlı gücü ve BM yaptırımları ile çözülmüş. Daha doğrusu, Arnavut ve Sırp milliyetçiliğinin kaşınması, tehditler, yaptırımlar ve Yugoslav-ya'dan son kalan bölgenin de dağıtılıp bombalanması süreci ile...

Halen Kosova'da Enver Hoxha'nın siyasetlerini benimseyen ve destekleyen pek çok kişi olduğu bilgisine de sonradan ulaşıyoruz.⁽⁵⁴⁾ Tahmin edileceği üzere sosyalist politikaları ile değil, Kosova konusunda taviz vermemesi yönü ile öne çıkartılarak... Milliyetçiliğin son 200 yıllık süre içinde dünyada kitleleri en çok peşinde sürükleyen ve dönüştüren ideoloji olduğunun somut kanıtlarından biri Kosova konusu.

54) Arnavut devrimcilerin Yugoslavya ile aralarının açılmasında ideolojik meselelerin yanı sıra Kosova probleminin de temel önemde olduğu bilinmektedir. Enver Hoxha'nın 1985 yılında cenazesinde konuşma yapan eşi Nexhmije Hoxha şu sözleri söyleyecektir: *"Enver, bu bayrağı Kosova halkı adına kalbine yerleştiriyorum. Her zaman onları kalbinde taşıdığı gibi, Kosova halkı ve diğer Arnavutlar da seni kalbinde taşıyacaktır. Bu konuda yüzlerce telgraf aldım. Onların da arzusunu böylece yerine getirdiğimi düşünüyorum."* Albanian Telegraph Agency, 15 Nisan 1985

V. BÖLÜM

Enver Hoxha ve Marksizme Katkıları

“Gelecek bizimdir. Bu gerçeği açıkça ve samimi bir şekilde söylemek, her kim olursa olsun bize ikiyüzlülükle gülenlere, kalbinde kötülük bulunanlara ve hançerlerini saklayanlara kararlılıkla yanıt vermek için bize cesaret ve güç veriyor. Politikamız tutarlıdır. Uluslararası olayların değişen esintilerine kapılmaz. Temeli yüzsüz adamların gizli diplomasisi, perdelerin ardında yapılan pazarlıklar, ruble ya da dolar değildir. Kurttan mermi ile kurtulduk ve bizi, kendimizi “uygar dünyadan” yalıtma suçlayanlara karşı aynısını yapmaya devam edeceğiz”⁽⁵⁵⁾

Çalışmamızın bu bölümünde merceğimizi esas olarak Arnavutluk sosyalizminin teorik ve pratik meselelerine tutmaya çalışacağız. Genel bazı tanımlamaların ardından kendi gücüne dayanma ilkesini ve Arnavutluk’a özgü sosyalist ekonomi modelini ana hatları ile inceleyeceğiz. Önce Enver Hoxha’nın komünist partisi öncesindeki yaşamına kısaca göz atalım.

16 Ekim 1908’de Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer alan Arnavutluk’un güneydoğu bölgesindeki Gjirokastër (Ergiri) ilinde dünyaya gelen Enver Halil Hoxha, Bektaşi bir ailenin çocuğudur. Annesi’nin ismi Gjylihandır. Babası Halil, çeşitli ülkelerde ticaret yapmış bir kumaş tüccarıdır.

Henüz 16 yaşında Gjirokastër Gençlik Topluluğu içinde devrimci çalışmalara başlayan kendisi, Kral Ahmet Zogu’nun derneği kapatmasının ardından Korçë bölgesine geçer ve burada Arnavutluk Ulusal Lisesi’nde Fransızca eğitimini sürdürür. *Komünist Parti Manifestosu*’nu ilk kez Korçë günlerinde okuduğu bilinmektedir.

55) *Devrim ve Diploması*, Enver Hoxha, Çeviren: O. Dönmez, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1994

1930 döneminde Montpellier Üniversitesi'ne burs ile giden ve doğa bilimleri fakültesinde biyoloji eğitimine devam eden Enver Hoxha, burada Fransa Komünist Partisi'ne bağlı işçi organizasyonları arasında görev almaya başlar. Fransa'nın uluslararası arenada en saygın üniversitelerinden biri olan Sorbonne'da felsefe ve hukuk eğitimi de alan ancak devrimci mücadelenin yoğun gündemi içinde sınavlara katılamayan kendisi, kısa süreliğine Belçika'daki Arnavutluk Konsolosluğu'nda çalışacaktır. Buradaki günleri, çalışma ofisinde Marksist kitaplar barındırdığı sebebiyle çok uzun sürmeyecektir.

1936'da yeniden Korçë'ya geri dönen ve lisede Fransızca öğretmenliği yapmaya başlayan kendisi, 1939 evresinde İtalyan işgalinin fiilen başladığı günlerde öğretmenliği bırakır ve başkent Tiran'da devrimci örgütlenmenin ilk çekirdeklerinden biri olan Flora isimli tütüncü dükkanı işletmeye başlar. Enver Hoxha böylece, sonradan Arnavutluk Komünist Partisi'ne evrilecek devrimci hareketin en başından itibaren içinde yerini alır

Arnavutluk Emek Partisi 1. Sekreteri Enver Hoxha'nın Marksizm katkıları daha çok tek ülkede sosyalizmin inşası temelinde, daha spesifik olarak, emperyalizm çağında yoksul ve geri kalmış bir tarım ülkesinde sosyalizmin tam bağımsızlık ve Marksist-Leninist ilkelere bağlılık temelinde kurulması, ilerletilmesi ve korunması pratiğinde bir yere oturmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonunda 28 bin kişinin öldüğü, 13 bin kişinin yaralandığı, 60 bin evin yakıldığı koşullarda esas olarak kendi gücüne dayanarak sosyalizmin kurulmaya çalışıldığını belirtmekte yarar var. Enver Hoxha'nın İtalyan ve Alman faşist birliklerine karşı ayrıca Yunan monarko-faşist gruplarına karşı İkinci Dünya Savaşı sürecinde izlediği partizan mücadele çizgisi, neredeyse hiç bulunmayan sanayisi ve gelişmemiş işçi sınıfı ile yoksul ve geri kalmış bir tarım ülkesini üretimi arttırıp kolektivizme taşıması, sınıf mücadelesinin her somut koşuldaki yeni biçimlerinin kavranması ve emperyalizme olduğu kadar revizyonizme karşı da kararlılıkla mücadele edilmesi Arnavutluk sosyalizm pratiğinden öne çıkan kazanımlar olarak görülebilir.

Arnavut partizanların 1939 bahar aylarında, ülkeyi istila etmek için giriş yapan İtalyan askerlerine karşı "tam bağımsızlık" temelinde

kurulan Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Cephesi yıllarından, sosyalist planlı bir ekonomi-politikasını sürdüren örgütlü bir halka dönüşümünü izleyen evre, geçtiğimiz yüzyılın destansı özellikler taşıyan en büyük toplumsal hareketlerinden biridir. Arnavutluk'taki sosyalizm deneyi, yalnızca örgütlenme meseleleri ve partizan gerilla savaşının strateji ve taktikleri açısından değil, tarihin henüz feodalizm temelli üretim ilişkileri aşamasında yer alan ve ciddi imkânsızlıklar içinde bulunan bir toplumun, yaklaşık 45 yıllık bir evrede geçirdiği köklü dönüşümler ve kendi gücüne dayanan bir sosyalizm inşasının dünya devrim tarihine bıraktığı teorik dersler açısından da incelenmesi gereken önemli bir tarihsel pratiktir.

Biraz Tarih

Arnavutluk'taki sosyalizm deneyine ve ekonomi politiğin özgün seyrine geçmeden önce sözü İkinci Dünya Savaşı günlerinde Arnavutluk'ta bulunan İngiliz tümen komutanı General Davies'i cevaplayan Enver Hoxha'ya bırakalım.

“Arnavut halkı köklü bir geçmişe sahiptir. Küçük sayılarına rağmen Balkanlardaki en köklü halklardan biridir ve ne pahasına olursa olsun kendilerini yok etmek isteyen girişimlere karşı direnmiştir. Osmanlı feodal askeri rejimi 500 yılı aşkın bir süre ülkemizde hakim oldu. İstilacılar ölüm ve yıkım getirdiler. Arnavut halkı dilini, kültürünü ve köklü geleneklerini korudu. Bütün tarihleri kanla yazıldı ve bir kez daha özgürlükleri için kan akıtıyorlar. Savaşlar, silah ve kalem sayesinde bağımsızlık 1912'de ilan edilirken yurtsever İsmail Kemali; 15. yüzyılda Osmanlı işgalcilere karşı 25 yılı aşkın savaşan ulusal kahramanımız Skanderbeg'in bayrağını Vlorada göndere çekti.”⁽⁵⁶⁾

Arnavutluk halkının tarihinde yer alan önemli tarihsel aşamaları ve halk önderlerini dile getiren Enver Hoxha'nın, emperyalizm çağında ulusal sorunun Marksist-Leninistler açısından nasıl ele alındığını göstermesi açısından da yukarıdaki bu alıntı önemlidir. Stalin'in Aleksandr Nevsky referansı ile II. Dünya Savaşı'nın en zorlu evrelerinde Rus halkını ortak bir ruh halinde birleştirme başarısı bilinmektedir. Tarihsel dönemleri ve sınıfsal farklarına rağmen gerek Skënderbej (Gjergj Kastrioti veya bilinen ismi ile İskender Bey)

56) *Devrim ve Diplomasi*, Enver Hoxha, Çeviren: O. Dönmez, s. 58, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1994

gerekse İsmail Qemali (Avlonyalı İsmail Kemal Bey), Arnavut halkı için her zaman bağımsızlık ve özgür yaşamın sembolleri olarak kalacaktır.

Arnavutluk'ta sosyalizmin kurulduğu zemin, içeride İtalyan işbirlikçisi ve toprak ağalarının temsilcisi Kral Ahmet Zogu'nun (Kral Ahmet Zogoğlu) halk düşmanı siyasi çizgisi ve partizanlara karşı kurulmuş Balli Kombetar isimli mülk sahibi sınıflara ve yine uluslararası faşizme dayanan reaksiyoner örgütlenme biçimleriyle, dışarıda ise 7 Nisan 1939'dan itibaren önce İtalyan askerlerinin sonrasında Nazilerin fiili işgali ile kesintisiz mücadeleye dayanmaktadır. İşgale karşı bağımsızlık mücadelesi sürecinde kritik bir halka olan 1942'deki Peza Konferansı ile Arnavut halkı ulusal birliğini sağlama yolunda gerekli strateji ve taktikleri belirler. Peza'da alınan kararlar sonucunda, başını partizanlar ve Arnavut komünistlerin çektiği geniş bir anti-faşist birleşik cephe politikası izlenir. İşgalcilerle ve yerli işbirlikçileri ile sayısız çatışmanın ardından 1945 dönemine gelindiğinde ülke yeniden bağımsızlığına kavuşturulur.

Niçin Emek Partisi?

1920'lerde, Balkanlarda komünist partisi mevcut olmayan tek ülke Arnavutluk'tur. Fan Noli yönetimi sürecinde bir komite oluşturarak Komintern'e katılan Arnavut komünistler, ülkemizde TKP'nin kuruluşuna benzer şekilde kısıtlı koşullardan ötürü Sovyetler Birliği sınırları içinde bir komünist teşkilat organize ederler. Bu parti-nin önde gelen temsilcilerinden Ali Kelmendi 1936'larda İspanya İç Savaşı'nda çarpışmak için ülkeden ayrılır. Ali Kelmendi sonrasında teşkilatı Fransa'da kurmaya çalışsa da, esas olarak 1941 evresine kadar Arnavutluk toprakları içinde resmi bir komünist partisi bulunmamaktadır.

Arnavutluk Komünist Partisi'nin kuruluşu 8 Kasım 1941'dir. Arnavutça ismi Partia Komuniste e Shqipërisë'dir. Parti, uluslararası işçi sınıfı ve devrim mücadelesinin Arnavutluk ölçeğindeki temsilcisi olarak, Korçë grubundan Enver Hoxha, Qemal Stafa, Kadri Hoxha, Koçi Xoxe gibi devrimci aydın ve partizan savaşçılar⁽⁵⁷⁾, 2 Yugos-

57) AKP kuruluş sürecinde 8 Hristiyan ve içinde Enver Hoxha ve Qemal Stafa'nın da yer aldığı 5 Müslüman partizan yer alacaktır.

lav temsilci (Miladin Popovic ve Dusan Mogosa), kadın erkek yoksul köylüler ve anti-faşist ulusal kurtuluş savaşı sürecinde yer almış çeşitli sınıflardan yurtseverler tarafından kurulur. Partiyi yönetecek 7 kişilik bir geçici merkez komitesi seçilir, sekreter atanmaz ancak Enver Hoxha komiteye başkanlık etmekle görevlendirilir.⁽⁵⁸⁾

Enver Hoxha, 1947'de Joseph Stalin ile Moskova'da ilk kez gerçekleştirdiği görüşmede, partisinin sınıfsal tabanını şu şekilde açıklar:

“Halkımızın ezici çoğunluğu yoksul köylülerden oluşur, daha sonra orta halli köylüler gelir. İşçi sınıfımız sayısal olarak hemen hemen hiçtir, küçük sayıda kenti el zenaatkârimiz var. Çok az sayıda ticaret ile uğraşanlar ve çok az sayıda aydın...”⁽⁵⁹⁾

Arnavutluk'ta İkinci Dünya Savaşı öncesinde gelişmiş bir işçi sınıfı bulunmamaktadır. Berat, Elbasan, Korçë gibi nispeten büyük kentlerde kapitalist karakterde imalathaneler yeni yeni filizlenmeye başlar. Bu imalathanelerde sadece 15-20 kadar işçi çalışmaktadır. Meta üretiminin gelişimi ile atılım yapan ticaret burjuvazisi süreçle birlikte ev zanaatkârlarının emeğini sömürerek önemli ölçüde sermaye biriktirir ve geniş toprakların sahibi olmaya başlar.

1920'lerde sanayi son derece yavaş gelişir ve küçük işletme ölçeğinde 50 kadar yeni fabrika kurulur. Bu fabrikaların en büyüğünde dahi en fazla 30 işçi çalışmaktadır. Az sayıda işçinin çoğunluğu kerestecilik ve inşaat işlerinde yer alır. Vlorë bölgesinde yer alan uluslararası sermaye kuruluşlarının yatırımı olan zift ocaklarında da az sayıda işçi çalışmaktadır.⁽⁶⁰⁾

Bazı kentlerde ufak çaplı ve dağınık grevler gündeme gelir ancak bu hareketler sendikal veya organize işçi örgütleri temelinde değildir. Kral Ahmet Zogu döneminde her ne kadar Gjirokastër'de “İşçi Birliği”, Tiran'da “Terziler İlerleme Derneği”, Korçë'da “Terziler Birliği” gibi çıraklarla ustalar arasındaki anlaşmazlıkları çözmeye

58) Bora Yayınları tarafından 3 kitap olarak basımı yapılan *Arnavutluk Emek Partisi Tarihi* çalışması parti kuruluş süreciyle ilgili pek çok önemli detayı içermektedir.

59) *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, Çeviren: Selçuk Kış, s. 37, Yurt Kitap, 1.Baskı, Şubat 1988

60) *Arnavutluk Emek Partisi Tarihi-1*, Çeviren: Selahattin Sönmez, s. 19, Bora Yayınları, İstanbul 1975

yönelik mesleki çırak dernekleri gündeme gelmiş olsa da, sınıf bilincine sahip bir işçi sınıfı geleneği ve devrimci mücadele tarihi Arnavutluk Komünist Partisi'nin kurulduğu evrede gündemde bulunmamaktadır. Ülkede sosyalist dönüşümle birlikte modern işçi sınıfı ortaya çıkacak ve süreçle birlikte partinin karakteri de bu temelde değişecektir. Kır emekçileri temelinde kurulan komünist partisinin isminin Arnavutluk Emek Partisi'ne dönüşmesi de işte bu sınıfsal karakterden ötürü gündeme gelir. İsim değişikliği önerisini yapan doğrudan Joseph Stalin'dir.

Emek, Arnavutça "Puna" demektir ve Arnavut devrimciler için mücadele tarihleri içinde yer alan önemli bir girişim olarak belleklerde. Ülkedeki bilinen ilk komünist yapılanma olan Korçë bölgesi grubu, 1933 döneminde inşaat işçilerini örgütlemek için "Puna" adında bir dernek kurmuştur. Hükümet baskısından kaçabilmek için tüzüğünde kendini siyasi olmayan bir yardımlaşma derneği olarak gösteren Puna çevresinde 500'den fazla işçi toplanacaktır.⁽⁶¹⁾

Enver Hoxha, Stalin'in isim değişikliği önerisini geciktirmeden partisinin birinci kongresine taşır ve parti üyeleri tarafından da öneri kabul edilir. Uluslararası komünist partileri geleneği içinde de bir özgünlük olarak dikkat çekecektir bu isim değişikliği.

Stalin Konusu ve Enver Hoxha

"Sovyet ordusu Arnavutluk'a yardıma gelmemiştii değil mi? Ya Yugoslav ordusu? Ulusal kurtuluş mücadeleniz boyunca size yardım edildi mi?"⁽⁶²⁾

Joseph Stalin, 23 Mart 1949

Arnavutluk'ta İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden devrim sonrası süreç, bir açıdan yeni kurulan sosyalist karakterdeki Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerine benzemektedir. Ancak dikkatle bakılırsa bu benzerliğin yalnızca biçimsel olduğu, yapısal özellikler açısından onlardan farklı bir çizgide geliştiği anlaşılabacaktır. Benzerlik, savaş sonrasındaki evrede ülkenin ekonomik temelini inşası için gerekli olan, başta hammadde ve teknikerler olmak üzere yoğun Sovyet yardımı ile kendini gösterir. Ancak önemli bir fark bulunur. Arnavutluk diğer sosyalist ülkelerden bağımsız olarak Sovyet askerlerinin doğ-

61) Arnavutluk Emek Partisi Tarihi-1, s. 37

62) Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor, s. 66

rudan etkisi ile değil, daha kuruluş aşamalarından itibaren kendi öz gücüne, esas olarak kendi halkının partizan mücadelesine ve kendi toplumuna dayanarak savaştan sosyalist bir devlet olarak çıkmıştır. Savaş sonrası Sovyet Kızıl Ordusu'nun gelmesi ile kurulan pek çok Doğu Avrupa ülkesinde, belirli oranlarda görece gelişmiş bir işçi sınıfından söz edilebilir. Mesela Çekoslovakya'da komünistler, seçmenlerin %40'lık bir oyunu alacak kapasiteye ulaşmışlardır. Benzer bir durum işçi sınıfının neredeyse hiç gelişmediği Arnavutluk için söz konusu değildir.⁽⁶³⁾

Bir diğer farklılık bağımsızlığın kazanılmasındaki belirleyici dinamiklerle ilgilidir. Arnavutluk, savaşın zikzaklı iklimi içinde uluslararası barış paktı içinde yer alan ülkelerden dönem dönem İngiltere, dönem dönem de Amerika'nın desteğini sembolik düzeylerde almış olsa da, hiçbir zaman bir ülkenin yardımı ile yapay olarak kurulmuş ve politik sistemi talimatlarla belirlenmiş bir ülke olmamıştır. Bu pozitif nitelikteki farklılık kuruluş aşamasından itibaren Arnavut devrimcilerinin pratiklerinde de kendini belli edecektir.⁽⁶⁴⁾

Yukarıda belirttiğimiz tarihsel koşullar, uluslararası komünist harekette Joseph Stalin'in liderliğinin bulunduğu bir evre içinde düşünülmelidir. Enver Hoxha başta olmak üzere dönemin Arnavut komünistleri, ülkede sosyalizmin kuruluş sürecini Ekim Devrimi'nin mirası çizgisinde ele alırlar. III. Enternasyonal ve sonradan Kominform'un temel ilke ve stratejilerine (tek ülkede sosyalizmin kuruluşunun mümkün olduğu tezi) bağlıdırlar. Arnavut devrimciler bu açıdan, ülkelerindeki Marksist hareketin ilk günlerinden itibaren her zaman ateşli birer Stalin yandaşı olmuş, Stalin'i bilimsel sosyalizmin 4 büyük ustasından biri olarak kabul etmişlerdir.

Enver Hoxha, ilki Temmuz 1947'de olmak üzere Nisan 1951'e kadarki evrede toplamda 5 defa Joseph Stalin ile birebir görüşür. Bu görüşmelerde Arnavutluk'ta sosyalizmin problemlerine ve gelişim yoluna yönelik yoğun fikir alışverişinde bulunulur.

63) *Sovyetler Birliği'nin Sosyo-Ekonomik Karakteri*, s. 171

64) Enver Hoxha'nın sonradan İngiliz ajanı olduğu anlaşılan Mustafa Cinişi ile Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde yaptığı bir konuşmada, "Yalnız Sovyet misyonu bizim hakkımızda konuşabilir, ancak burada hiç Sovyet askeri bulunmuyor. Savaşa devam edeceğiz, dünya, halkımızın ne kadar büyük bir mücadele verdiğini öğrenecek" dediği bilinmektedir. *Devrim ve Diplomasi*, s. 108

Stalin'in 100. doğum günü sebebiyle kaleme aldığı "*Enver Hoxha Stalin'i Anlatıyor*" çalışması Stalin'in kendi üzerindeki etkisinin öğrenilmesi açısından ve birçok yönden ilginç dipnotlar içermektedir. Çalışmadan öğrenildiği üzere, Enver Hoxha'nın uluslararası arena'da devrimci diplomasi konusundaki kimi uzlaşmaz fikirleri Stalin tarafından eleştirilmiştir. Ancak Enver Hoxha'nın Stalin hayranlığı hiç azalmamıştır. Stalin'in Arnavutların tarihsel kökeni, dil yapısı, kültürel alışkanlıkları ile yoğun şekilde ilgilenmesi, Tito meselesinde Arnavutluk'un yanında yer alması, Yunanistan Komünist Partisi'nin başarısızlıkları konusunda yine Arnavutluk tezlerini desteklemesi Enver Hoxha'nın hayranlığını arttıran konuların başında gelmektedir. Ve elbette ağır sanayinin, kolektif üretim merkezlerinin, eğitim kurumlarının kurulmasında, tekniker desteği konusunda bir dediğinin iki edilmediğini de bu çalışmadan öğrenebiliyoruz. Bataklıkların kurutulması konusunda önerdiği okaliptüs ağaçları projesi ve tarımın yaygınlaştırılması konusunda ekilmesi için Enver Hoxha'ya verdiği verimli Gürcü mısır tohumu Stalin'in Arnavutluk tarımına gösterdiği özel ilgiyi gösterir.⁽⁶⁵⁾

Stalin'in Gizemli Ölümü

Enver Hoxha'nın Stalin'in ölümü ile ilgili "cinayet" iddiası ise uluslararası komünist hareket içinde nedense yeterince yankısını bulmamış ilginç bir noktadır. Bu durumu, Stalin'e bağlılığından ötürü doğrudan kendisinin ürettiği bir komplo teorisi olarak gören yaklaşımlar mevcut. Ancak durum bu kadar basit olmayabilir.

Joseph Stalin'in 100. doğum yıldönümü için kaleme aldığı çalışmasının giriş bölümünde belirttiği ve daha sonradan detaylandıracağı görüşe göre, bizzat SBKP'nin en tepesindeki kişiler olan Miko-yan ve Khrushchev, önceki bir dönemde Stalin'i ortadan kaldırmayı gündeme almışlar ancak o aşamada gerçekleştirememişlerdir. Sovyetler Birliği'nde özellikle 1950'lerin başı ile birlikte açığa çıkartılan "*Ak Gömlekliler*" komplosu ve Stalin'in ölümüne ilişkin bazı bulanık noktalar şüphelere zemin hazırlamaktadır. Tedavi gören pek çok Sovyet yöneticisine yönelik o dönem ilaç tedavisi adı altında çeşitli zehirler kullanarak cinayetlere neden olan Ak Gömlekliler, Stalin'in

65) *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, Enver Hoca, Çeviren: Selçuk Kış, s. 101, Yurt Kitap, 1. Baskı, Şubat 1988

ölümü sonrası Khrushchev'in talimatıyla yeniden mesleklerine geri dönmüşlerdir.

“Doktorlar meselesi rafa kaldırıldı, çünkü soruşturmaya devam edilecek olsaydı, daha derinlemesine bir araştırmaya girişilseydi, kirli işler, cinayetler, Mikoyan ve Kruşçev başta olmak üzere maskeli revizyonistlerin pek çok komplosu açığa çıkartılacaktı. Belki de Stalin'in ani ölümünün gerçek nedeni de böylece ortaya çıkmış olacaktı.”⁽⁶⁶⁾

Enver Hoxha'nın, Stalin'in ölümünün aslında doğal yollardan gerçekleşmediği ve Sovyet yöneticilerinin kontrolünde gerçekleşen bir cinayet olduğuna ilişkin düşünceleri *“The Khrushchevites”* isimli 1953-1961 yıllarını kapsayan anı kitabında da yer almaktadır.

“(...) ve bu madrabaz (Mikoyan) Kruşçev'le birlikte Staline'ye karşı komplo düzenlemişler, Stalin'i öldürmeyi kararlaştırmışlardı. Bunu bize kendisi, kendi ağzıyla 1960 Şubat ayında söyledi.”⁽⁶⁷⁾

Bahsedilen olay Romanya İşçi Partisi'nin 1960 Haziranında gerçekleşen 3. Kongresi öncesinde Şubat ayında Sovyetler Birliği'nin talebi ile gerçekleşen Varşova Paketi Siyasal Danışma Komitesi toplantısı sürecinde gündeme gelecektir. Mehmet Shehu ile Moskova'ya giden ve Mikoyan ile görüşen Enver Hoxha, anılarında Mikoyan'ın konuşmasını şu şekilde aktarır:

“Biz Staline'ye karşı çıkamıyorduk. Bir keresinde Kruşçev ile birlikte Staline'ye pokushenie⁽⁶⁸⁾ düzenlemeyi düşündük ama vazgeçtik, halk ve parti bizi anlamazlar diye korktuk.”⁽⁶⁹⁾

Enver Hoxha'nın özellikle bu evrede her somut durumda gerçeğe ve Marksizm-Leninizm'e bağlı kalmaya çalıştığı, gerek diplomatik gerekse sosyal yaşamında dürüst ve tutarlı tarzı ile dikkat çeken biri olduğu göz önüne alınırsa, konu daha detaylı olarak incelenmeyi hak ediyor.

Stalin'in ölümü veya zehirlenmesi... Bir gerçek var ki, uluslararası komünist harekette 1956 yılı sonrası, yani Stalin dönemi sonrası

66) Age, s. 25

67) *Kruşçevciler-Anılar*, Enver Hoca, s. 35, Yurt Kitap, İstanbul 1990

68) Özgün metinde Rusça suikast anlamındadır.

69) *Kruşçevciler-Anılar*, s. 200

yaşanan ayrışmalar, özellikle 1960'ların başıyla birlikte keskinleşen modern revizyonizme karşı teorik ve örgütsel alandaki sınıf mücadelesi, Arnavutluk'u bu süreçte kendine özgü bağımsız bir rota izlemeye zorunlu bırakır. Arnavutluk'u uluslararası komünist hareket içinde özgün bir konuma sokan, yaşanan gelişmeler karşısında izledikleri siyasi çizgileri ve kuramsal pratikleri ile bir bakıma doğrudan kendilerinin belirledikleri bu özel evreyi artık inceleyebiliriz.

Kral Çıplak! Modern Revizyonizme Karşı Mücadele

“İki süper devlet tepeden tırnağa silahlanmışlardır. Oysa yaptıkları propaganda ile başkalarını silahsızlanmaya ikna etmeye çalışıyorlar. Öte yandan, onlar şu an en büyük silah tüccarı olmuşlardır. Bu yolla bir yandan başkalarının kanını emiyor ve zenginliklerini yağmalıyor, dost kisvesi altında bu ülkelere nüfuz edip hakimiyetleri altına alıyorlar. Diğer yandan onları komşularına karşı savaşmaya kışkırtıyorlar.”⁽⁷⁰⁾

Politik bir güç olarak sosyalist kamp kavramından ekonomik bir güç olan sosyalist sisteme geçiş, Stalin döneminden yeni bir döneme geçişi ifade eder. Bu geçiş gürültülü bir şekilde ansızın gerçekleşmeyecektir. Geriye dönüşler, rastgele ilerleyişler, çelişkili davranışlarla seyrin karakteri belirlenir.

Uluslararası komünist hareket içinde belirginleşen çelişkiler ekseninde, Marksist-Leninist eylem kılavuzuna ve temel ilkelere sadakat gibi aslında yalın gözüken bir olgunun kendi özgünlüğü (Arnavutluk devriminin kendi gelişim seyri), Arnavut devrimcileri uluslararası komünist hareket içinde belirlenmiş tekil bir aşamada ideolojik açıdan öncü konumlara yükseltir. Bu durum, emperyalizm döneminde tarihin zikzaklı seyrinin bir cilvesi olarak da görülebilir.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1956 yılında gerçekleşen ünlü yirminci kongresinde dönemin Sovyet lideri Nikita Khrushchev'in sunduğu gizli rapor, dünya devrimci hareketindeki belirleyici kırılma noktalarından biri, belki de en önemlisidir. Bu raporun ve takiben izlenen gelişmelerin devrimci hareketler içinde teorik, stratejik, ideolojik, ekonomik ve örgütsel meselelerde derin etkileri olur. SBKP içinde Stalin'in ölümü sonrasında belirginleşen çizgi mücade-

70) *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye, Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*, Enver Hoca, s. 98, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1975

leleri ve devlet-parti yönetimi için girişilen savaş Arnavut devrimciler tarafından da dikkatli bir şekilde izlenir. Enver Hoxha, bu tarihsel sürecin hem tanığı hem de önde gelen müdahillerinden biridir. Bu açıdan gerek siyasi yazıları ve parti kongre raporları gerekse günlük çalışmaları, Sovyetler Birliği-Arnavutluk ilişkilerinin hangi kritik aşamalardan geçerek kopma noktasına geldiğini detaylı olarak içerir.

Yirminci kongreye göre artık sınıf mücadeleleri esas olarak sönmüştür ve barış içinde bir arada yaşama evresine geçilmelidir. İddiaya göre sosyalizme barış içinde geçmenin imkânları vardır ve öncelikle bu imkânlar değerlendirilmelidir. Kişiler putlaştırılmamalı, komplolar açığa çıkartılmalıdır. Kongre gizli raporuna göre, Stalin dönemi esas olarak büyük hatalar dönemidir ve bu evrenin mirası sahiplenilmemeli, dönemin uygulamaları tek tek masaya yatırılmalıdır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi bu raporu kendi kontrolünde bulunan tüm partilere ve hareketlere iletecek ve kısa sürede uygulamaya konmasını isteyecektir.

Yirminci kongrenin son gününde seçimlerin yapıldığı bir iklimde habersiz bir şekilde ortaya çıkan bu raporu Enver Hoxha ve kongrede bulunan AEP delegeleri ilk başta öğrenmezler. Aynı günün akşamında raporu incelerler ve tepkilerini şu şekilde dile getirirler:

“Sovyet önderlerinin, Stalin’e karşı bütün bu iğrenç suçlama ve iftiraları kağıda dökeceklerini asla tahmin edemezdik. Yüreğimize, beynimize derinden işleyen ağır bir darbe inmişti. Bunun, bütün sınırları aşan, Sovyetler Birliği ve hareket için feci sonuçlar getirecek bir ihanet olduğunu ve bu trajik koşullarda partimizin görevinin, kendi Marksist-Leninist konumunda sınıksız direnmek olduğunu kendi aramızda konuştuk.”⁷¹⁾

Proleter devrimci sınıf tutumundan bakıldığında konu bir yönüyle Marksizm-Leninizm’in kapitalist dürtü ve perspektiflerle revize edilmesidir. Stalinizmin eleştirisi ve sorgulanamaz örtünün kaldırılması, hem liberalizmi hem de devrimci diyalektikten yana olan fikir akımlarını açığa çıkartır.

Liberalizm homojen bir şekilde açığa çıkmaz. İşçi sınıfı ideolojisi içine giren ve çeşitli çatlakları hızla dolduran bir etkiye bulunur. Diğer yanda ise katılaşmaya başlayan Marksizmin devrimci dinamik

71) Kruşçevçiler-Anılar, s. 96

yönünü açığa çıkartır. İlk akım ideolojik ve maddi araçlara ağırlıklı olarak sahip olmasından ötürü kısa sürede kendi hegemonyasını kurar. İkinci akımda ise başını Çin Halk Cumhuriyeti ve Arnavutluk'un çektiği bir somutlaşma yaşanır. Komünist partileri içinde ayrışmalar derinleşir ve küresel ölçekte pek çok anti-revizyonist parti, dernek, yayın çevresi kurulur. Böylesi bir ayrışma ve yeniden kimlik tespiti çabası içinde Arnavutluk bir bakıma akım öncüsü bir devlet olarak uluslararası komünist hareket içinde özel bir konum kazanır. Batı Avrupa işçi sınıfından Afrika'nın yoksullarına, Asya'nın yeni filizlenen devrimci hareketlerinden Latin Amerika'daki ulusal kurtuluş mücadelesi veren halklara kadar herkesin gözü artık dünyanın bu küçük yüzölçümlü mütevazı ülkesinin üzerindedir. *Zer-i Popüllit* kısa sürede bütün ülkelerin anti-revizyonist işçi sınıfı partilerinin ilgi ile izlediği bir yayın organı olacaktır. Aynı şekilde Enver Hoxha ve diğer Arnavut devrimcilerin açıklamaları ve eserleri hızla diğer dillere çevrilecek ve iki süper gücün hegemonyasına karşı mücadelede önemli ideolojik araçlar olarak ele alınacaktır.⁽⁷²⁾

Temel ilkelerin savunulması noktası ve modern revizyonizme karşı alınan teorik ve pratik konumlanma bir yandan Marksist-Leninist teorinin gelişimine katkıda bulunurken diğer yandan revizyonizmin yeni bir türü olan modern revizyonizm kavramına yönelik analizlerin yoğunlaşmasına da yardımcı olur. Görüldüğünden çok daha çetrefilli bir durum bulunmaktadır ortada. Süreç bir bakıma, Lenin'in Alman revizyonist akımının önde gelen teorisyeni Kautsky ile hesaplaşarak, sosyalizmin geri kalmış da olsa tek bir ülkede işçi sınıfı önderliğinde geniş emekçi kitlelere dayanarak kurulabileceğini ispatlaması ve devrimci teoriyi geliştirmesine benzer.

Enver Hoxha başta olmak üzere, Arnavut devrimcilerin revizyonizme karşı tepkisi niçin bu kadar şiddetli olmuştur? Yanıtı modern revizyonizmin doğum ve gelişim dinamiklerinde saklıdır.

72) Friedrich Engels, 20 Ekim 1890'da Conrad Schmidt'e gönderdiği bir mektupta "*İşbölümünün belirli bir alanı olması dolayısıyla her devrin felsefesi, kendinden yola çıkan ve ondan önce gelenler tarafından kendisine aktarılan belirli entelektüel belgeler gerektirir. Bu yüzden ekonomik bakımdan geri ülkeler, her şeye rağmen felsefede birinci keman olabilirler*" diye yazmıştır. Emperyalizm çağında defalarca doğrulanan bu öngörü günümüzde teori alanında yaşanan sınıf mücadelesi için de son derece kritiktir.

Bilindiği üzere emekçi sınıfların ve ezilenlerin mücadelesi nesnel olarak vardır ancak bu hareketler kendiliğinden devrimci değildir. Devrimci olabilmeleri için toplumsal varoluş ve mücadele koşulları içinde Marksist teori ile kaynaşmaları gerekir. Ancak emekçi hareketleri Marksist teori yerine burjuva ideolojilerinin egemenliği altına da girebilir. Bu da bir kaynaşma ve dönüşüm sürecidir, ancak farklı türden bir kaynaşmadır. Emekçi sınıfları sosyal demokrasi mevzilerine çeken, reformistleştiren ve mevcut üretim ilişkilerinin yeniden üretimi sürecine hapseden bir kaynaşma türüdür.

Patrick Kessel, modern revizyonizmi, olaylara görelî olarak ve sosyal pratiğe göre faydacı olarak yaklaşan, temel karakterini sınıf savaşımını reddederek sınıfsal uzlaşmayı ön planda tutan bir akım olarak tanımlar.⁽⁷³⁾ Bilginin diyalektik ve evrimci gidişatını tahrif ederek, doğanın değişkenliğine mutlak bir öncelik tanıyarak onu yöneten temel kanunların değişmezliğinden neredeyse hiç bahsetmeyen modern revizyonizm, teorinin ve öznel faktörün önemini küçümseyerek nesnel koşulların rolünü abartır. İktisadi temelini kapitalist ülkelerdeki gelişen işçi aristokrasisi ve devlet kapitalizmini benimsemiş sosyalist ülkelerdeki işçi bürokrasisine dayandıran modern revizyonizm, pratiği teoriden kopartarak bilginin görelî niteliğini abartarak etkisini işçi sınıfı ideolojileri içinde belirginleştirir.

Revizyonist model, dar ve ekonomist karakterde bir sosyalizm görüşüdür. Etkinlikleri bakımından insanları basitçe toplumun ekonomik alanına indirger hatta onu bile sınırlı bir biçimde yapar. İnsanların basitçe ekonomiyle ilgili toplumsal refahlarını esas alır. İnsanların belirlenmiş ve istendik toplumsal rolü zenginlik üreticiliğidir. Devlet işleri, kültür, felsefe, bilim, sanat gibi daha geniş sorunların derinlikli analizine ve dönüşümlerine olanak tanımaz. Özetle kitlelerin çevrelerindeki dünyayı ve fenomenleri analiz edip onu dönüştürmelerini asla istemez.

Mao Zedong, modern revizyonizmin iktisadi köklerinin izini 1950'lerin ortasından itibaren takip etmeye başlar. Sovyet iktisadının eleştirisi çalışmasında şu tespitleri dikkat çekicidir:

73) *Les Communistes Albanais Contre Le Revisionnisme*, Patrick Kessel, Union Generale D'Editions, Paris 1974. Bu çalışma, sonradan Yöntem Yayınları tarafından Ocak 1976'da A. Murat tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

“Sovyetler Birliği, halkın kısa ve uzun vadeli çıkarlarını birleştirmede başarılı olamadı. Esas olarak tek ayak üzerinde yürüdüler. Stalin sadece teknoloji ve teknik kadroyu vurguladı. Teknoloji ve kadrodan başka bir şey istemedi. Siyaset yok, kitleler yok, bu tek ayak üzerinde yürümektir!”⁽⁷⁴⁾

Modern revizyonizmi Bernsteinci, Kautskyci eski revizyonizmden ayıran en temel farklılık, onun artık sadece oportünist ve dünya komünist hareketinde Marksizm ile uzlaşmaz çelişmeleri bulunan bir akım olması değil, aynı zamanda birçok ülkeyi ve dünyadaki ilk ve en güçlü sosyalist devlet olan Sovyetler Birliği’ni kapsayan canlı ve iktidarda olan bir revizyonizm çeşidi olmasıdır.

Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti, modern revizyonizme en başından itibaren karşı çıkmış bir ülkedir. Arnavut devrimcilerinin kendi iktisadi, örgütsel ve toplumsal pratikleri revizyonizme karşı hangi toplumsal alternatifin geliştirildiği noktasında dikkatle incelenmeyi hak etmektedir.

“Başını Sovyetler Birliği’nin çektiği modern revizyonistler, burjuvazinin savunucusu ve onun menfaatlerinin hizmetinde olarak sahneye çıktılar. Onlar, devrimcilerin saflarına yanılgılar sokmaya ve devrimi dinamitlemeye çabalıyorlar. Revizyonistler, aldatmak için her ne kadar sanki devrim taraftarı gibi görünüyorsa da, anlayış ve davranışlarıyla devrimi daha doğmadan boğmaya, eğer patlak vermişse de sabote etmeye çalışıyorlar. Onlar, devrimin bütün teori ve pratiğini kapitalist düzen içinde yapılacak reformlar seviyesine indirgediler...”⁽⁷⁵⁾

Destalinizasyon sürecinin uluslararası komünist hareket içindeki ilk yansımaları, 1956 yılında hem Macaristan hem de Polonya’da gerçekteşen kitlesel gösterilerle, o ana dek komünist partisi altında gizlenmiş olan revizyonist akımlar ve denetimindeki kitlelerin ilk kez kendi varlıklarını organize bir şekilde göstermesi ile ortaya çıkar.

Uluslararası komünist hareketin o yıllarda en sık kullandığı kavramların başında kâr, işçilerin refahı, ifade özgürlüğü, demokrasi, yaşam standartları vb. gelmektedir. En az kullanılanların başında ise “sınıf savaşını” bulunur. Polonya Birleşik İşçi Partisi’nin başında

74) *Seçme Eserler-6. Cilt*, “SSCB’de Sosyalizmin İktisadi Sorunları Üzerine”, Mao Zedung, s. 97, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000

75) *Age*, s. 64

bulunan Wladyslaw Gomulka, partisinin merkez komitesi 8. Plenumunda kürsüden şunları söylemektedir:

“Zorlukları aşmada çok sayıda maddi uyarıcı kullanılmalıdır. Örneğin belli sayıda işçinin, kendileri tarafından çıkarılan artık miktarın devlet dışında satılmasını ve özel mallar satın almak üzere döviz kazanmak istemesi mümkündür. Ötekiler kârı, ev ya da başka bir şey almak, hatta küçük özel üretim ekonomilerini kurmak için isteyebilirler.”⁽⁷⁶⁾

Gündemde olan, ana hatları ile Tito’nun Yıgoslavya için geliştirdiği özyönetim modelidir. Özyönetim modelinin kapitalist karakteri yalnızca ayrıcalıklılar sınıfını kaçınılmaz olarak ortaya çıkartmaz, aynı zamanda ekonomik gelişim için de bu sınıfları teşvik edici bulur.

“İşletmenin sağladığı kâr (devlete ait olan kısmı çıktıktan sonra), tamamen kollektifin eline geçer. Kârın bölüşülmesinde önderlik ayrıcalıklı konumda olmalıdır.”⁽⁷⁷⁾

Polonya’daki süreç, o dönemde devrimci akımlar da dahil olmak üzere dünya kamuoyunun neredeyse tamamına yakını için pozitif bir kalkışma olarak değerlendirilir. Diğer yandan, Enver Hoxha’nın temkinli bir şekilde revizyonizmin demagojik sis perdesini aralamasının ilk örneklerinden biri olacaktır.

“Polonya’nın izlemiş ve izlemekte olduğu yol, doğru ve Marksist bir yol değil, nasyonalisttir. Sözde Marksist bir liderliğin, halkın sözde özgürlük ve bağımsızlığını kaybettiği bahanesiyle gerçekte sosyalizm karşıtı olan burjuva-demokratik sloganlarla iktidara gelmesi... bu düşmancadır. Bizim düşüncemize göre Polonya liderliği enternasyonalist değil, anti-Marksisttir.”⁽⁷⁸⁾

Arnavutluk sosyalizmi, yoksul ve küçük bir ülke olmanın dezavantajını gerek uluslararası komünist partiler içinde, gerekse genel olarak dünyadaki demokratik devrimci organizasyonlar arasında fazlası ile yaşayacaktır. AEP’nin uyarıcı çıkışları dönemin popüler

76) PBİP MK 8. Plenumu Haber Bülteni, Klasör 14, Dosya 6, s. 23, PMA

77) PBİP MK 10. Plenumu Raporu, s. 46, Dosya: 5/B, PMA, Ekim 1956

78) *Karşı Devrim İçinde Karşı Devrim*, Spiro Dede, s. 75, Yurt Kitap Yayın, Ankara 1990

rüzgârı olan “demokrasıcılık” içinde görmezden gelinir ve “demo- de Stalinist yaklaşımlar” olarak itibarsızlaştırılır. Özellikle Sovyetler Birliği Komünist Partisi yöneticilerinin Arnavut devrimcilere yönelik tepeden-kibirli yaklaşımları, ideolojik mücadelenin keskinleşeceği birkaç sene içinde çok daha belirgin hale gelecektir. Oysa ki, hesaba katılmayan çok önemli bir olgu bulunur. Pek çok durumda, en yoksul ve imkânlardan en uzak olmak, kullanım değerine, devrimci konumlara ve gerçeğe en çok bağlı kalma kararlılığını pozitif yönde etkileyen dinamiklerin başında gelmektedir.

1960’taki Bükreş Toplantısı gündeme geldiği süreçte Arnavut devrimciler, SBKP’nin ideolojik ve örgütsel etkisinin çoktan dışına çıkmış, bu güdümde kalan Doğu Avrupa ülkeleri komünist partileri ile ayırım noktalarını belirginleştirmiştir. 1956 döneminde Mao Zedong ile Pekin’de ilk kez görüşen Enver Hoxha, Stalin konusunda ve diğer ayırım noktalarında SBKP ile olan çizgisel farklılıklarına yönelik güvenebileceği bir müttefik bulacaktır. Mao da, yoksul ve geri kalmış, sanayi tipi olmayan bir toplumda kitlelerin devrimci inisiyatifine ve kullanım değerinin üstünlüğüne güvenen, gerçeğe bağlı kalmaya çalışan bir perspektifle hareket etmektedir. Her şeyden önce, tekelci kapitalizme içkin burjuva-feodal ilişkilere karşı toplumun ve ekonominin her alanında kesintisiz bir sınıf savaşımı çizgisini benimsemiştir.

Bükreş Toplantısı, Arnavut devrimciler açısından bir diğer önemli dönüm noktasıdır. Birçok entrikanın, şantajın ve pazarlık girişiminin Sovyet yöneticileri tarafından masaya getirildiği bu süreçte, Arnavutluk Emek Partisi bildiği doğrultudan sapmamış ve tüm ekonomik yardımların kesilmesi riskini de göze alarak Sovyetler Birliği ile tüm bağlarını kopartma cesaretini göstermiştir.⁽⁷⁹⁾

Modern revizyonizm ile kopuşun kırılma anı olarak tarihte yerini alan Bükreş Toplantısı’na AEP adına Arnavut devriminin önde gelen isimlerinden Hysni Kapo katılır. Çin Komünist Partisi ile Sov-

79) Enver Hoxha’nın “*Kruşçevciler-Anılar*” çalışmasında, Bükreş toplantısı öncesi ve sonrasında Arnavut heyetine yönelik çeşitli suikast girişimlerinin gündeme geldiğini ancak başarılı olamadığı belirtilmektedir. Arnavut heyeti bu evrede besinlerine zehir karıştırılması, uçaklarının düşürülmesi gibi çeşitli suikast girişimlerine karşı son derece dikkatli davranarak kongreden ülkelerine geri dönmüşlerdir.

yetler Birliği Komünist Partisi arasında şiddetli ideolojik tartışmaların yaşandığı ve iplerin koptuğu bir toplantı olarak bilinen Bükreş Toplantısı, Arnavut devrimcilerin de seslerini yüksek sesle duyurdıkları ve ÇKP ile ideolojik ittifaka yöneldikleri yeni bir dönemin de habercisi olacaktır.

Sovyet revizyonizme karşı Arnavut devrimcilerinin kararlı duruşunu gösteren ve ülkeler arasındaki ilişkilerin bu kez tamamen kopacağı 16 Kasım 1960'da Moskova'da 81 komünist ve işçi partisinin katılımıyla gerçekleşen toplantıda Enver Hoxha, Moskova yönetiminin tüm engelleme ve manipülasyon çabasına rağmen Marksizm ve devrim tarihi açısından unutulmayacak konuşmalarından birini yapacaktır.

“Kruşçev'in 20. Kongrede karışıklık yaratması, hem de oportünistleri memnun eden bir karışıklık yaratması, hiç gerekmiyordu. Lenin'in tezlerini ve Ekim Devrimi'ni bu kadar çarpıtmaya ne gerek vardı? Arnavutluk Emek Partisi, Lenin'in öğretilerini berrak bir şekilde kavramıştır ve bunlardan ayrılmayacaktır. Bugüne kadar hiçbir halk, hiçbir proletarya ya da hiçbir komünist ve işçi partisi kan dökmeden ve şiddete başvurmadan iktidara gelmemiştir”⁽⁸⁰⁾

Konuşması esnasında sık sık SBKP'nin ve Khrushchev'in diğer ülkeleri ufak ve önemsiz gören kibirli tavırlarını hedefe alan Enver Hoxha, gelinen noktada bir partinin görüşlerini serbestçe açıklamasına dahi tahammülü olmayanlarla hesaplaşır. Sovyet revizyonistlerinin sindirme ve tehdit politikaları durumun ciddiyetini gösterir niteliktedir. Enver Hoxha başka bir çalışmasında o günlere yönelik şu sözlerle atıfta bulunur:

“Ülkemiz bu yıl birçok doğal felakete uğradı. Büyük bir deprem, Ekim ayında gelen sel baskını ve yaklaşık 120 gün boyunca bir damla yağmurun düşmediği korkunç bir kuraklıkla karşı karşıya kaldık. Hemen hemen bütün tahıl mahsülümüzü kaybettik. Halkımız açlık tehdidi altındaydı. Hükümetimiz durumu açıklayarak Sovyetler Birliği'nden acil tahıl satın almak istedi. Bu Bükreş Toplantısı sonrasında oldu. Elimizde halk için sadece 15 günlük bir ekmek kaldığı sırada, tam 45 gün Sovyet yöneticilerinin cevabını bekledik. İsteğimiz olan 50 bin ton yerine 10 bin

80) Sovyet Revizyonizme Karşı Mücadele -Enver Hoca, Çeviren: Ali Rıza Yerli, Bora Yayınları, İstanbul 1977

tonluk tahıl verildi. Bu Sovyet yoldaşların, kendi isteklerine boyun eğmemiz için izledikleri açık bir baskıydı.”⁽⁸¹⁾

Sovyet yöneticilerinin Stalin eleştirisi konusunda izledikleri tarzın gerek uygulama biçimini, gerekse hedeflerini doğru bulmayan Enver Hoxha, bu kongredeki konuşması ile sağdan estirilen rüzgâra karşı tek başına direnmek durumunda kalacaktır. O dönemin yakıcı konularından biri olan “kişinin putlaştırılması”⁽⁸²⁾ konusunda ise düşüncelerini şu şekilde aktarır:

“Stalin’i putlaştırmamanın üstesinden elbette gelinmelidir. Ancak iddia edildiği gibi, kişiyi putlaştırma hatasının mimarının Stalin’in kendisi olduğu söylenebilir mi? Hiç kuşkusuz kişiyi putlaştırma yıkılmalıdır, fakat büyük hırsla ve heyecanla Stalin adını ağzına alan herkese parmak sallayacak kadar ileri gitmek gerekli ve doğru mudur? Kimileri Stalin için dikilen heykelleri kırdılar, isminin verildiği şehirlerin adını değiştirdiler. Kruşçev, Bükreş’te Çinli yoldaşlara dönerek “ölü bir ata biniyorsunuz. İsterseniz gelin de kemiklerini alın” bile dedi...”⁽⁸³⁾

Saatlerin Moskova’ya göre ayarlanmasını⁽⁸⁴⁾ söyleyen çeşitli ül-

81) Age, s. 223

82) Louis Althusser, İngiltere Komünist Partisi üyesi John Lewis ile polemğinde “kişiyi tapma” kavramını yerden yere vurur. Kavramın hiçbir şey açıklamadığını ve Marksist teoride rastlanmayan bir kavram olduğunu spekülâtif bir şekilde ilk kez söyleyen kişi olur. Althusser’in müdahalesi yalnızca teorik bir düzeltme çabası ile de sınırlı değildir. “Sosyalizmin kuruluşundaki çelişkilere ve çizgisine, yani varolan üretim ilişkilerine ve sınıf kavgasına dokunmadan hareket ediliyor. Oysa “tapma” olaylarının içsel nedenlerini tam da buralarda aramak gerekir, daha başka olguların da ortaya çıkabileceklerini göze alma paahasına.” John Lewis’e Cevap, L. Althusser, Çeviren: Müntekin Ökmen, s. 56, V Yayınları, Ankara 1987

83) Sovyet Revizyonizme Karşı Mücadele, s. 252-253
-Mao Zedong’un kişinin putlaştırılması tartışmalarındaki yaklaşımı da, sürece hangi sınıfsal konumdan yaklaşılaacağı temel sorununu gündeme getirir. “Kişiyi tapmaya karşı çıkmanın iki amacı olabilir. Biri doğru olmayan bir putlaştırmaya karşı çıkmak, diğeri ise başkalarına saygı gösterilmesine karşı çıkarak kendine saygı gösterilmesini istemek. Mesele kişilerin putlaştırılıp putlaştırılmaması değil, daha çok söz konusu kişinin gerçeği temsil edip etmemesidir. Ortada gerçek yoksa kolektif önderlik dahi işe yaramayacaktır.” Seçme Eserler 6. Cilt, s. 57, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000

84) Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Todor Zhivkov’un toplantılar sürecinde AEP heyetine söylediği bir söz. Sovyetlerin sosya-

kelerin komünist parti yöneticileri için bu kadarı fazladır. Nisan 1961'de Moskova yönetiminden beklenen mektup başkent Tiran'a ulaşır. Mektupta şu satırlar yazılıdır:

“Arnavutluk artık Sovyetler Birliği'nden eskisi gibi yardım almayı ümit edemez, çünkü bu yardıma ancak gerçek dostlar ve kardeşler layıktır. Sovyetler Birliği bundan sonra Arnavutluk ile ilişkilerini yeni bir temel üzerinde ele almayı zorunlu görmektedir.”⁽⁸⁵⁾

Bükreş ve Moskova Toplantıları'nın ardından Arnavutluk için yeni bir dönem başlar. Bu yeni döneme, kendi gücüne dayanma ilkesi temelinde sosyalizmin kuruluşu ve geliştirilmesi damgasını vurur.

Avrupa Komünizmi ve Enver Hoxha

Yugoslav revizyonizmi, Sovyet modern revizyonizmi, daha sonradan ciddi bir ideolojik ayrışma yaşanan Çin pragmatizmi derken Enver Hoxha önderliğinde Arnavut devrimcilerinin mücadele ettiği bir diğer mecra da “Avrupa Komünizmi” olarak gündeme gelir. Bu alandaki ideolojik mücadelenin ana hatları ile bilinmesi Arnavutluk devriminin Marksizme katkıları açısından da önemli yer tutacaktır.

“Üçüncü bir yol” olarak ortaya çıkan ve özellikle 1970'lerin ikinci yarısından itibaren etkisini Avrupa işçi sınıfı hareketi üzerinde göstermeye başlayan Avrupa Komünizmi'nin kökenleri yine Sovyetler Birliği 20. Kongresindeki Khrushchev'in gizli raporuna ve destalinizasyon uygulamalarına dayanır.

Khrushchev, çokça eleştirdiği Stalin ile bir konuda aynı görüştedir. Bu fikir ortaklığı Avrupa Komünizmine evrilecek sürecin ideolojik temellerini oluşturur. Tıpkı Stalin gibi Khrushchev'e göre de Sovyetler Birliği'nde artık sosyalizmin kuruluşu evresi tamamlanmıştır ve sınıf mücadeleleri beklemek yersizdir. Khrushchev, bu derme çatma tespitin kaçınılmaz mantıki sonuçlarına doğru sağdan yelken açar ve komünizme geçiş sürecinde Leninist öncü parti modelinde de bazı değişiklikler yapılması gerektiğini gündeme getirir. Öncü çekirdeğe ve merkezi disipline dayanan Leninist işçi sınıfı partisi modeli eskimiş ve ömrünü tamamlamış kabul edilir. Süreç, ABD'de yer

lizmin değişmez anavatanı olarak görülmesi eğilimi ve SBKP'nin ideolojik hegemonyası uluslararası komünist hareket içinde ciddi hasarlara neden olacaktır.

alan komünistlerin lideri Browder ve İtalyan Komünist Partisi'nin önderi konumundaki Togliatti tarafından heyecanla alkışlanarak kabul edilir. Yeni filizlenen bu anlayışa göre komünist partinin yapısı artık “dernekler” “birlikler” “kitle partileri” şeklinde değişmelidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizmin ve 1955'lerden itibaren destalinasyonun gelişimi ile ekonomik yönden değişimler gösteren Batı Avrupa işçi sınıfı, kendi mevcut durumuna uygun yeni arayışlar içine girer. Avrupa Komünizmi, bir açıdan II. Enternasyonal çizgisinin yaklaşık 50 yıl sonra yenilenmiş bir versiyonudur. Yeni dönem ile birlikte proletarya küresel ölçekte hızla kutuplaşmış, kaçınılmaz olarak birbirinden belirgin özelliklerle ayrılmıştır. Kapitalizmin eşitsiz gelişimiyle birlikte tamamen farklı nitelikte işçi sınıfları oluşmuştur. Eskisi gibi tek bir sınıf doğrusu, tek bir sınıf bilinci artık söz konusu değildir. Tekelci kapitalist üretim ilişkileri ve bulundukları coğrafyaların nesnel koşulları ile kurdukları temasın sonucu olarak her birinin kendine özgü gündemleri, hedefleri ve örgütlenme ihtiyaçları ortaya çıkacaktır. Sermaye ihracını yoğunlaştırmış kapitalist ülkelerin aristokratlaşan işçi sınıfları, sosyalizmi tamamladığı belirtilen bir ülkede bürokratik devlet aygıtı tarafından yönetilmeye devam edilen işçi sınıfı, sosyalizm aşamasında olan ülkelerdeki işçi sınıfları, devrim yapamamış veya devrim arifesinde olan yoksul ülkelerin işçi sınıfları, vb.

Enver Hoxha, Avrupa Komünizmi'ni analiz ettiği çalışmasında süreçle ilgili şu önemli saptamalarda bulunur:

“Togliatti, o sıralar sosyalizmin kapitalizm ile bütünleşmesi sorununu ortaya atıp, sosyalizme ulaşmak için bir komünist partinin proletaryanın mücadelesinde tek yetkili olmadığı tezini geliştirdi. Komünist parti olmadan sosyalizme ulaşılabileceğini ileri sürdü.”⁽⁸⁶⁾

İtalyan komünistlerinin Avrupa Komünizmi tezleri daha sonradan organizasyon yapılarını ve stratejilerini içerecek belgelerde de yer alır.

“Sosyalist bir toplumu gerçekleştirmek için üretim araçlarının tümüyle ulusallaştırılması gerekmez. Halk sektörünün yanı sıra özel sektör de

86) *Avrupa Komünizmi Anti-Komünizmdir*, Enver Hoca, s. 65, Yurt Kitap Yayın, Birinci Baskı, Ankara 1988

çalışacaktır. Toplumun sosyalist anlamda değişimi sürecinin bu yaklaşımında, ekonomik sistem programlama ve pazar arasında, kamu girişi-miyle özel girişim arasında bütünleşmeyi garanti edecek şekilde bağıntılı çalışmalıdır.”⁽⁸⁷⁾

Revizyonizm türlerine karşı Marksizm-Leninizm’in temel ilke-lerine bağlı kalınması noktasında ciddi bir mücadele veren Enver Hoxha ve Arnavut devrimciler için Avrupa Komünizmi akımı, çıkış noktası gibi sonucu da kaçınılmaz olarak kapitalizme varacak kaderi belirlenmiş bir yolculuktur.

“Avrupa-komünistlerinin şimdilerde vaaz ettikleri “demokratik sosya-lizm” toplumu, kendi ülkelerinde halen mevcut burjuva toplumdur. Onlar sadece, bir ayağı çukurda olan şu yaşlı Avrupa burjuvazisine canlı kanlı genç bir gelin görünümü vermek için, rötuşlamak, süslemek istiyorlar.”⁽⁸⁸⁾

“Avrupa komünistleri kendi ülkelerinin özgür ve bağımsız olduğu yönünde diledikleri kadar boş sözler söyleyebilirler. Gerçek şudur ki, İspan-yol, İtalyan, Portekiz halkları ve başka halklar ezilip sömürülmektedir. Bu ülkelerin herbirinin bir burjuva demokrasisi olabilir ancak yabancı sermaye karşısında her birinin eli kolu bağlıdır. Her şey yabancı serma-yenin kontrolündedir.”⁽⁸⁹⁾

Enver Hoxha’nın durum tespitleri kadar, farklı koşullarda devrimin görevleri üzerine de açık bir anlayışı bulunur. Çalışmalarının neredeyse hepsinde bu görevlerin neler olduğuna yer verir.

Emperyalizm Çağında Devrimci Ülkelerin Stratejik Görevleri

İçinden geçtiğimiz günlerde, gerek ABD ve AB emperyalizmi ile çelişkileri bulunan ikinci dünya ülkelerindeki, gerekse Küba, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Nepal, Venezuela gibi kendine özgü çeşitli sosyalizm modelleri izleyen üçüncü dünya ülkelerindeki devrimci karakterdeki siyasi oluşumların, küresel ölçekte anti-emperya-list devrimci mücadeleleri ve sosyalizmi kurmak için örgütlü faaliyet sürdüren organizasyonları yeterince desteklemediklerini görürüz.

87) *La Politica e l’organizzazione dei Comunisti Italiani*, s. 12-13, Roma 1979

88) *Avrupa Komünizmi Anti-Komünizmdir*, s. 106

89) *Age*, s. 194

Partiler ve çeşitli dernekler arasında sürdürülen yazışmalar, tebrik mesajları, sosyal medya paylaşımları veya ortak düzenlenen panel-ler bu gerçeği değiştirmemekte. Marksizm-Leninizm açısından kri-tik önemi bulunan enternasyonal merkezî planlama ve örgütlenme ruhu, yerel pratiklerin ve özgünlüklerin içine gömülme ile işlevsiz hale getirilmiş durumda.

Dünyanın %90'ının, üretim araçları ve doğal kaynakların mülkiyetini kendi tekellerinde bulunduran bir avuç emperyalist şahıs ve şirket tarafından sistematik olarak sömürülmesi karşısında bu boş-vermişlik durumunun köklerini bulabilmek, gelişimin izlerini sür-mek gerekiyor. Arnavutluk Emek Partisi'nin çizgisi bu açıdan bazı önemli tecrübeler içeriyor.

Enver Hoxha'nın bilimsel sosyalizme katkıları arasında yer al-ması gereken temel bir nokta, emperyalizm ve modern revizyonizm çağında⁽⁹⁰⁾ devrimci ülkelerin ve organizasyonların stratejik görev ve sorumluluklarının ne olması gerektiği yönündeki tahlillerdir. 1978'te parti üyelerine dağıtılmak üzere basılan "*Emperyalizm ve Devrim*" çalışması bu açıdan önemli notlar içerir.

"Marksist-Leninist partilerin önemli görevi, proleter enternasyonalizmini güçlendirmek ve küçük ya da büyük, yeni ya da eski bütün partiler ara-sında geliştirmektir. Hepsi aralarındaki birliği sağlamlaştırmalı ve siya-sal, ideolojik ve mücadele eylemlerini birbiriyle uyumlu yürütmelidir."⁽⁹¹⁾

Bu birlikteliğin nasıl bir stratejik düzlemde ele alınacağı asıl me-seledir. Stratejiyi belirleyen kavram karmaşalarının başında "Üçün-cü Dünya" mefhumu yer alır.

"Sözde üçüncü dünyayı veya bloksuz dünyayı oluşturan devletler çoğun-lukla yabancı mali sermayeye bağımlıdırlar. Yabancı mali sermaye öyle-sine güçlü, öylesine yaygındır ki, bu ülkelerin neredeyse tüm yaşamında belirleyici bir ağırlığa sahiptir. Bu devletler tam bağımsızlığa sahip de-ğillerdir. Tam tersine onlar, halkların sömürülmesini haklı gösteren bir siyaset ve ideoloji izleyip yayan büyük mali sermayeye bağımlıdırlar."⁽⁹²⁾

90) Bu kavramın yerine, güncel koşullarda işçi sınıfı hareketi içinde önemli bir bozucu tehlike olmaya devam eden "sosyal demokrasi" yerleştirilebilir.

91) *Emperyalizm ve Devrim*, s. 178

92) *Age*, s. 193-194

Enver Hoxha ülkeleri tek bir yönden kategorize ederek hızla buna uygun stratejiler belirlenmesine karşı tedbirlidir. Her ülkenin kendi içindeki sınıf mücadeleleri, bu mücadeleler içinde proletaryanın ve yoksul emekçi kesimlerin mevcut durumu ve rolü öncelikle dikkatle analiz edilmelidir.

Gerçek bir sosyalist devrim gerçekleştirmemiş veya bu rotaya girememiş pek çok ülke için özgürlük, bağımsızlık ve egemenlik sadece biçimsel kalmıştır. Enver Hoxha bu durumun geliştirilecek strateji ve taktiklerde her zaman göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir.

“Halkların emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmak için verdikleri mücadeleler küçümsenmemelidir. Fakat biz, toplumsal kurtuluş için mücadeleyi yadsıyarak artık tüm devrimci mücadelenin ulusal bağımsızlık mücadelesine, bu bağımsızlığı kazanma ve emperyalist devletlerin saldırısı karşısında koruma mücadelesine indirgenmesi gerektiğini öğütleyen revizyonist teorilerin karşındayız. Yalnızca toplumsal kurtuluş mücadelesinde de zafer kazanılırsa, gerçek ve tam özgürlük sağlanır.”⁽⁹³⁾

Lenin’in 1910’ların sonundaki önemli analiz ve tespitlerinin 1970’lerin iklimine de ne kadar uygun düştüğünü göstermektedir tarihin diyalektiği. Feodal veya burjuva sınıfların egemen olduğu, uzlaşmaz sınıfları olan bir toplumda, halk için özgürlük ve egemenliğin olamayacağı ortadadır.

“Devletin, sömürücü sınıfın elinde bulunduğu yerlerde sömürenlerle sömürülenler arasında ve ülkelerin kendileri arasında var olan, eşit olmayan ekonomik ve siyasal ilişkiler, halkların özgürlüklerini ve egemenliklerini yitirmelerine ya da bunların sınırlandırılmasına yol açar.”⁽⁹⁴⁾

Emperyalizm çağında gerçekleşen ulusal karakterdeki devrimlerden biri de, Ayetullah Humeyni’nin 1979 döneminde Paris’ten dönerek halkın geniş kesimlerinin ve molların desteği ile Şah Rıza Pehlevi feodal monarşisine karşı gerçekleştirdiği İran Devrimi’dir.

Enver Hoxha, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler* isimli çalışmasında dini ideolojinin belirgin olduğu Arap, Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyasında gerçekleşen anti-emperyalist karakterdeki devrim-

93) Age, s. 195

94) Age; s. 196

lerin doğasını ciddiyetle analiz eder. Bu devrimlerin oluştuğu özel koşullar kadar, sosyalist ülkelerin süreçteki yaklaşımlarının nasıl olması gerektiğine yönelik de önemli tespitlerde bulunur.

“İran devrimcileri, emekçi sınıfları ve Marksist-Leninistleri, elbette ki istedikleri gibi yapamayacaklarını anlamak zorundadırlar. Subjektif cephesine dinsel-idealist ögenin hakim olduğu mevcut devrimci durum ileriye doğru geliştirilmek zorundadır. Mevcut durum, daha ileri bağlaşıklarla ve halkın büyük devrimci güçlerine dayanarak, onun çıkarlarına zarar verecek eylemlerin önlenmesiyle aşılmalıdır.”⁽⁹⁵⁾

Olayların sıcaklığı için kaleme aldığı şu notları ise sonrasında yaşanan gelişmeler doğrulayacaktır.

“İran halkı, zaferi, Humeyni, Allah, Hazreti Ali ve Hazreti Hüseyin’in gücüyle değil, kendi mücadelesinin bir sonucu olarak doğrudan kendisinin kazandığının bilincine ulaştırılmalı. Şimdi olduğu gibi gelecekte de bu devrimdeki İslami faktör çok tartışılacak, fakat bu devrimdeki belirleyici güç, emperyalizme ve ortaçağ kalıntılarına karşı gerçek bir demokrasi ve özgürlük için sosyalist devrimin başarılmasına kadar mücadele edecek olan halk ve proletaryadır.”⁽⁹⁶⁾

Ve elbette, 1970’lerin başından itibaren dış siyasetinde ciddi yalpalamalar bulunan Çin Halk Cumhuriyeti’nin İran Devrimi sürecindeki dış politikası Enver Hoxha ve Arnavut devrimcilerin sert eleştirilerinden nasibini alacaktır.

“Dünya’da büyük yankılar yaratan İran’daki bu güçlü harekete karşı Çinli önderler Hua Kua Feng ve Deng Xiaoping sessizce duruyor ve ağızlarını açmıyorlar. Söyleyecek bir şeyleri yok, çünkü halk ayaklanmasına karşı İran Şahı’nı açıkça savundukları görüldü. Ve biz, Tahran caddeleri güçlü gösterilerle çalkalanır ve Şah’ın muhafızlarınca makineli tüfekler konuşturulurken, Belgrad’tan dönen Hua Kua Feng’in Tahran’da mola verdiğini, Şah ile yemek yediğini ve görüşmeler yaptığını biliyoruz.”⁽⁹⁷⁾

Ortadoğu’da krizlerin esas nedenini kendi sömürgeci politik-ekonomik-askeri hakimiyetlerini sürdürmek için mücadele eden

95) Ortadoğu Üzerine Düşünceler, Enver Hoxha, Çeviren: Hasan Asgar Gürgöz, s. 160, Evrensel Yayınları, İkinci Basım, Nisan 2011, İstanbul

96) Age, s. 161

97) Age, s. 154

Amerikan emperyalizmi ve diğer sömürgecilerin hakimiyet çabaları olduğu saptamasını en başından itibaren yapan ve bu bakış açısıyla bölgede ikili karakterdeki monarklar ve feodal beylere karşı devrimci dış siyasetini belirleyen Arnavut devrimciler, Sovyet revizyonizminin ve İngiliz, İsrail ve ABD emperyalizminin bölgedeki hakimiyet savaşına karşı doğrudan emekçilerin, topraksızların ve mülksüzlerin yanında saf tutacaklardır.

“Bizler, Sovyetlerin ısrarıyla Araplara önerilen uluslararası konferansa elbette katılmayacağız. İsrail ve emperyalizme karşı mücadelelerinde Arap halklarına yardımı değil kısmak, tam tersine arttıracığımızı bir kere daha ilan edeceğiz.”⁽⁹⁸⁾

Enver Hoxha'nın en ilgi çekici çalışmalarından birisi, Temmuz 1983 döneminde Pogradec'te kaleme aldığı “Halkların Şanlı Geçmişleri İnkâr Edilemez” isimli siyasi günlük yazılarıdır.⁽⁹⁹⁾

Genel olarak Ortadoğu coğrafyasında yaşayan halkların dini, kültürel ve ekonomik tarihlerinin detaylı bir şekilde analiz edildiği bu çalışmanın amacı, emperyalist merkezler tarafından bölge halkları için sabitlenmeye çalışılmış, kültürsüz, cahil, kendilerini ve doğal kaynaklarını yönetecek yetenekte olmayan, çöldeki göçebe, çapulcular gibi etiketlemelerin kaynağını sergilemek ve gerçekleri tarihsel materyalist bir perspektif ile ortaya koyabilmektir.

Çeşitli alanlarda bilim adamları, tıpta, astronomide, matematikte öncüler, büyük filozof ve şairler yetiştiren bu coğrafyada dini ideolojinin gelişiminin seyrini süren Enver Hoxha, emperyalizmin saldırılarını sadece pratikte değil, teorik düzeyde de göğüsleyebilme çabası ve hassasiyeti ile bugün dahi önemli bir boşluğu doldurur niteliktedir.

Şu ana kadar, Enver Hoxha'nın ve Arnavut devrimcilerin Marksizm içinde ortaya çıkmış çeşitli revizyonizm türleri ile mücadelesini tarihsel olayların seyri içinde ve ana hatları ile el almaya çalıştık. Gerek güncel pratik meselelere, gerekse teori alanındaki revizyonlara yönelik müdahaleleri ile bilimsel sosyalizme toparlayıcı ve koruyucu nitelikte katkılar sunan Enver Hoxha, ülkesi Arnavutluk'ta nasıl

98) Age, s. 79

99) Age, s. 293

bir toplumsal düzen kurmaya çalıştı? Artık yavaş yavaş Arnavutluk ölçeğinde izlenen ekonomi politikalara, özetle sürecin alt yapısına geçmenin zamanı gelmiş bulunuyor.

VI. BÖLÜM

Kendi Gücüne Dayanan Bir Sosyalist İktisat Deneyi

“Arnavutluk mevcut durumda dünyada herhangi bir iç ve dış borcu bulunmayan tek ülkedir. Fiyatlarda bir dalgalanma yoktur, işsizlik bulunmamaktadır, eğitim ve sağlık hizmetleri tamamen ücretsizdir. Proleterya diktatörlüğü altında sosyalizmi geliştirmeye çalıştığımız ülkemizde kitleler kendi kaderlerinin sahibidir.”⁽¹⁰⁰⁾

Arnavutluk devriminin sonradan tasfiye edilen liderlerinden Mehmet Shehu’nun 7. Beş Yıllık Plan kapsamında aktardığı yukarıdaki sözleri, Arnavutluk’un dünya ekonomik modelleri arasındaki özgünlüğünü açık bir şekilde gösterebilmesi açısından ilgi çekicidir.

Arnavutluk ekonomisi Marksist-Leninist ilkeler temelinde, kendi bölgesel özellikleri dikkate alınarak örgütlenmiş planlı bir sosyalist ekonomidir. Serbest ticaret ve piyasa bulunmamaktadır. Arnavutluk’ta fiyatlar ülkenin her bölgesinde sabit ve standarttır. Her yerde aynı mal, aynı fiyatla alınır ve satılır. Bütün tüketiciler eşit durumdadır. Fiyatlar, bir malın değerinin para olarak ifadesidir ancak bu bir malın özgül fiyatının her zaman onun değerini, üretimi için gerekli olan toplumsal çalışma düzeyini ifade ettiği anlamına gelmez. Fiyatların malın değerinin altında veya üzerinde dalgalanmaları vardır. Bu dalgalanmalar arz ve talebin kendiliğinden hareketine dayanan piyasa koşullarından farklıdır. Planlamalar ve müdahaleler ile bilinçli bir seyir izlenir. Böylece en temel maddelerin satış fiyatı gerçek değerine en yakın şekilde düzenlenir. İlaç, çocuk eşyaları, giysiler gibi maddeler değerlerinin altında satılır veya doğrudan ücretsiz olarak sunulur.

100) Raport mbi Planin 6 Pesevjeçar, Mehmet Shehu, 8 Nentori, Tirana 1976

Devlet bütçesinin toplam geliri içinde nüfustan alınan vergilerin toplam ağırlığı 1970'lerin sonunda %0,1'lik bir düzeydedir. Bu oranın kurtuluş dönemi ve öncesinde %92'lerde olduğunu belirtmek gerekir. Özetle sosyalist ilişkilerin yaygınlaştığı ve üretici güçlerin özgürce geliştiği bir iklimde halktan vergi alımı kaldırılmıştır. Yenilenen anayasanın 31. maddesinde şu ibare geçer: “*Yurttaşlardan hiçbir vergi ya da harç alınmaz.*”⁽¹⁰¹⁾

Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nde ekonominin düzenlenmesi beşer yıllık kalkınma planları doğrultusunda gerçekleştirilir. Belirttiğimiz gibi, ücretleri belirleyen “değer yasası” ekonomik ilişkiler içinde mevcuttur ancak başı çeken bir konumda değildir. Bütün endüstri, finans ve dağıtım mekanizmaları proleter devlet aygıtı kontrolündedir. Tarım sektörü de aynı şekilde kolektif çiftlikler ve devlet aygıtı tarafından düzenlenmektedir.

Kendi gücüne dayanma ilkesine ve sosyalist planlı ekonomideki verilere geçmeden önce yeniden hatırlatmakta yarar bulunuyor. Sosyalist bir ülke olan ve üretim araçlarının kolektifleştirildiği Arnavutluk'ta tüm emek gücü sosyalist iktidar ve yönetsel mekanizmalar tarafından organize edilir ve harekete geçirilir. Köprülerin onarımı, demiryollarının yapımı, dağlık alanların verimli hale getirilmesi gibi süreçler maddi kaygıları ön planda tutmayan büyük emek seferberlikleri olarak ele alınır. Bu pratiklerde, genç, yaşlı, kadın, erkek ayrımı izlenmeden halkın tüm kesimleri kolektif bir şekilde emek seferberliği sürecinde yerini alır. Meslek farkı gözetmeksizin, ihtiyaç hissedilen alanlarda düzenli olarak üretim çalışmasında yer almak toplumsal yaşantının temel ilkelerinden biridir.⁽¹⁰²⁾

Arnavutluk'ta sosyalist atılımların hangi zeminde hayata geçirildiğini anımsamak gerekir. 28 Kasım 1944'te başkent Tiran'a giren devrimcilerin, sosyalizmi kurmak için hareket edecekleri zemin ağır bir enkaz yığınının başına bir şey değildir. 1939 Nisan'ından itibaren yaklaşık 5 yıl kesintisiz süren savaş sonucunda 28.000 kişi yaşamını yitirmiş, 12.600 kişi çeşitli derecelerde yaralanmış ve 10.000 kişi esir kamplarında tutsak edilmiştir. Tarım neredeyse tamamıyla

101) Sosyalist Arnavutluk, Orj: An Outline of the PSR of Albania, Çeviri: S. Gökhan, s. 91, Yıldız Yayınevi, Kasım 1979, İstanbul

102) *Albania's Economy Today and Tomorrow*, Michael Ellman, World Economy, Wiley Library 1984

yok edilmiş, hayvancılık büyük zarar görmüştür. Ülkedeki köprülerin hemen hepsi yok edilmiş, karayolları, az sayıdaki okul, enerji santralleri, su şebekeleri, limanlar özellikle madenler kullanılamaz haldedir. Ülke hazinesi tamamen tüketilmiş, malarya başta olmak üzere pek çok hastalık ortaya çıkmıştır.

Arnavut edebiyatçı Anastas Kando, “Çocukları ve Denizi Seven Adam” isimli öyküsünde o günleri şöyle kaleme alır:

“Memleketin bir yığın derdi ve derin yaraları vardı. Kendi bölgesinin insanların sıkıntılarına çare bulmak görevi, büyük ölçüde kendilerine düşmüştü. Kıyı bölgesi köylülerine ekmek temin etmek, savaşta yanmış evler için kereste bulmak, köprüler yapmak, çukurlarla bozulmuş yolları onarmak, yeni okullar inşa etmek gerekiyordu. Ancak ortada ne mürekkep, ne tahta ne de defter vardı, var olmayan okullardan hiç söz etmezsek tabi...”⁽¹⁰³⁾

Arnavut devrimcilerin kuruluş aşamasında izledikleri özgün tarz, demokratik devrim aşamasında yer alan pek çok ülkenin izlediği ulusal pazarın ve özel mülkiyetin gelişimini toplumsal gelişim için kaçınılmaz bulan, temelde ticaret burjuvazisinin geliştirilmesi ve desteklenmesi şeklinde kendini gösteren rotaya sapmaz.⁽¹⁰⁴⁾ Aksine, yeni kurulan devrimci hükümet, savaş sırasında elde edilen gelirlerin vergilendirilmesini öngören bir yasayla, kapitalist sınıfların sağladıkları büyük sermayenin önemli bir bölümünü halkın ve ülkenin yeniden imarının hizmetine sokar. Büyük tüccarlar, tefeciler, spekülâtörler, savaş zengileri ile uzlaşmayan ve onlara darbe indiren bu uygulamayı, başlıca üretim araçlarının, madenlerin, bankaların ve yine yabancı sermayeye ait mal varlıklarının ulusallaştırılması politikası takip edecektir.⁽¹⁰⁵⁾

Arnavutluk'ta, henüz kuruluş döneminde temel üretim araçlarının kamulaştırılması ve toprak reformunun gerçekleştirilmiş olma-

103) Çocukları ve Denizi Seven Adam, Anastas Kando, *Arnavutluk Öyküleri Antolojisi*, Hazırlayan: Kaya Öztaş, s. 79, Yurt Kitap Yayın, Ankara

104) Arnavutluk Komünist Partisi içinde 1945 döneminde etkisini gösteren ve başını Seyfullah Maleşova'nın çektiği bu yönde bir görüş ortaya çıkmıştır. Maleşova'ya göre Arnavutluk'taki yeni düzen burjuva demokrasisi temelinde şekillenebilir ve kapitalist sektöre gelişmesi için sınırsız yetki verilmelidir.

105) *Diplomasi ve Devrim*, s. 210

sı, ülkenin iktisadi ve siyasi yapısını sosyalizm yönünde değiştirir. Dönem itibarı ile Arnavutluk ekonomisi temelde iki esas biçimden oluşacaktır. Sosyalist biçim ve küçük ölçekli meta üretimi.

Sosyalist biçim sanayiye, madenciliği, enerji santrallerini, ulaştırma ve haberleşmeyi, mali sistemi, dış ticareti, devlet kooperatif işletmelerini, devlet ve kooperatif tarım işletmelerini, makine ve traktör istasyonlarını, ormanları ve yer altı kaynaklarını kapsamaktadır. 1946 sonunda ülkedeki toplam sanayi üretiminin %95'i sosyalist biçim altındadır. Küçük çapta meta üretimi ise emekçi halkın büyük çoğunluğunun çalıştığı ve ülke ekonomisindeki toplam üretim hacminin yaklaşık %80'ine tekabül etmektedir.⁽¹⁰⁶⁾

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden kuruluş yıllarında, yatırımlar sadece binalara, makinelere ve kamu işlerine yapılmaz. Nitelikli işgücünün de yetiştirilmesi için büyük çaba sarfedilir. Arnavutluk Komünist Partisi'nin (1948 sonrası Emek Partisi) iktidara geldikten sonra ilk uygulamalarından biri, kadınlara yönelik kapsamlı bir eğitim seferberliği başlatmasıdır. Nitelikli işgücünün sayısı 1978'lere gelindiğinde 40.000'den fazladır. Bu oranın 12.000'den fazlası öğretmen, 8.000'i mühendis, yaklaşık 4.000 kadarı da doktor ve sağlık emekçisidir.⁽¹⁰⁷⁾

Eski sosyal ve iktisadi temel üzerinde halk devriminin yeni siyasal iktidarını korumanın imkânsızlığını devrimler tarihi sayısız örneklerle doğrular. Gerek kuruluş aşamasında, gerekse devrimin yeni aşamalarla devamlılığının sağlanması için eski temelin ve bu temeli yaşatan ilişkiler ağının dikkatli bir şekilde dönüştürülmesi gerekir. Arnavut devrimciler açısından, bağımsızlık sonrasında bankaları, madenleri ve sanayinin kilit noktalarını hegemonyası altına almış yabancı sermayenin tasfiye edilmesi süreçlerde tutulması gereken ilk halka olarak belirlenir.

1944 yılında çıkartılan İtalyan ve Alman Uyrukluların Mallarına El Koyma Kanunu sosyalizmin kuruluşu için katedilecek uzun bir yürüyüşün ilk adımlarından biridir. Ertesi sene gerçekleştirilen bütün ulaşım araçlarına sabit bir tazminat ödenerek işçi sınıfı devleti

106) *Arnavutluk Emek Partisi Tarihi-2*, s. 60, Çeviren: Selahattin Sönmez, Bora Yayınları, İstanbul 1975

107) *Diplomasi ve Devrim*, s. 335

tarafından el konulması ise kendi gücüne dayanma ilkesinin altyapısını oluşturacak planlamalar kapsamında düşünülebilir.⁽¹⁰⁸⁾

Arnavutluk'un Halk Cumhuriyeti ismini alması 11 Ocak 1946'da düzenlenen anayasa değişikliği ile gerçekleşir. Anayasa halk iktidarının yapısı ve faaliyetlerinin temel ilkesini şöyle tespit eder: *"İktidar halktan doğar ve halka aittir."*⁽¹⁰⁹⁾

Arnavutluk'ta artık her alanda dönüşümler başlatılmış ve yeni bir doktrinin nüveleri yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Kendi gücüne dayanma ilkesi.

Kendi gücüne dayanma ilkesi, Arnavutluk ekonomisinin önde gelenlerinden Hekuran Mara'ya göre *"Marksizm-Leninizm'in sosyalist inşadaki temel prensiplerinin en önemlisidir."*⁽¹¹⁰⁾ Aslına bakılırsa kendi gücüne dayanma kavramı 1961'lere kadarki evrede Arnavutluk yaşamında daha sonradan kazanılan anlamı ile varlık bulmamıştır. Ağırlıklı olarak Sovyet yardımları ile geçen bu evrenin fırtınalı bir kopuş anı sonrası günlük yaşamda ve iktisadi ilişkilerde varlığı belirginleşecektir. 1960-1965 evresini kapsayan 3. Beş Yıllık Plan sürecinin, uluslararası komünist hareket içindeki ideolojik ayrılıkların etkisi ile hedeflenenden geride kalması sonrası Enver Hoxha'nın *"Gerekirse ot yeriz ama emperyalizme teslim olmayız"* açıklaması gündeme gelir. Kendi gücüne dayanma ilkesi, Çin Halk Cumhuriyeti ile sürdürülen yoğun ideolojik ve iktisadi ilişkileri kapsayan 1964-1978 yılları arasındaki yaklaşık 12 yıllık bir evrede ağırlıklı olarak ideolojik işlevi olan bir nosyon olarak öne çıkmıştır. Çin ile ilişkilerin tamamen koptuğu 1978 dönemi sonrası ise artık zorunlulukların belirlediği bir iktisadi temel şiar olarak kendini gösterir.

Arnavutluk'a özgü planlı sosyalist ekonomi modelinin dinamiklerine geçmeden önce, bu aşamada *"kendi gücüne dayanma ilkesini"* ana hatları ile özetlemek modeli daha iyi anlayabilmek açısından yararlı olacaktır.

-Kendi gücüne dayanma ilkesi, sosyalist yapılanmada "iç dinamiklerin" esas güç olduğunu içerir.

108) *Arnavutluk Emek Partisi Tarihi-2*, s. 29

109) Age; s. 37

110) *Self-Reliance under Socialism. The Case of Albania*, Berit Backer, Journal of Peace Research, Vol. 19, Sage Pub. 1982

- Kendi gücüne dayanma ilkesi piyasa serbestisini içermez. Eşitlik temelinde ticari ilişkilerin sürdürülmesine uyumludur.
- Kendi gücüne dayanma ilkesi, devrimci nitelikli veya karşılıklı yarar gözeten samimi yardımları dışlamaz. Ancak yardımların iç dinamiklerle uyum içinde olması gereklidir.
- Kendi gücüne dayanma ilkesi, ekonomik yaşamın ve üretim tarzının tüm alanlarında uygulanabilir.
- Kendi gücüne dayanma ilkesi, gereksiz yere kullanılan insan gücü, hammadde, enerji ya da maddi kaynaklardan kaçınmayı gerektiren tasarruf politikalarını içerir.
- Kendi gücüne dayanma ilkesi, bilimsel ve teknolojik yerel kapasitelerin araştırılması ve geliştirilmesi konusunda güçlü bir kararlılık içerir.

Kendi gücüne dayanma ilkesinin özellikle ilk 3 maddesinin, emperyalist kuşatılmışlık durumu içinde odak noktalar olduğu belirtilebilir. Kendi gücüne dayanmak, tamamen içe kapanmak mıdır? Enver Hoxha, Arnavutluk Emek Partisi'nin 7. Kongresi'ne sunduğu raporda kendi gücüne dayanma ilkesiyle ilgili ortaya çıkan bu yanlış anlaşılmayı gündeme taşır:

“Kendi gücüne dayanma ilkesine göre sosyalizmin inşası için uğraşan partimiz kendi içine dönük bir ekonomi yaratmayı asla düşünmedi. Partimiz her türlü boyun eğme duygusuna karşı mücadele ederken, aynı zamanda dünyanın ilerici düşüncelerini, diğer ülkelerin bilim ve tekniğinin başarılarının değerini reddetmedi. Bütün halkların devrimci deneylerini her zaman değerli gördü.”⁽¹¹¹⁾

Arnavut devrimciler için kendi gücüne dayanma ilkesi Marksist-Leninist bir ilke olduğu kadar, içinden geçilen tarihsel koşulların ve uluslararası durumun da bir kaçınılmazlığıdır. Bu ilke, başını ABD'nin çektiği tekелci kapitalistlerin ve yine başını Sovyetler Birliği'nin çektiği modern revizyonistlerin banka kredileri ve silah satışları vasıtası ile halkları boyunduruk altına almalarını engeller. Emperyalist devletlerin, gelişmekte olan ülkelere yönelik sözde yardım adı altında hegemonyalarını kurmalarını, hedef ülke ekonomileri baskı altına alarak kendi siyasetlerini kabul ettirmelerinin de önünde engel oluşturur.

111) Arnavutluk Emek Partisi 7. Kongre Raporu, Çeviren: Yüksel Gürbüz, s. 72, Komün Yayınları, İstanbul 1976

Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nde Ekonomik Yaşam

Arnavutluk'un İkinci Dünya Savaşından sonraki durumu iktisadi açıdan tam bir dip noktasıdır. Savaşın yoğun etkilerinin ekonomik temeli neredeyse tamamen ortadan kaldırdığı koşullarda Arnavutluk, Avrupa'nın en yoksul ülkesi durumundadır. Arnavutluk, Çin Devrimi'nden 4 yıl önce, Küba Devrimi'nden ise yaklaşık 15 yıl önce sosyalist yapılanma yolunu ekonomisinde hakim kılmaya başlamıştır.

Arnavutluk'ta sosyalizmin inşasının ilk döneminde mevcut ekonomik ilişkiler ağırlıklı olarak yarı-feodal ve dışa bağımlı erken dönem bir ticaret kapitalizminin varlığından geçmektedir. 1944 döneminde sanayi ve el sanatlarına dayanan üretim, milli gelirin yaklaşık %7'sini oluşturur. Aynı dönemde Yugoslavya'da kişi başına düşen milli gelir 77 dolar iken, bu oran Arnavutluk'ta 40 dolardan azdır. Bu durum neredeyse yok denecek kadar düşük seviyede bir iç pazarı ve %87 oranında tarımsal üretimi ve buna tekabül eden ilişkileri göstermektedir. Savaş sonrası toplumunun karşılaştığı sağlık sorunları olarak malarya ve tüberkülozun yüksek oranlarda görüldüğü bu ilk evre, sosyalist iktisadi dönüşüm için hem yoğun elverişsizlikler, hem de kendi gerçeğinde önemli imkânlar açığa çıkartır.

Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nde kuruluş aşamasından 1980'lerin başına kadarki süreçte 7 adet Beş Yıllık Plan devreye alınır ve "kendi kendine yeten endüstrileşmiş bir ülke" olma hedefi büyük oranda gerçekleştirilir. Bu bağlamda halkın refah düzeyi artar, başta sağlık, ulaşım ve eğitim sistemi olmak üzere temel ihtiyaçlar ücretsiz hale getirilir. Üniversiteler ücretsizdir ve mezunlar ihtiyaçlara göre belirlenen bölgelere giderek 3-4 yıllık bir süre için staj yapmakla yükümlüdür. Ülke çapında elektriğin ulaşmadığı köy ve yerleşim birimi kalmaz.

Kaser ve Schntzyer'in 1977'de US Congress'te yayınlanan çalışması Arnavutluk'ta 1970'lere gelindiğinde kişi başına düşen milli hasılanın yaklaşık 350 dolar civarına yükseldiğini gösterir. Bu oran 1970'lerin sonunda toplumsal üretimin büyüme oranı düşünüldüğünde yaklaşık 1.139 dolar civarındadır.⁽¹¹²⁾ Aynı dönemde Türki-

112) *Trade and aid in the Albanian Economy' in: East-European Economies Post-Helsinki*, Kaser, M., A. Schnytzer, Washington US Government Printing Office 1977

ye'de kiři başına dūřen milli hasıla yaklaşık 1.200 dolardır. Kendi gücüne dayanmayı esas alan ve büyük coğrafi kısıtlılıklar içindeki planlı bir sosyalizm pratiğinin, emperyalizme teslim olmuş montaj-cı karakterde bir kapitalizmi uygulamaya çalışan ve geniş ekonomik potansiyelleri bulunan bir ülke ile hemen hemen aynı düzeyde yer aldığını görebilmek önemlidir.

Arnavutluk planlı sosyalist ekonomiyi izlemeye başladığı dönemde yaklaşık 2.7 milyon nüfusa sahip bir ülkedir. Yüzölçümü yaklaşık Belçika kadar, üçte ikisi dağlarla ve tepelerle çevrili, sanayinin neredeyse bulunmadığı küçük bir ülke.

Ağır sanayinin kuruluşunun sosyalizmin geleceğı ve toplumun temel ihtiyaçlarının ücretsiz olarak karşılanması temeli olarak gören Arnavutluk Emek Partisi önderliğindeki Arnavut toplumu, üretim araçlarının üretimini merkeze alan iktisadi pratikleri ile kısa sürede pek çok hidroelektrik santralinin, çelik ve alüminyum fabrikasının ve tüketim malları üreten üretici birimlerin filizlenmesine vesile olacaktır.

Sanayinin başat rolü çektiğı ve tarımın modernleştirilmesinin bu sürecin ayrılmaz parçası olduğı 1960-1977 yılına ait süreçte, iki temel sektör arasındaki ilişkide önemli değışiklikler yaşanır. 1960 yılında gayri safi toplumsal üretimin %63'lük oranını oluşturan tarım sektörünün payı, 1977'de %26'ya düşer. Sanayi ise 1960'da %23'lük bir düzeydeyken, 1977'de %57'ye yükselir.

Bu oranları tarım sektöründeki milli gelirin %44'lerden 39'lara gerilemesi ve sanayideki milli gelirin %33'lerden 22'lere gerilemesi şeklinde de görmek mümkündür. Özetle milli gelirde ağırlığını tarım sektörünün oluşturduğu %77'lik milli gelir, 1977 dönemine gelindiğinde ağırlığını sanayinin oluşturduğu %81'lik bir orana yükselemiştir.⁽¹¹³⁾

Arnavutluk Emek Partisi'nin Şubat 1961'de toplanan 4. Kongresi'nde, 1960 yılına gelindiğinde sosyalist sektörün toplam sanayi üretiminin %99'unu, toplam tarım üretiminin %80'ini, toplam perakendenin %90'ını, toplam ticaretin ise %100'ünü kapsadığı belirtilmiştir. Arnavutluk'ta 1960'lı yıllarda milli gelirin yaklaşık %90'ını sosyalist

113) Vjetari Statistikor i Vitit, (Statistical Yearbook 1978), Directory of Statistics, Tirana 1978

sektörden sağlanmaya başlanmıştır.⁽¹¹⁴⁾

Sosyalist ekonomi politikaları, yalnızca ulusal gelir artışını değil, aynı zamanda bu gelirin birikim ve harcama fonları olarak orantılı bir şekilde ayrıştırılmasını da zorunlu kılar. Bu ayrıştırma ve koruma süreci doğrudan siyasi ve ekonomik nitelikte bir sorundur. Kendi gücüne dayanarak sosyalizmi inşa eden Arnavutluk'ta birikim oranı her dönem nispeten yüksek olmuştur.

İkinci Beş Yıllık Plan döneminde %26.9 olan birikim oranı, 1961-65 yıllarına denk düşen üçüncü aşamada %28.7'ye, 1966-70 yıllarını kapsayan dördüncü aşamada %34'e ve 1975'lere tekabül eden beşinci aşamada %37'lere yükselmiştir.⁽¹¹⁵⁾

Birikim fonundaki artışla birlikte halkın refahını doğrudan ve dolaylı olarak yükselten bireysel ve toplumsal harcama fonları da giderek artmıştır. 1975'lerde bireysel harcama fonu 1950'lere oranla 7,5 kat artacaktır. Devlet bütçesinin 1975 evresinde toplumsal-kültürel amaçlarla nüfus başına yaptığı harcama 1950'lere oranla bu kez 8 katlık bir artış gösterecektir.⁽¹¹⁶⁾

Tarımda Kolektivizm

“Makine ve traktör istasyonları kurmalısınız, onları özenle çalıştırmalısınız, kooperatif topraklarını da, aynı şekilde köylülerinkini de, devletininkini de işlemelisiniz. Traktörcüler köylüleri tanımalı, bilmelidir. Bu çok önemli, yoksa olumsuz sonuçlar her yerde kendini hissettirir.”⁽¹¹⁷⁾

Joseph Stalin,
16 Temmuz 1947

Sovyetler Birliği ve Çin sosyalizm pratiklerinden farklı olarak Arnavutluk'taki sosyalist planlama modeli, köylülere sanayi için artı-değer üretilmesi noktasında güvenememiştir. 1945'te Arnavutluk'un nüfusu yaklaşık 1 milyon kişidir ve bu nüfusun belirttiğimiz gibi %87'si köylüdür. Nüfusun 200.000'e yakını ise mülksüz olarak tanımlanabilecek yoksul köylülerdir. Tarım sektöründen çelik sana-

114) AEP Tarihi-3, 6. Bölüm, s. 10, Bora Yayınları, Ekim 1975

115) Sosyalist Arnavutluk, s. 81

116) Age, s. 81

117) Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor, Enver Hoca, Çeviren: Selçuk Kış, s. 49, Yurt Kitap, 1.Baskı, Şubat 1988

yisini beslemesi için artı-değer yaratmaya çalışmak teoride olduğu kadar kolay değildir. Koşulların özgünlüğü ve kitlelerin gerçek ihtiyaçları göz önüne alınarak Arnavut Marksistler köylü halkı Sovyetler Birliği modelinde olduğu gibi sıkıştırmaz ve sıkmaz. Buna bağlı olarak, tarım sektöründen gelen sermaye, halkın temel ihtiyaçları için kullanılacak genel ekonomik birikim üzerinde büyük zikzaklar yaşanmasını engeller ve dengeli katkılar sunmaya seneden seneye devam eder.

Kuruluş dönemindeki geniş ölçekli kamulaştırma projeleri tarımda kolektivizmin ve buna uyumlu siyasetlerin altyapısını oluşturur. 1945 döneminde öncelikle özel mülkiyete ait olan tüm sulama sistemi kamulaştırılır ve köylülüğün ortak kullanımına açılır. Emekçilerin önceki dönemlerden kalan tüm faizli borçları iptal edilir ve Toprak Reformu Kanunu çıkartılır. Bu kanuna göre devlet mülkiyetindeki topraklar, dini kurumların mülkleri ve belirli sınırları aşan bütün özel topraklar müsadere edilerek dağıtılır. Arnavutluk Emek Partisi bu sürecin hızlı ve doğru bir biçimde uygulanmasını sağlamak için yoksul köylü komiteleri kurar. Az topraklı ve topraksız köylü ailelerinin listelerinin oluşturulması görevini doğrudan bu komiteler üstlenir.

Planlı sosyalist üretim tarzı sürecinde, tarımda 420 kadar kolektif çiftlik kurulur. Bunların yaklaşık %90'ı daha küçük ölçekli çiftliklerdir. Tarımda kolektifleştirme ağırlıklı olarak 1950'lerde gerçekleştirilir. Makine ve traktör istasyonları Sovyetler Birliği'nin aksine her zaman varlığını sürdürür. Bilindiği gibi Sovyet modelinde 1958 dönemiyle birlikte makine istasyonları kaldırılıp doğrudan kolektif çiftliğe dahil edilmiştir. Planlamanın seyri, 1985 dönemine gelindiğinde büyük ölçekli kolektif çiftliklerin ekilebilir tarım alanlarının %40'ını kapsamasını içerir duruma gelecektir.

Arnavutluk tarımı, modernizasyon sürecini emek yoğun temelli olmakla birlikte kontrollü bir şekilde geliştirir. Tarımda yönetsel birimler olan kolektif çiftliklerde tartışılan modern kimyasal ve biyolojik içerikli desteklerin uygulanması "yeşil devrim" stratejisi altında yaşama geçirilir. Bilimsel nitelikli yetiştirme eğitim ve uygulamalarını da içeren bu strateji doğrultusunda, nispeten iyi düzenlenmiş ve genişletilmiş bir hizmet ağı pratiği ortaya çıkar. Mahsüller konusun-

da istenen verim elde edilir ancak süt ve et konusunda hedeflere ulaşılamaz. 1980'ler boyunca AEP'nin çözmeye çalıştığı bir gündemdir bu konu.

Ramiz Alia'ya göre yaşanan durum, partinin kooperatifçilerin ev hayvanlarından ortak keçi, koyun ve büyükbaş hayvan sürüsü oluşturulması talimatının anlaşılamamasından dolayı ortaya çıkmıştır. Bu durum pek çok hayvanın gelişigüzel bir şekilde kesilmesine yol açar.⁽¹¹⁸⁾ 1982 döneminde uzunca bir süredir varlığını koruyan tarımsal üretim için serbest nitelikli pazarlar adım adım tasfiye edilir ve özel mülkiyete dayanan parsellerin hacmi daraltılır.⁽¹¹⁹⁾

Tahıl ürünleri ve hububat miktarı 1976 dönemine gelindiğinde herhangi bir dış bağımlılık gerektirmeyecek düzeydedir. Tarım sektörü ülkedeki gıda tüketiminin %95'ini karşılar seviyededir. Köylük alanların hemen hepsine elektrik götürülmüş, dükkânlarda çeşitlilik ve kalite açısından olmasa da yeterli miktarda temel gıda ürünleri yer almaktadır.⁽¹²⁰⁾

AEP'nin 7. Kongre Raporunda bu durum istenilen zamanda ve derece derece gerçekleştirilmiş olan tarımın kolektifleştirilmesi ve komün temelinin sağlamlaşmasının istendik bir sonucu olarak belirtilmiştir.⁽¹²¹⁾ Küresel ölçekte kendini gösteren tarımsal kıtlığın olumsuz sonuçlarının toplumda hissedilmemesi sosyalist nitelikte planlı bir tarımsal örgütlenme modelinde ısrar çizgisinin önemini gösterir.

Sosyalist bir toplumun kendi ekmeğini doğrudan kendisinin üretmesi stratejik önemde iktisadi, siyasi ve stratejik bir görevdir. Ekmeklik tahıl üretimi hem ekonomiye atılım kazandırır, hem de halkın en zor zamanlara (savaşlar, afetler, vb) karşı hazırlıklı olmasını sağlar. Ayrıca ülke tahıl ithalinden kurtulur ve önemli kaynak tasarrufunda bulunur. Arnavutluk 1975 dönemine gelindiğinde bir

118) *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu*, Ramiz Alia, Çeviren: Yaşar Devingen, s. 26, Sun Yayıncılık, İstanbul 1989

119) *Albania's Economy Today and Tomorrow*, Michael Ellman, s. 337, World Economy, Wiley Library 1984

120) Amsterdam Üniversitesi'nde ekonomi profesörü olan ve Sovyetler Birliği'nde planlı ekonomi üzerine çalışmaları bulunan Michael Ellman'ın 1980'lerin başında sosyalist Arnavutluk'ta yaptığı inceleme ve gözlemler, kapalı bir toplum olan ve hakkında çok az şey bilinen bir ülke için önemlidir.

121) *AEP 7. Kongre Raporu*, s. 48

önceki döneme göre %35'lik bir oranda arttırdığı tahıl üretimi ile artık bu alanda kendine yetebilen bir ekonomik düzeyde bağımsız bir ülke haline gelecektir.

Son olarak önemli bir noktanın altını çizmek gerekiyor. Arnavutluk'ta tarımda sosyalizmin kuruluşu süreci pratikte önemli bir özgünlüğü gündeme getirir. İlk aşamalarda toprakta küçük ölçekli özel mülkiyetin varlığı mevcuttur. Dönüşüm evresi, toprağın tümüyle kamulaştırılmasının tamamlanmasını zorunlu kılmaz. Proletarya diktatörlüğü altında sosyalist karakterde bir toprak reformu ile tarımın kolektifleştirilmesinin pratikte mümkün olabildiği ortaya çıkar. Bu gelişme, demokratik bir devrim aşamasından geçerek sosyalist bir toplumu kurma perspektifi bulunan dışa bağımlı ve yoksul ülkelerin sosyalistleri açısından özellikle öğretici niteliktedir.

Arnavut devrimciler pratiklerinin özgünlüğünü şu şekilde belirtirler:

“Biz önce üretici güçlerin gelişmesini bekleyip daha sonra tarımın kolektifleştirilmesine geçmedik. Üretici güçlerin de gelişmesini ihmal etmeden üretimde yeni sosyalist ilişkilerin kurulması işine başladık. Önce üretici güçleri geliştirmeyi bekleyip ondan sonra kolektifleştirmeye başlasaydık, kapitalizmin lehine ve sosyalizmin zararına zaman kaybedecektik.”⁽¹²²⁾

Arnavutluk'ta tarımın geliştirilmesi ve kırsal bölgelerde sosyalizmin inşası deneyimi, küçük tarımsal ekonominin parçalı ve dağınık olduğu koşullarda sosyalist dönüşüm için izlenmesi gereken yolun yalnızca tarımın kolektifleştirilmesi olduğunu gösterir.

Geçtiğimiz yüzyılda gerçekleşen reel sosyalizm pratiklerinin önemli bir kısmı, genel olarak üretim sürecinde kolektifleştirme ve grup mülkiyetinden halkın mülkiyetine geçiş rotasının izlenmediği diğer uygulamaların bir şekilde kapitalist ilişkilerin gelişmesine ve kısa sürede kapitalizmin bir sistem olarak yeniden kurulmasına kaçınılmaz olarak yol açacağını ispatlamıştır.

Bütün bu ekonomik önlemlerin, planlamaların ve uygulamaların esas amacı nedir? Nereye varılmak istenmiştir?

122) *Sosyalist Arnavutluk*, s. 75

Komünist Bir Topluma Doğru

“(...) Sizinki kapitalistler ve lordlar için demokrasi, işçiler için değil. Savaşı kazandığımızda demokrasiyi kuracağız, ancak sizin ülkenizdeki demokrasiye benzemeyecek. Ülkemizde demokrasi yalnızca halk için olacak.”⁽¹²³⁾

Genel bir saptama ile başlayalım. Sosyalist ve komünist karakterde bir toplum, bilindiği gibi kırsal bölgelerle kentler arasındaki temel ayrımlar ortadan kaldırılmadan sağlıklı bir şekilde kurulamaz. Bu süreç uzlaşmaz ve uzlaşır nitelikte pek çok çelişkinin çözümünü zorunlu kılmaktadır. 3 temel problemin doğru olarak ele alınması gerekir. İlki eski yüzyıllardan kalma üretim ilişkileri ile yaşanan uzlaşmaz çelişkilerdir. Bu evre devrimci bir dönüşümle Arnavutluk'ta gerçekleştirilmiştir. İkinci aşamanın ana hedefi kent ile kır arasında ayrımların adım adım ortadan kaldırılmasıdır. Arnavutluk tüm bir sosyalizm evresini kapsayan kendi devrimci pratiğinde bu aşamaya geçebilmiştir.

İkinci aşamada alınan önlemlerin başında kırsal bölgelerde yaşayan halkının gelirlerinin kentlerde yaşayanlara oranla daha hızlı artmasına olanak sağlayan girişimler gelir. Önceden belirttiğimiz gibi elektrik sorunu çözülür ve en ücra köylere dahi elektrik ve telefon şebekesi ulaştırılır. Benzer şekilde eğitim, kültür ve sağlık kurumları kırsalda yaygınlaştırılır ve tüm hizmetler ücretsiz olarak sunulur. Kırsalda kişi başına gerçek gelir artışının hızı kentlere oranla 3 kat daha fazla olacak şekilde üretim planlanır. Alınan sosyal tedbirlerden biri de kırsaldaki kooperatif üyelerinin emeklilik oranlarının kentlerdeki emekçilere uygun oranda arttırılmasıdır. Arttırılan asgari emeklilik ödeneği ve kooperatif üyesi kadınlara doğum izinleri döneminde ödenen maaşları 1976 döneminde garanti altına alınacaktır.⁽¹²⁴⁾

Komünist topluma evrilen sosyalist nitelikte bir toplumda en az kır ile kent arasındaki fark kadar önemli olan ve bir açıdan bu çelişkinin de bir yansıması olarak düşünülebilecek toplumsal yaşamda kadın ile erkek arasındaki ayrımın kaldırılması noktasında da ikinci aşamada önemli adımlar atılır. 1966'larda devlet kurumlarında ve

123) *Devrim ve Diplomasi*, s. 82

124) *AEP 7. Kongre Raporu*, s. 66

Arnavutluk Emek Partisi içinde görev alan kadınların oranı %12.5 iken, bu oran 1971’de %22’ye, 1976 döneminde ise %28’lere çıkmıştır. Görüldüğü üzere 1990’ların sonuna doğru her alanda kadın oranının erkeklerle aynı olacağı düşünülmüştür.

Kadın sorununa ilişkin Enver Hoxha’nın açıklamaları temel Marksist çizgi ile uyum içindedir.

“Bizim gerçeğimiz, kadının kurtuluş yolları hakkındaki bütün burjuva, revizyonist teorileri reddeder. Kapitalist ülkelerde, ülkelerde, burjuvazinin, emekçi kadının kurtuluşu için mücadeleyi kocaya, çocuğa ve aileye karşı yönlendirme çabalarının amacı kadını devrimci mücadeleden saptırmak ve işçi sınıfı ile emekçilerin, gerçek ezici ve sömürücülere karşı ortak cephesini bölmektir. Benzer biçimde, bu büyük toplumsal sorunun çözümünü “barış” ve “silahsızlanma” siyasetine bağlamaya çalışan modern revizyonistlerin çabalarının amacı da kadını devrimden vazgeçirmektir”⁽¹²⁵⁾

Enver Hoxha, sürecin kolay olmadığını, ülkenin değişen iktisadi yapısına rağmen feodal döneme ait ilişkilerin bilinçlerde varlığını sürdürüp güncel pratik ile bir şekilde uyumlu hale gelerek kendini her seferinde yeniden ürettiğinin farkındadır. Sosyalizmin ruhuna aykırı olan paternalist, tutucu, burjuva liberal görüşler, kadının kendini gerçekleştirme potansiyelini ve kişiliğini toplumun her alanında gösterebilmesinin önünde engel oluşturmaktadır. Bu süreci kolaylaştırmak için kurulan Arnavut Kadınlar Birliği ve çeşitli kitle örgütleri 1976’ların Arnavutluk toplumunda varlığını sürdürecektir.

Sosyalist bir ülkenin geçeceği üçüncü aşama ise kent ile kırsal arasındaki ayrımların tamamen ortadan kaldırılacağı komünist nitelikte kolektif bir toplum düzlemidir. Arnavutluk bu üçüncü aşamaya geçememiş, 1980’lerin ikinci yarısından itibaren gelişen karşı devrimci ilişkiler ağı içerisinde devrimci dönüşüm süreci sona ermiştir.

Genel olarak sosyalist planlı ekonomi politikalar izleyen bir ülkenin önemli gündemlerinden biri de bankalar konusudur. Arnavutluk’ta bankacılık sistemi Arnavutluk Devlet Bankası temelinde örgütlenmiştir. Bu bankanın görevi, paranın henüz kaldırılmamış olduğu sosyalizmin kuruluşu evresinde bütçe harcamaları ve öde-

meleri gerçekleştirmek, para birimini belirlemek, devlet işletmeleri için bütçe belirleyip aktarmaktır. Merkezi devlet bankasının dışında 1949 yılında ayrıca Tasarruf Yönetim Merkezi kurulur. Bu organizasyonun asıl amacı ise emek sürecindeki halkın ürettiği artı-değerleri ve kaynakları toplamaktır. Bu tasarruflar 1953'te devletin mülkiyet sigortası sağlaması için fon olarak kullanılır.

İkinci büyük banka girişimi ise 1969 döneminde tarım sektörüne kredi verme amacıyla gerçekleştirilir. 1970'de faaliyete başlayan Tarım Bankası'nın temel fonksiyonları kısa vadeli yatırımları göz önüne alarak tarımsal işletmelerin ayrıca kısa ve uzun vadelerle tarımsal üretim çiftliklerinin kredilendirilmesidir. 1989 dönemindeki karşı devrimci reformlar sürecine kadar Arnavutluk'ta bankacılık sistemi temelde bu şekilde sürdürülecektir.⁽¹²⁶⁾ Dolayısıyla süreci herhangi bir kapitalist ülkede bulunan bir bankanın mülk sahibi sınıfların çıkarlarını korumak amacıyla örgütlenmiş karmaşık karakterdeki finansal misyonu ile karşılaştıramayız. Arnavutluk'ta oldukça basitleştirilmiş ve halkın kolaylıkla anlayabileceği işlemlerin yerine getirilmesi için örgütlenmiş bankalar, para politikasının gözetimi ve denetimi, devlet işletmelerinin kredilendirilmesine ve belirlenen kalkınma planlarına yardımcı olmak temel görevleri dışında bir etki mekanizmasına sahip değillerdir.

1 Kasım 1976'da Arnavutluk Emek Partisi'nin 7. Kongresine sunulan merkez komitesi faaliyet raporunda Enver Hoxha ülkedeki iktisadi durumu şu şekilde özetler:

“1975'te toplumsal üretimimiz 1970'e göre %37, milli gelirimiz ise %38 artış gösterdi. Bu, nüfus artışından 3 kat daha hızlı bir artıştır. Bu beş yıllık süre içinde yatırım hacmimiz önceki döneme göre %50'lik bir artış gösterdi.”⁽¹²⁷⁾

Üretimdeki genel artış, halkın maddi ve kültürel varlık koşullarını da belirgin şekilde arttırır. Bir önceki kongreye oranla bu evrede kişi başına düşen gerçek gelir %14.5'lik bir artış gösterir. Halkın günlük tüketiminde sanayi ve tarımsal ürün ihtiyacının %85'inin ulusal üretim tarafından sağlandığı belirtilmektedir. 1976'ya gelin-

126) Financial System in Albania “Albania between Domestic Reforms and European Integration”, Fatos Ibrahimi-Drini Salko, National Conference, 2001

127) AEP 7. Kongre Raporu, s. 34

diğinde, son beş yıllık süreçte halkın konut sorununu çözmek için 62.000 apartman inşa edildiği, 12.500 kişinin yüksek öğrenimini tamamladığı ve 72.000 kişinin de orta öğretimini bitirdiği yine kongre raporunda belirtilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sosyalizmi Arnavutluk koşullarında kurmaya çalışan AEP önderliğinde "kendi gücüne dayanma" ilkesi ile gerçekleştirilen atılımlarda 1960'lardan 1983'e kadarki evrede önemli gelişim süreçleri dikkat çekicidir.⁽¹²⁸⁾

Table 4. Variation Coefficient for different indicators, changes 1960-1983

Indicator	1960	1970	1983
1. Industrial production per inhabitant	62	53	48
2. Per cent urban population per total population	61	47	45
3. Number of students in secondary school per 100 inhabitants	89	44	21
4. Mortality	22	21	14
5. Infant mortality	33	29	20
6. Turnover of consumer goods	39	27	23
7. Number of beds in hospitals per inhabitant	68	53	37
8. Number of inhabitants per km ²	66	63	60
9. Number of inhabitants per km ² cultivate	47	39	33

Yukarıda tabloda görüldüğü gibi bölgeler arasındaki farklar büyük oranda azalmakla birlikte ilerleyen yıllara rağmen varlığını bir şekilde korur. Bebek ölüm oranları dahil olmak üzere mortalitenin azalma ivmesi dikkat çekicidir ve tek başına olmasa da toplumsal kalkınma ve yeterliliğin önemli göstergelerinden biridir.

Barcelona Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Enzo Mingione, bir ülkenin sosyalist olarak tanımlanabilmesi için iki temel kriterin mevcut olması gerektiğini belirtir. Bunlardan ilki, görece yüksek düzeyde merkezileşmiş bir politik yönetimin dünya pazarlarına karşı yerel ekonomiyi koruması ve geliştirmesidir. İkincisi ise, kaynakların yeniden üretim ve dağıtımının merkezileştirilme-

128 *Popullisia E Shyiperise (Albanian Population)*, V. Misja, Y. Vejsiu and A. Berzholi, s. 169, Universiteti i Tiranës 'Enver Hoxha', Tirana, 1987

sidir.⁽¹²⁹⁾ Arnavutluk'a özgü sosyalizm modeli, belirtilen ilk kriteri "kendi gücüne dayanma" ilkesi ile büyük oranda gerçekleştirmiştir. Üstelik bu süreç, az gelişmiş ve sanayinin henüz emekleme safhasında olduğu bir toplumda gerçekleştirilir. İkinci kriter ise dünya piyasalarının rehberliği benimsenmeyerek hayata geçirilmiştir. Kaynakların büyük bölümü doğrudan kamu yararı projelerde kullanılır.

Planlı bir sosyalist ekonomide, sanayi alanında 4 temel katman bulunur. Bunlardan ilki makine endüstrisini de içeren üretim araçlarının üretimidir. İkincisi maden, petrol gibi emeğin ürünlerinin üretimi için gerekli olan üretim araçlarının üretimidir. Üçüncüsü tarımsal hammaddeler gibi emeğin ürünlerinin üretimi için gerekli olan tüketim mallarının üretimidir. Son katman ise iktisadi piyasa ve ihtiyaçların karşılanması için üretilen tüketim mallarının üretimidir.

Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nin 1960'lardan 1979'a kadar olan evrede kendi gücüne dayanma ilkesi yol göstericiliğinde bu 4 katmandaki değişimleri incelemek, sadece ekonomik bir veri olarak değil, üstyapıda yaşanan gelişmeleri daha doğru anlayabilmek açısından da oldukça önemlidir.

Birinci katman yani makine endüstrisi 1960'ta sanayideki milli gelirin %2'sini oluştururken 1977'de %7'ye, ikinci katman yani maden ve petrol üretimi %18'den %38'e çıkmıştır. Arnavutluk günümüzde yüksek kaliteli krom üretimi alanında dünyanın sayılı ülkelerinden biri konumundadır.⁽¹³⁰⁾

Üçüncü katman yani tarımsal hammaddelerde %29'dan %20'ye bir gerileme yaşanır. Dördüncü katman yani tüketici malları üretiminde de %51'lerden %35'ler oranına bir gerileme gündeme gelecektir.

Arnavutluk'taki planlı sosyalist ekonomi pratiği, hangi koşullar üzerinde hareket ettiğinin farkındadır. Bu açıdan gerçekçidir. Beş yıllık kalkınma planları boyunca kendine yetecek hammadde üretiminin ve yavaş yavaş makineleşmenin modernizasyonunun devamlılığı amacıyla hareket edilmiştir. Planlı ekonominin, dünya pazarlarına teknoloji satmak gibi gerçekçi olmayan hedefleri hiçbir

129 *The Urban Question in Socialist Developing Countries in: The Socialist Third World*, E. Mingione, s. 34, Oxford, 1987

130) *Europe Review 2003/2004, The Economic and Business Report, World of Information*, Walden Publishing, Essex 2003

zaman olmamıştır. Arnavutluk ekonomisi için asıl altı çizilmesi gereken nokta, çeşitli düzeylerde alınan dış yardımlara ve uluslararası desteklere rağmen “kendi gücüne dayanma” ilkesi ile bağımsız bir ülke olarak kalabilmesidir. Konuyu somutlaştırmak için sosyalizmin kuruluşu aşamasında Arnavutluk’un çeşitli ülkelerden aldığı dış desteklere göz atalım.

İkinci Dünya Savaşı’nı takiben 1945-1961 yılları arasında, esas olarak Stalin döneminde Sovyetler Birliği’nden ülkeye 156 milyon dolarlık dış yardım gelir. Bu oran, ideolojik problemlerin gölgesinde olan Yugoslavya devleti ile olan ilişkilerde 33 milyon dolar seviyesindedir. 133 milyonluk bir dış destek de Doğu Bloku ülkeleri ile olan ticari ilişkiler ile gelmiştir. 1965 ile 1975 yılları arasında ağırlığını Almanya, Avusturya, İsviçre, Fransa, İtalya gibi Avrupa ülkelerini oluşturan kapitalist ülkelerden gelen dış destek 94 milyon düzeyindedir. Burada en belirgin ve belki de Arnavutluk’un yukarıda belirttiğimiz sektörel gelişiminde en belirleyici dış yardım 1959 ile 1975 yılları arasında yaklaşık 838 milyon dolar ile ÇKP önderliğindeki Çin Halk Cumhuriyeti’dir. Çin’den gelen krediler Çin ürünlerini satın alma yükümlülüğünü içermektedir.⁽¹³¹⁾

1978 yılında tamamlanan 7 büyük yatırım projesinin hemen hepsi Çin Halk Cumhuriyeti tarafından finanse edilmiştir. “Steel of the Party” çelik işletmesi, Ballsh’taki petrol rafinerisi, PVC fabrikası ve Fierze’deki hidroelektrik istasyonu, Enver Hoxha traktör fabrikası ve Guri Qug’taki demir-nikel madeninin açılışı...⁽¹³²⁾

1976 sonrasında Çin ile ilişkiler büyük oranda koptuktan sonra Arnavutluk gelecek kredilerle ilgili yeni bir anayasa maddesi belirler. Bu doğrultuda gelen kredinin niteliği, “burjuva” veya “revizyonist” olarak ayrıştırılacaktır ve kaynağı hakkında detaylı bir analiz yapılacaktır. “Proleter devrimci” nitelikte olanlar ise ayrı bir kategoride değerlendirilecektir. Bu ilke, ilerleyen yıllarda gelişmiş ikinci dünya ülkeleri ile prensiplerden taviz vermeden yapılan ticari kredi anlaş-

131) ‘Trade and aid in the Albanian Economy’ in: *East-European Economies Post-Helsinki*, Kaser, M., Washington US Government Printing Office 1977

132) Çin’den gelen yardımların yeterli düzeyde olmadığını, gelen ürünlerin çoğunun arızalı olduğunu, yeni problemler çıkartabildiğini ve Arnavut mühendisleri zor durumda bıraktığını Enver Hoxha, “Çin Üzerinde Düşünceler” çalışmasının ikinci cildinde detaylı olarak belirtecektir.

malarında denetleme ve kontrol görevi görmüştür.

Bu aşamada Çin Halk Cumhuriyeti ile yalnızca iktisadi değil, toplumsal yaşamın her alanında yansımaları olan devrimci bir ilişkinin varlığından söz etmek gerekiyor.

Çin ile Dayanışma ve Sonrası

2006 yaz aylarında gerçekleştirdiğimiz Arnavutluk gezisi esnasında, Enver Hoxha'nın AEP Marksist-Leninist Bilimler Enstitüsü tarafından 1979 yılında yayınlanan "Çin Üzerine Düşünceler" çalışmasının 1962-1967 yılları arasını kapsayan ilk cildini okumaktaydım. Yeni basımı gerçekleştirilmemiş bu önemli çalışmayı ülkemizde 1970'lerin sonunda Yıldız Yayınevi yayımlamış.

Kitap, uluslararası komünist hareketteki bölünme sonrasında Mao Zedong'un düşünceleri ve pratiği ile başını çektiği devrimci dalganın yanında yer alan Arnavutluk siyasetinin, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kimi olaylara yaklaşımı ile ilgili çekinceleri içermekte.

Sovyetler Birliği ile ipleri tamamen attıktan sonra Çin'den ciddi teknik desteği alan ve pek çok üretim birimini Çinli mühendislerin yardımı ile yaşama geçiren Enver Hoxha'nın, Çin'in 1966'da başlayan ve çizgi mücadeleleri temelinde patlak veren Büyük Proleter Kültür Devrimi sürecine ilişkin tam olarak neler olup bittiğini ve doğru bilgilendirilmediğini bu yazılarından öğreniyoruz. Buna rağmen, Çin kaynaklarından gelen açıklamalar, telgraflar ve radyo yayınlarını dikkatle incelemeye devam eden kendisinin günümüz Çin Komünist Partisi'nin çizgisi düşünüldüğünde oldukça öngörülü analizlerde bulunduğu görülmektedir.

"İktidarın yeniden ele geçirilmesi, yani revizyonist unsurların devletten ve aygıtlardan temizlenmesi sürekli ve uzun bir süreç olacaktır. Belirleyici sorun partinin yeniden örgütlenmesidir ve Çin'in yenilgisi veya zaferi buna bağlıdır. Sorun şu, parti hangi ilkeler üzerine inşa edilecek? Bugüne değin olduğu gibi düşman küçümsenirse Çin için her şey biter. Sınıf mücadelesi üzerine istediğiniz kadar konuşabilirsiniz ama bu mücadele işçi sınıfı açısından doğru bir şekilde yürütülmelidir."⁽¹³³⁾

133) Çin Üzerinde Düşünceler-2 (1968-1972), Enver Hoca, s. 19, Çeviren: A. Fırat, Yıldız Yayınevi, İstanbul 1980

Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkiler yaklaşık şu ana başlıklarla ilerler. Nikita Khrushchev ve ardından Leonid Brejnev temelli Sovyet revizyonizmine karşı uluslararası proleter hareketin lideri komundaki Mao Zedong'a bu evrede büyük saygı besleyen ve destekleyen Arnavutluk Emek Partisi, modern revizyonizme ve tekelci kapitalizme karşı Çin Komünist Partisi ile ideolojik ve iktisadi bir işbirliği sürecine başlar. Çin'in kredi desteğinin bulunduğu 1965 döneminde açılan büyük bir tekstil fabrikasına dahi *Ce-Dun* ismi verilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Çinliler ülkede pek çok tarım kolektifini örgütler. Ulaşım araçları ve hammaddeler ağırlıklı olarak Pekin imzası taşımaktadır. İki sosyalist ülke arasındaki bu ittifak daha da ileri götürülür. Sinemacılık alanında kendi ekolünü yaratan Arnavutluk'ta üretilen pek çok film, Çin sinemalarında gösterime girer ve eğitsel dökümanlar olarak değerlendirilir. Ülkeler arasında yoğun bir öğrenci ve tekniker değişim uygulaması izlenir. Halen Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tiran konsoloslugu teknoloji merkezi görünümü ile diğer konsolosluklardan daha kritik konumda olduğunu doğrular niteliktedir.

Kitaba geri dönecek olursak, Enver Hoxha'nın bu yazılarında dikkat çeken şey, Çine ilişkin her şeyi en ince ayrıntısına kadar öğrenme ve kategorize etme konusundaki arzusudur. Çinli görevlilerden gerekli bilgilendirme gelmediği zaman da süreçlerle ilgili kaygı ve şüphelerini dile getirir. Çin'in izlediği bağlantısız siyaset ve emperyalizm çağında büyük bir devlet olma arzusundan bağımsız düşünölemeyecek Deng Xiaopingçi 3 dünya teorisi ismi geçen siyasi günlüklerde sınıf uzlaşmacı doğasından ötürü eleştirilir.

1971'de ABD başkanı Richard Nixon'un Pekin'e gelerek Mao ile diplomatik görüşme yapması ise Arnavutluk'un Çin ilişkilerini büyük ölçüde etkileyecektir. Uluslararası komünist hareket içinde bir diğer kırılma noktası olarak düşünölebilecek bu tarih olay sürecinde, Enver Hoxha'nın gerek Çin, gerekse dünyadaki devrimci mücadeleler açısından yaklaşan tehlikeye dikkat çekmesi günümüz dünyasından bakınca daha da anlam kazanır. Tarihi önemini yitirmeyen bu kritik görüşmeye ait Enver Hoxha'nın siyasal günlüğünde yer alan yazılarından yapacağımız alıntılar ile devam edelim.

Enver Hoxha'ya göre Çin'in ABD ile ilişkileri kurma arzusu bir

anda ortaya çıkmış bir durum değildir. Kültür Devrimi'nin kaotik ortamı içinde planlanmış ve olası sonuçları birçok yönden düşünülmüştür.

“Ping pongcuların ziyaretinin rastlantısal bir olay olmadığını düşünüyoruz. Bu ziyaretin amacı Amerikan halkıyla bağ kurmak değildi, tersine kopmuş bağları yeniden kurmak ve üzerinde karara varılan anlaşmaları yürürlüğe sokmaktı.”⁽¹³⁴⁾

1970'lerin başında Amerikan halkının Vietnam savaşına karşı çıktığı, kitlesel gösterilerin yoğunlaştığı, sokak çatışmalarının durmaksızın geliştiği, savaş gazilerinin madalyalarını Beyaz Saray'ın bahçesine fırlatarak protestolar düzenlediği bir evrenin devlet başkanı olan Richard Nixon'a Çinliler tarafından gösterilen bu ilgi, Arnavut devrimcileri hem öfkeli edilecek hem de uluslararası komünist hareketin geleceği açısından kaygılandırıcaktır.

“Bu revizyonist gidişe hemen dur denmezse Mao Zedung'un Çin'i, revizyonist Sovyetler Birliği'nin tuttuğu yolu tutacaktır. O zaman her şeyin alaşağı olması ve büyük bir karmaşanın ortaya çıkması tehlikesi ile karşı karşıya kalacağız.”⁽¹³⁵⁾

Arnavut devrimcilerinin, tıpkı seneler önce Sovyetlerle yaşanan kopuş pratiğinde olduğu gibi, süreci Marksizm-Leninizm'in teorik ve pratik mirasına bağlılık, tavizsiz bir anti-emperyalist duruş ve dünyadaki devrimci hareketlere karşı hissedilen sorumluluğun sonucu olarak doğru örnek olabilme kaygısı olarak ele aldıklarını görürüz. Ülkedeki iktisadi gelişimin son 12 yıllık süreçteki en büyük destekçisi olan bir ülke karşısında gösterilen bu tavizsiz duruş, pek çok devrimci oluşum tarafından da saygı ve heyecan ile karşılanacaktır.

Öte yandan eleştirilerin odağındaki Çin devleti ise tepkisini Ar-

134) Age, s. 158, “Çinliler Nixon'u Buyur Ederken Büyük Bir Oportünist Yanlış Yapıyor”

135) Age, s. 167. Öngörülen karmaşanın açığa çıkması çok uzun sürmez. Mao Zedong'un 1976'da ölümünün ardından iktidarı bir ordu darbesi ile ele geçiren ve Kültür Devrimi'ni sonlandıran revizyonistler, proleter devrimcileri “çete kurmak” suçlaması ile düzmece mahkemelerde yargılayarak Çin'i kapitalist yola sokacaklardır. İdam cezası ile yargılananlar ve gözden düşürülenler arasında Mao'nun karısı Jiang Qing ve Mao'nun ardılı olarak düşünülen Yao Wenyan ve Wang Hongwen gibi devrimciler de yer alacaktır.

navutluk Emek Partisi'nin 6. Kongresi'ne önceki kongrelerden farklı olarak heyet göndermeyi gösterir. 1971 döneminde gerçekleşen bu durum karşısında Enver Hoxha sözünü bir kez daha esirgemeyecektir:

“Çin Komünist Partisi'nin, AEP 6. Kongresi'ne heyet göndermeme kararı Mao ve Çu En Lay tarafından çizgi konusunda partimize muhalefetleri olduğu için alınmıştır. Bu muhalefetin temeli nedir? Bunu tam bir Bolşevik gibi açıklıkla söylemiştik. Bundan hiç söz etmiyorlar, aksine söylediklerimizi çarpıtıyorlar...”⁽¹³⁶⁾

ÇKP heyetinin Richard Nixon ve Henry Kissinger görüşmeleri sürecinde Zhou Enlai'nin ifade ettiği Amerikan emperyalizminin hem iç hem de dış gelişmeler düşünüldüğünde esasen baş aşağı giden ve adım adım dağılan bir emperyalist ülke olduğu, asıl tehlikeyi hızla silahlanan ve ulusal kurtuluş savaşlarının yönünü kendi hegemonyası doğrultusunda belirlemeye çalışan Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu yönündeki stratejik saptama, gerek 3 dünya teorisi gerekse Nixon görüşmeleri üzerinde belirleyici bir teorik temel oluşturmuştur. Enver Hoxha bu saptamaları gerçekçi bulmaz ve bu evre boyunca pratikte de sınanacak görüşünü 24 Temmuz 1971'de Durres'te kaleme aldığı siyasi günlüğünde şu şekilde dile getirir:

“Çu En Lay yoldaşın çizdiği tablo, bize Nixon'dan alıntılar yapsa bile Amerikan emperyalizminin sonunun yaklaştığı, üflesen yıkılacağı sonucunu doğrulamaz. ABD'de Vietnam'daki savaşa karşı gösteriler yapıldığı, bu savaşın protesto edildiği doğrudur. Bu olgular hâlâ tek tek olgulardır. ABD'nin devrimci bir fırtınayla sarsıldığını söylemek doğru değildir. Ekonomik durumları, esin kaynakları olan ideolojileri, yaşam tarzları, gelenek ve görenekleri, bağları nedeniyle Amerikan halkı devrimci bir durumda olmaktan uzaktır. Bunun olması için de Amerikan köprülerinin altından çok sular akacaktır. Bu anının geleceğine inanıyoruz ancak şu an için düş görmemeliyiz.”⁽¹³⁷⁾

Kimin düş görüp kimin görmediğini tarih uzak olmayan bir gelecekte net bir şekilde ortaya çıkartacaktır. 3 Mart 1972'de yine Enver Hoxha tarafından yazılan siyasi günlük notlarından bir diğeri ise problemin yalnızca o dönem için değil, gelecekte de ne yönde gelişim göstereceğinin öngörülmesi açısından önemlidir.

136) Age, s. 209

137) Age, s. 159

“Çin-Amerikan bildirisini dikkatle inceledim ve not aldım. Çinliler zamanında Kruşçev’in yaptığı gibi gerçekten yoldan sapmışlar. Çin revizyonizmi de kendi yalpamaları ve nüansları ile gelişecek, ancak her zaman anti-marksist niteliğini taşıyacak ve Amerikan emperyalizmi ile işbirliği içinde olacak.”⁽¹³⁸⁾

Konuyla ilgili olarak son olarak Nixon ziyaretinin Pekin yönetimi tarafından ele alınış şekli ve biçimsel açıdan izlenen hazırlıklara göz atalım. Gösterişe varan bu hazırlıklar Arnavut devrimcilerde derin bir hayal kırıklığı ve öfke uyandıracaktır.

“Görünüşte Çinliler gezi için hiçbir hazırlık yapmıyor gibi görünüyordu ancak bu doğru değildi. Kentleri temizliyor, mağazaları ve binaları, özellikle Nixon’un geçeceği yol ve bölgelerdekileri yeniden boyuyorlar, “önemli” konduğu sinirlendirebilecek bütün “tehlikeli” sloganları siliyor, mağazaları her tür malla dolduruyor, kitabevlerinde ise daha düne kadar ortalarda görünmeyen Çin ve yabancı klasik yapıtları sergiliyorlardı...”⁽¹³⁹⁾

Haziran 1973’te Chase Manhattan Bank sahibi ve emperyalizmin dünyadaki en önemli isimlerinden David Rockefeller’in Pekin’e gelerek⁽¹⁴⁰⁾ Çinlilerle çeşitli ticaret-banka anlaşmaları yapması sürecin basit bir diplomasi siyaseti olmadığını doğrular niteliktedir. Zhou Enlai, gazeteci C. L. Sulzberger’e Ekim 1973’te verdiği bir röportajda ise ABD’ye yönelik izolasyonu doğru bulmadığını ve Başkan Nixon’un Watergate krizinden zarar görmeden çıkmasını umduğunu belirtecektir.⁽¹⁴¹⁾

İdeolojik meselelerde çelişkilerin derinleşmesi ve Çinli teknikerlerin daha az destek vermesi ile partiler ve devletler arasında karışıklı söylemler gittikçe sertleşmeye başlar. Enver Hoxha, 1970’lerin ikinci yarısında yayınlanan iki önemli çalışmasında Çinli devrimcilerin çizgisindeki tutarsızlıkları oldukça sert ve uzlaşmaz bir şekilde eleştirecektir.⁽¹⁴²⁾

138) Age; s. 269

139) Age, s. 283

140) *Albania and Sino-Soviet Conflict*, Peter R. Prifti, Studies in Comparative Communism 6.3, s. 241-266, 1973

141) *The New York Times*, 29 Ekim 1973

142) *Emperyalizm ve Devrim* ilk kez Nisan 1978’de Arnavutluk Emek Partisi içinde dağıtılmak üzere basılmıştır. *Avrupa Komünizmi Anti-Komünizmdir* çalışmasının ise basım tarihi 1980’dir.

“Çinli devrimciler başında beri Kautsky’nin geri kalmış ülkelerde sosyalizmi kurmak için kapitalizme ve serbest girişime ihtiyaç duyulduğu şeklindeki Anti-Marksist görüşleri benimsemişlerdi. Mao Zedung ve yoldaşlarının Çin’de kurduğu sosyalist rejim burjuva demokratik bir rejimdi ve de hep öyle kaldı.”⁽¹⁴³⁾

“Mao’nun hayatta olduğu tüm dönem boyunca Çin siyaseti genel olarak yalpalayan bir siyasetti, içinde bulunulan durum ve koşullara göre değişiyordu. Marksist-Leninist bir omuriliği yoktu. Çin siyasetinde yerleşmiş tutarlı bir çizgi bulmak olanaksızdı.”⁽¹⁴⁴⁾

Enver Hoxha’nın belki de günümüz Çin’inin geleceği aşamayı yaklaşık 40 yıl önceden öngörmesi ise dikkate değerdir.

“Bugün Çin’de, ordunun en güçlü hiziplerinin, Çin’i sosyal-emperyalist bir süper devlet yapmak isteyen en gerici hiziplerin sözü geçmektedir. Gelecekte Çin emperyalist bir süper devlete dönüştüğü ölçüde ülke yaşamında ordunun rolü ve gücü de durmadan artacaktır. Ordu, kapitalist bir düzeni ve ekonomiyi savunmak üzere, tepeden tırnağa silahlanmış bir imparatorluk muhafız kıtası gibi takviye edilecektir. Halkın direnişi güçlendiğinde açık faşist biçimler dahi alabilecek bir diktatörlüğün, bir burjuva kapitalist diktatörlüğün aracı olacaktır.”⁽¹⁴⁵⁾

1976’da Mao Zedong ve aynı sene başbakan Zhou Enlai yaşamını yitirince Çin Halk Cumhuriyeti’nde yaşanan karşı devrimci ordu darbesi ile kapitalist yolcular olarak tanımlanan sağ kanat iktidarı ele geçirir. Bu aşamadan sonra karşılıklı verilen diplomatik notalarla Arnavutluk’un Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkileri tamamen kopar.⁽¹⁴⁶⁾

143) *Avrupa Komünizmi Anti-Komünizmdir*, Enver Hoca, Çeviren: Selçuk Kış, s. 29, Yurt Kitap Yayın, Birinci Baskı, Ankara 1988

144) *Emperyalizm ve Devrim*, Enver Hoca, s. 276, Çeviren: M. Murat, Evrensel Basım Yayın, 2. Baskı, İstanbul 1998

145) Age, s. 292

146) Çin Halk Cumhuriyeti ile 1978’de karşılıklı verilen diplomatik notalar sonucu kopan ilişkiler 1983’te Tiran’a gelen Çin heyeti ile çok temel düzeyde yeniden kurulur. Mart 1985’te Çin ile yapılan bir ticaret anlaşması ile yaklaşık 7 yılın ardından ticari ilişkiler yeniden başlar. ÇKP resmi yayın organları Enver Hoxha’nın ölümünü siyah çerçeveli resimler ve “*Büyük bir kayıp! Şoktayız!*” başlığı ile yayınlar.

1980'lerde Arnavutluk Ekonomisine Bakış

Kendi gücüne dayanma ilkesinin doğrudan uygulandığı özel evrelerden biri de Arnavutluk'un hem Sovyetler Birliği hem de Çin Halk Cumhuriyeti ile ekonomik ilişkileri tamamen kestiği 1980'lerin başıdır. Bu yönüyle de dünyada bir ilktir ve kendi modelini yaratan bir Marksist-Leninist devlet olarak da yakından incelenmesi gerekir.

1978 evresinden itibaren Arnavutluk'ta batıdan gelen krediler konusunda çıkartılan anayasal düzenlemeler ile özellikle petrol, krom, bakır ve elektrik gibi ülke ekonomisi açısından kritik önemdeki kaynakların üretiminin genişletilmesinde bir sorun yaşanmaya-çağı öngörülmüştür.

“7. Beş Yıllık Planımızın üçüncü senesine girmiş bulunuyoruz. İlk iki yıl içinde sosyal ürünler ve ulusal gelir düzeyindeki büyüme son 10 yıldaki en büyük büyümeyi oluşturuyor. Bu yolda devam ederek ekonomimiz kendine özgü koşullarını göz önünde tutarak kriz yaşamadan devamlılık sağlayacak bir sosyalist ekonomi olmaya devam edecektir”⁽¹⁴⁷⁾

Beklentilerin aksine bu evrede yaşanan ciddi ekonomik durgunluğun ve aşılabilmesi için bazı önlemler gündeme gelir. Arnavutluk 1983'te iki yıl kadar sürecektir ciddi bir kuraklık durumu yaşar. Tarım ürünleri ve petrol olmak üzere pek çok kaynak bu süreçte olumsuz etkilenir. Hidroelektrik tesislerin de kuraklıktan ötürü problemler yaşadığı düşünülürse, sosyalist planlı ekonominin önündeki en ciddi sınavlardan biri 1980'lerin başında yaşanacaktır. Dünyada enerji piyasasındaki ani fiyat dalgalanmalarının yansıması da bu evrede Arnavutluk ekonomisini olumsuz yönde etkileyen bir diğer faktör olur.

Dönemlik olarak olarak basımı yapılan ülke çapındaki emek istatistik kayıtları olan Vjetari'nin 1989 dönemine gelindiğinde ortaya koyduğu tablo şu şekildedir: Ülkede emek gücü sürecinde yer alan toplamda yaklaşık 1.3 milyon kişi bulunmaktadır. Emek gücündeki yıllık ortalama artış oranı %2 civarındadır. Vjetari'ye göre toplam istihdam 4 temel kategoride toplanmıştır. Devlet sektörü, tarım, endüstri ve inşaat.⁽¹⁴⁸⁾

147) 7. Beş Yıllık Planda Ekonomik Gelişmenin Sorunları, Ulusal Kongre Konuşması, Ramiz Alia, 8 Nentori, Tirana 1983

148) Vjetari statistikor i RPS te Shqiperise, Tirana 1989

Devlet sektöründeki işgücü gelişimi 1970'lerde 392'lik oran, 1980'de 622'ye, 1988'de 811'e yükselir.

Tarım sektöründe bu oran 1970'lerde 346, 1980'de 513 ve 1988'de 682 olacaktır.

Endüstrideki işgücü artış oranı ise 1970'te 127, 1980'de 218 ve 1988'de 302 olarak kendini gösterir.

Son olarak inşaat sektöründe 1970'de 66, 1980'de 91 ve 1988'de 98'lik bir ivme gözükmemektedir.⁽¹⁴⁹⁾

1980'ler kontrollü değişimleri içerir. Yunanistan, İtalya ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri ile bu evrede bilim ve ticaret temelli anlaşmaları hayata geçiren Ramiz Alia önderliğindeki Arnavutluk Emek Partisi, aynı dönemde yine İtalya ile Vlorë ve Durres'ten feribot seferlerini başlatacaktır. Kasım 1986'de AEP'nin 9. Ulusal Kongresi'nde konuşan yeni dönemin başbakanı Adil Çarçani, Arnavutluk'taki istihdamın her yıl yaklaşık 40.000 yeni iş ile geliştiğini belirtmesi dikkat çekicidir.⁽¹⁵⁰⁾

Uzun süredir sağlık problemleri ile mücadele eden devrimin önderi Enver Hoxha'nın 11 Nisan 1985'teki ölümü ardından AEP'yi yönetmeye başlayan Ramiz Alia'ya bağlı revizyonist kadroların bu sayılarla ne kadar oynadığı tartışmalı bir konudur. Özellikle Yedinci Beş Yıllık Plan'ın son evresinden itibaren 1987'ye kadarki süreçte, hem sanayi hem de tarımda emek verimliliğinde ciddi bir azalma yaşandığı bilinmektedir. Bununla birlikte, fiziksel mal taşımacılığının genişlemesindeki ani durgunluk (ortalama yıllık büyüme 1976-80 evresinde % 5.4 iken 1981-88 döneminde sadece % 0.8 oranındadır) mevcut ekonomik krizin ciddiyetini gösteren noktalardan biri olarak düşünülebilir.⁽¹⁵¹⁾

Üretimin artış hızı da ekonomik büyüme detayları içinde anlamlı bir yer tutmaktadır. Aşağıdaki tablo yine yıllık istatistik defterlerinin 89. sayfasında yer almaktadır.

149) Vjetari, s. 59

150) 'Raport per direktivat e Kongresit te 9-te te Partise per planin e tete pesevjecar te zhvillimit te ekonomise e te kultures te Republikes Popullore Socialiste te Shqipirise per vitet 1986-1990', Adil Çarçani, s. 220, Tirana 1986

151) Vjetari, s. 105, Tirana 1989

A Reconstruction of economic growth, 1981-88
(Increase of production in %)

	1981-85 ¹	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Industry	2.7	6.2	4.7	1.0	3.3	-1.4	6.4	0.2	2.0
Agriculture	3.0	3.7	4.0	9.4	-3.5	1.6	4.2	0.4	6.4
Industry& agriculture ²	2.8	5.4	4.5	3.7	1.0	0.4	5.7	0.3	0.8

Özellikle endüstri alanında 1985 dönemi ve tarım sektöründeki 1984 dönemi verileri ortada ciddi bir problem olduğunu düşündürmektedir. Krediler konusundaki yeni anayasal uygulamalar, Çin'den gelen endüstriyel yardımın tamamen kesilmesi ve ülke çapında yaşanan yoğun kuraklık üretim sürecini Stakhanovist karakterde kitle seferberliğine dayanan iradi kampanyalara rağmen oldukça olumsuz şekilde etkilemiştir. Bir diğer önemli nokta, her ne kadar etkisi ekonomik dengelere doğrudan yansımamış gözükse de, Enver Hoxha'nın ölümünün moral açıdan toplumsal ve politik yaşamdaki olumsuz etkileri yadsınamaz.

Arnavutluk ekonomisinin 1980'lerde endüstri alanındaki yansımaları incelendiğinde, kritik önemdeki sanayi ürünlerinde bazı dalgalanmalar olduğu ortaya çıkar. 1981-1985 yılları arasında elektrik üretiminde %-2.3'lük bir gerileme oranı, kömür üretiminde 1985 döneminde %8.7'lerden 1987'de %-1.3'e yaşanan gerileme, yine hafif saniyede 1985 döneminde %6.8 olan üretim hacminde 1987'lerde %5'lere varan gerilemeler dikkat çekicidir.⁽¹⁵²⁾

1981-1986 dönemindeki planın hedeflenenden uzak düşmesi, daha sonraki kalkınma planlamaları da etkilemiştir. Bu evrede sadece bakır üretiminde somut başarı gözükmektedir. (%6.3'ten 1987'lerde %8.1'lere yükselen bir ivme söz konusudur) Ülke ekonomisi açısından çok daha önemli durumda olan krom üretiminde %12'lik hedeflerin o dönem sadece %2'si tutturulabilmiştir.

Yine ülke ekonomisi açısından her zaman değer verilen petrol üretimi de, 1980'lerde Arnavutluk planlı ekonomisi içinde problemli kalemlerden biri olarak dikkat çekmektedir. 1980'lerin başın-

152) Vjetari, s. 81-82, Tirana 1989

da petrol üretiminin değer payı %8.1'lerde iken 1985'e gelindiğinde %5 oranına gerileme yaşanmıştır. Ham petrol oranlarında %30'ları geçen gerileme oranları ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyen bir diğer faktördür. Yatırım projelerinin seçiminde ve kaynak aktarımında yapılan bazı maddi kayıplar, üretimin maliyetinin yükselmeye başlaması, teknik ilerlemenin yavaş kalması, büyük ölçekli teknoloji kullanımına adaptasyonda yaşanan problemler ve neoliberal dünya politikalarının dünya ölçeğinde krizlere neden olması gibi peşi sıra gelen zorluklar 1980'lerin Arnavutluk ekonomisini olumsuz yönde etkileyecek temel dinamikler olarak öne çıkacaktır.

Görüldüğü gibi 1960 ve 70'li yıllarda AEP önderliğinde emekçi sınıflarla birlikte yükselen devrim rüzgârı, uluslararası komünist hareketteki yeni ittifaklar süreci, başta modern revizyonizme ve başını ABD'nin çektiği emperyalizme karşı yaşanan saflaşmaların etkisi, planlı bir sosyalist ekonomide istendik sonuçları sağlamıştır. Ekonomik temelde üstyapının ne kadar önemli olabileceğinin somut göstergelerinden biridir Arnavutluk'un planlı sosyalist pratiği. Ne zaman devrim kitlelerin elinden çıkmaya başlamış, üstyapı donuklaşmış ve doğa koşulları insan faktörü önünde galip gelmiş, o zaman altyapıda da bozucu etkiler kendini göstermiştir. Arnavutluk için 1980'li yıllar, dünya ölçeğinde taarruza geçen neoliberal politikalara, özetle tekelci sermayenin bozucu ve ayartıcı etkisine karşı ideolojik ve ekonomik bir cephe gerisi yaratmaksızın emperyalizmle çevrili bir okyanusta mücadele etmenin zorluklarını gösteren yıllar olacaktır.

Tüm iniş çıkışlara rağmen, yaklaşık 40 yıllık Enver Hoxha döneminin ardından ortada ekonomik göstergeler açısından nesnel bir sonuç yer almaktadır. Bu 40 yıl içinde sanayi üretimi 150 katlık, tarımsal üretim ise 5 katlık bir büyüme ivmesi yakalamıştır. 1984 yılına gelindiğinde, 1938 yılında gerçekleştirilen üretiminin tamamının üretilmesi sadece 2 günü alacak seviyededir. Aynı dönemde sosyal üretimin artış hızı, nüfusa oranla 8.5 kat fazladır.⁽¹⁵³⁾

Arnavutluk, elektrik üretimi açısından artık Yugoslavya, Yunanistan gibi komşu ülkelere ihraç edebilecek seviyeye ulaşmıştır. Halkın %80'den fazla bir bölümü bağımsızlık sonrası sosyalist kuruluş

153) "The correct line of the party is the source of our gains", Ramiz Alia, Zeri-i Popüllit, 28 Kasım 1984

döneminde yapılan konutlarda oturmaya başlamış, barınma sorunu çözülmüş, aylık işçi ücretinin maksimum %6'sına tekabül eden ve çoğu durumda da ücretsiz olarak sunulan bir sistem ile konut-barınma sorunu tamamen ortadan kaldırılmıştır. Tarihinde büyük yiyecek sıkıntısı olan bir halk, sosyalizm döneminde temel besin ürünlerini rahatlıkla karşılar düzeye gelecektir.⁽¹⁵⁴⁾

154) *Albania in the post-Hoxha era*, The World Today No:41, P.F.R. Artisien, Haziran 1985

VII. BÖLÜM

Tarihin Diyalektiği

(...) Yanımdaki ihtiyar kadıncağız kederlendi. “Şu yaramaza da bak hele!” dedi. “Günah bu yavrum, ta ezelden beri bize ışık verdi o kandiller, ta atalarımızdan beri.

“Bunlardan iyi hedef olur Rabo ana, iyi hedef. Haydi bakalım, ilerlemeye gelişmeye karşı çıkma!” diye takıldı çocuk kadıncağıza...”⁽¹⁵⁵⁾

Çalışmamızın artık sonuç bölümüne gelmiş bulunuyoruz ve ana hatları ile bir değerlendirme yapabiliriz.

Arnavutluk devrimin önderi Enver Hoxha'nın çizgisini belirleyen en önemli noktaların başında tavizsizlik ve her koşulda ilkeli olmak geldiğini artık biliyoruz. Siyasi rakipleri ile olan çekişmelerinde de bu tarz belirleyici olmuştur. Ulusal kurtuluş savaşı yıllarında Mustafa Cinişi başta olmak üzere İngiliz mandasını talep edenlerle, partinin kuruluşu sonrasında Yugoslavya himayesini isteyen Troçkist olduğu belirtilen Koçi Xoxe grubu ile ve 1980'lerin başında ölümünden kısa bir süre önce başbakan Mehmet Shehu⁽¹⁵⁶⁾ ile yaşanan çizgi mücadeleleri bu durumun görüldüğü popüler örnekler olarak bilinmektedir. Çizgi mücadelelerini ilkeli ve bilimsel sosyalist teoriye

155) Işık, *Arnavutluk Öyküleri Antolojisi*, D. S. Shuteriqi, Çeviren: Kaya Öztaş, s. 141, Yurt Kitap Yayın, Ankara

156) Ağır bir depresyon sonrasında intihar ettiği belirtilen ve Sovyetler Birliği adına ajanlık suçlaması yapılan devrimin önde gelen şahıslarından başbakan Mehmet Shehu'nun durumu, sonradan bir likiditasyon süreci olarak aktarılacaktır. *Zeri-i Popüllit*, 27 Şubat 1985. Mehmet Shehu ile AEP önderliğinin çizgi farklılığına ilişkin CIA raporlarında da çeşitli analizler yer almaktadır. Bu raporlara göre 1977'de Çin ile yaşanan kopma sonrası Mehmet Shehu ülkeyi yeniden Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Bkz. <https://sot.com.al/dossier-politike/cia-ja-si-mehmet-shehu-tentoi-të-merrte-partinë-gjatë-vizitës-së-enver-hoxhës-në>

sadakat doğrultusunda çözmek, Enver Hoxha için kritik önemdedir. Aralık 1984'te sağlık sorunlarının ağırlaştığı bir evrede, devlete sızmış Mehmet Shehu'ya bağlı kadroların tasfiyesi sorununu çözdüğünü kendisini son kez gören Fransız doktoruna sevinçle müjdelemesi, bu çizginin belki de son örneklerinden biri olarak düşünülebilir.⁽¹⁵⁷⁾

Enver Hoxha, 11 Nisan 1985'te 77 yaşında yaşamını yitirdiğinde en çok korktuğu şey de bir bakıma kaçınılmaz olarak gündeme gelir. Ramiz Alia liderliğindeki AEP içinden çıkmış bürokratlar, Arnavutluk'u kapitalizme entegre edebilmek için karşı devrimci bir yönetimi oluşturmakta zorluk yaşamaz. ABD ve AB emperyalizminin ortaklığında uygulamaya konulan, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulmuş demokratik halk cumhuriyetlerini kapitalizme dönüştürme projesi kapsamında Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti de uluslararası sermayeye ve ülke için pusuda bekleyen temsilcilerine her yönden teslim olmak zorunda kalır.⁽¹⁵⁸⁾

Geride kalan yaklaşık 27 yıl, önceki bölümlerde ele aldığımız Arnavutluk'a özgü reel sosyalizm pratiğine ilişkin ne kadar kazanım varsa en ufak noktasına kadar tasfiye edilmesi ile geçecek bir dönemi ifade eder.

Arnavutluk'taki gelişmeler ve yaşanan karşı devrim süreci, elbette sadece kuşatma ve dış faktörlerin baskısı ile açıklanamaz. Belirttiğimiz gibi çelişik bir durumda gelişmenin hem iç, hem de dış yönleri vardır ve bu faktörler çoğu zaman birbirinin içine geçmiş, birbirini büyüten, dönüştüren, belirleyen ve üretip çoğaltan etkide bulunurlar.

Neoliberalizm ve finans kapitalin yoğun baskısının yanı sıra, ana hatları ile Arnavutluk'taki sosyalizm pratiğinin yaşadığı teorik ve pratik sorunlara da kısaca göz atmak gerekir.

Büyük devrimler reformlardan ve sıradan devrimlerden farklı olarak ileriye yönelik misyonun taşıyıcıları durumundadır. Çağlarının çok ötesine gönderme yaparlar. Bu niteliklerinden ötürü kendilerini yaşanan anın sorunlarına cevap vermekle sınırlayan sıradan devrimlerden ayrılırlar. Arnavutluk devrimi de tıpkı Rus, Çin ve

157) *Albania in the post-Hoxha era*, s. 109

158) Ramiz Alia ve karşı devrim süreciyle ilgili bkz. EK II-Muharrem Xhafa ile Görüşme

Küba devrimleri gibi kendi çağı için çok ileri hedeflere, komünizmi kurma hedefine bağlanmıştı. Nexhmiye Hoxha, yakın bir süre önce gerçekleştirmiş olduğu bir röportajında Karl Marx'ın ünlü çalışması *Das Kapital*'de geçtiğini belirttiği bir söze atıfta bulunur.⁽¹⁵⁹⁾ Nexhmiye Hoxha röportajında Marx'ın burada geliştirdiği teorinin esas olarak gelişmiş sanayi toplumlarını içerdiğini; teorinin bu iktisadi ve toplumsal koşullara sahip olmayan ülkelerde uygulanmasının büyük problemlere neden olabileceğini hatta kendi karikatürünü yaratabileceğinden bahsettiğini aktarır. Aradan geçen süreç içinde özellikle Rus Devrimi'nin halkaları ve sonrasında Çin, Küba ve Demokratik Kampuçya devrimlerinin pratiği ile bu teori geliştirilmiş ve emperyalizm çağına yaratıcı bir şekilde uyarlanmış olsa da, ayrıca bu teorisinin Marx'ın değil, üretici güçler teorisini savunan II. Enternasyonal revizyonizminin hegemonik girişimi olduğu bilinse de, belirtilmek istenen nokta açıktır.

Arnavutluk halkı ve devrimci kadrolar, sosyalizmin 45 yıllık kuruluşu sürecinde elverişsiz iktisadi ve sosyal koşulları olumlu bir yöne çevirmek için büyük bedeller ödemiştir. Tarihin diyalektiği, hem ulus devletin ve modernizmin, hem de sosyalizmin ve komünizme yönelen yeni bir toplumun kuruluşunu aynı zaman dilimine sıkıştırarak Arnavut devrimcilerin önüne çözmeleri için koymuştur. Bu tarihsel dönüşüm süreçlerinde, hem planlayıcı hem de kontrol mekanizması olarak partinin rolü gereğinden fazla öne çıkartılmış, halk inisiyatiflerinin rolü belirli evreler haricinde en azından partizan savaşı dönemindeki kadar etkin bir şekilde değerlendirilememiştir. Uzun bir evreye yayılan büyük iktisadi ve sosyal dönüşümler, her aşamada parti aygıtının belirleyici rolü ile sürdürülmüş, bu da aygıtın planlama, yönetme, uygulama ve denetleme gibi çok yönlü fonksiyonlarında yoğunlaşmalara ve şişkinliklere neden olmuştur. Talimatlar, kongreler, kararlar, kanunlar silsilesi içinde bir çeşit ilerlemecilik ve arayı kapatma anlayışı belirli açılardan emekçi kitleleri

159) Bugajski Hour, Janusz Bugajski & Nexhmiye Hoxha, albanianscreen.tv, Tirana 2012. Belirtilen ifade, *Das Kapital 1.Cilt*'te 1867 tarihli Almanca Baskıya Önsöz'de şu şekilde geçmektedir. "Sanayi yönünden daha çok gelişmiş bir ülke, daha az gelişmiş olan ülkeye ancak kendi geleceğinin imgesini gösterir." Kautskyciliğin ve II. Enternasyonal revizyonizminin daha sonradan da modern revizyonizmin teorik esin kaynağı olan bu "gelişmişlik" kriteri hakkında teorik tartışmalar halen güncelleğini korumaktadır.

yormuş, çeşitli yabancılaşıma biçimlerini ve ötekine, yani kapitalist dünyaya duyulan merak duygusunu kaçınılmaz şekilde açığa çıkartmıştır.⁽¹⁶⁰⁾

Evet, kapitalist ilişkilere yönelik pek çok yönden gerekli bağışıklamalar sağlanmaya çalışılmış ve bu süreçte diğer sosyalist ülkelere ve partilere oranla büyük bir hassasiyet de gösterilmiştir. Mesela, revizyonizmin Sovyet türünde devlet ve parti organlarındaki yüksek maaşlı ve emekçi kitlelere oranla çok yüksek hayat standartlarına sahip olan bürokratların varlığı AEP tarafından kendi pratiklerinde dikkatle gözlenmiştir ve benzeri durumlardan özellikle kaçınılmıştır. Sürecin sanat, bilim ve kültür alanları başta olmak üzere uzmanlaşmanın yaşandığı hemen her alanda geniş işçi ve köylü kitlelere mesafeli imtiyazlı tabakaları doğurduğu, gelişen sınıfsal ayrışmaların revizyonist görüşlerin serpilip gelişmesine imkân verdiği doğru olarak tespit edilmiştir.

Ancak, modern revizyonizmin ortaya çıktığı bir tarihsel evre boyunca ideolojik ve ekonomik alandaki sınıf mücadelesini kesintisiz sürdüren AEP ve Arnavut devrimciler, kadroların ve halk inisiyatiflerin yorulması ile bir aşamada tıkanıklık durumu ile karşı karşıya gelir. Emperyalizmin her yönden baskısını arttırdığı bir konjonktürde, yorgunluk ve gün kurtarma yaklaşımları reflekslerin körelmesine neden olur. Özellikle Enver Hoxha'nın ölümünden sonra, parti aygıtının tepesinden kaynaklı yeni tehlikelere yönelik devrimci uyanıklık durumu hızla ortadan kalkar. Ramiz Alia'nın AEP 9. Kongre raporundaki aşağıdaki açıklamaları sürecin nasıl meşrulaştığını gösterir niteliktedir ve düşündürücüdür:

“Kadrolardan fazlasıyla talepte bulunmak kesinlikle zorunludur. Sorumluluk duygularını arttırmanın ve yeteneklerini zenginleştirmenin koşulu budur. Toplumumuz işlerin başında yetersiz ve tembel insanların bulunmasına izin veremez, çünkü onlar gelişmeyi ve ilerlemeyi geciktirirler.”⁽¹⁶¹⁾

Gelişmek, ilerlemek, fazla sorumluluklar almak... Sadece kongre raporlarında değil, yirminci yüzyıla damgasını vuran tüm reel sosyalizm pratiklerinin teorik ve uygulamadaki problemleri yönlerinin

160) Bkz. Preng Çuni ile Görüşme, EK-I

161) AEP 9. Kongre Raporu, Ramiz Alia, s. 64

altından çıkan kategoriler... Kitlelerin gerçek gündemleri, ihtiyaçları, koşulları ve potansiyelleri ile mesafe açıldıkça, bir türlü zihinlerden söküp atılamayan ötekilere yetişme, ötekilerden eksik kalmama dürtüsü kendini var etmeyi sürdürdükçe, daha yüksek sesle dile getirilen tarihsel kategoriler ve söylemler...

Yalnızca Arnavutluk Emek Partisi için değil, tüm komünist hareketlerde parti pratiğini belirleyen şey teori ile diyalektik bir ilişki içinde bulunan siyasi çizginin yönüdür. Bu açıdan, teorinin nerede zorlandığını, somut koşullara adaptasyonunda mı, yoksa yorumlanışında mı problemler olduğunu dikkatli bir şekilde tespit etmek gerekir.

Üretim araçlarının sosyalist nitelikte kolektifleştirilmesinden sonra da iki çizgi, iki yol, iki sistem arasındaki sınıf savaşının kesintisiz olarak devam edeceği, yaşamın her alanında durumlara özgü farklı biçimler alacağı ve bu savaştan gerçekten kimin galip çıkacağıнын belirsiz olduğu şeklindeki diyalektik materyalist teori, AEP'nin tarihsel pratiğinde bazı bulanıklıklar yaşamıştır. Devrimin liderinin, Enver Hoxha'nın ölümünün üzerinden çok da zaman geçmeden, bürokratikleşmenin ve hantallaşmanın yoğunlaşarak ortaya çıkması ve halk içindeki bazı çelişkilerin sıklıkla devlet aygıtına bağlı Sigurimi tarzı iç güvenlik organizasyonları aracılığı ile çözülmeye çalışılması aslında emekçi inisiyatiflerinden uzaklaşmanın da somut göstergeleri olarak düşünülebilir.

Proleterya diktatörlüğü altında devrimi sürdürebilmek için, kitlelerin sınıf mücadelesini, eşitsizliğin ortaya çıktığı her somut koşulda kendi araçlarını üreterek sürdürmesi ve yükselen dalgalar halinde bu mücadelelere nispi geri çekilmeleri ve mayalanma momentlerini de göz önünde bulundurarak kesintisiz olarak devam edilmelidir. AEP yanı başında duran ve yoğun bir şekilde mercek tutmaya çalıştığı Çin'deki Büyük Proleter Kültür Devrimi'ni bu açıdan yeterince analiz edememiştir. Enver Hoxha yazılarında Çin toplumunda yaşanan bu gelişmeleri gereksiz ve abartılı bulduğunu ifade etmektedir. Dönemin önde gelen Arnavutluk Emek Partisi'nin teorisyenlerinden Spiro Dede'ye göre Çin'deki süreç, kitlelerin pragmatik amaçlarla kullanıldığı basit bir saray darbesinden ibarettir.

1980'li yıllarla birlikte, halkın yönetsel inisiyatiflerden gittikçe

uzaklaşarak sesini duyuracak araçları bulamaması ve parti açısından halk içindeki çelişkilerin düşmanla olan çelişkilerle karıştırılması durumu daha sık gündeme gelir. Süreç kaçınılmaz olarak devlet aygıtının ve parti aracının aşırı kullanımını ortaya çıkartır. Karşı devrimin stratejik saldırıları başlattığı günlerde, bürokrasinin ve kötülüklerin yeryüzündeki temsilcisi olarak algılanan bu aygıtlar, kitleler tarafından artık taşınamaz ve savunulamaz duruma gelecektir.

Tarihin diyalektiği, 1990'ların başlarında Stalin ve Enver Hoxha heykellerinin üniversite gençliği tarafından büyük bir iştahla yıkılmasının ve Ramiz Alia, Fatos Nano gibi revizyonistlerin ortaya çıkışının yalnızca dış dinamiklerle açıklanmasının eksik kalacağını göstermektedir.

Özetle, ceza vermekte tereddütlü davranmayan haşin ana⁽¹⁶²⁾ bir kez daha sahnededir ve yoğun bir mesai kendisini beklemektedir.

Teorik Problemler ve Bazı Dersler

“Savaştan sonra bile orada burada bazı Bamkalar olacak dedi Memo. Sakin sakin toprağını işleyebileceğini sanmıyorum. Tüfeğini hazır bulunduramazsan, kazandığını elinden alırlar.”⁽¹⁶³⁾

Enver Hoxha'nın Joseph Stalin ile ilgili anılarını okurken bir nokta özellikle dikkatimi çekmişti. Stalin, Enver Hoxha ile Moskova'da yaptığı ilk görüşmesinde *“İktidarda olan bir partinin artık yeraltı koşullarıyla hareket edemeyeceğini”⁽¹⁶⁴⁾* söylemektedir. Oysaki tarihin diyalektiği, bu noktada iktidarı alan devrimci bir parti için tam aksini doğrulamıştır. Belirttiğimiz gibi, devrim sonrasında, üretim araçlarının mülkiyetinin kolektileştirilmesinin ardından sınıfların yok olduğu, gündemde kalan tek çelişkinin emperyalizm ve onların yerli ajanları ile olan çatışmalar olduğu şeklinde kökenini Stalin döneminden alan, diyalektik materyalizmle çelişen paradigma, Enver Hoxha'nın devrimci pratiğinde de dönem dönem kendini göstermiştir.

Yeraltı koşulları olarak belirtilen bağlamın, yani emperyalizmin yoğun baskısına karşı iktidarda bulunulmayan, kısıtlı koşullardaki

162) V. İ. Lenin: *“Tarih, ceza vermekte tereddüt etmeyen haşin bir anadır.”*

163) *Komiser Memo*, Dritero Agolli, Çeviren: Çiğdem Kömürcüoğlu, s. 217, Oda Yayınları, İstanbul, Ekim 1979

164) *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, s. 40

özel bir evrede izlenen devrimci mücadelenin çeşitli biçimlerinin, iktidar ele geçirildikten sonra da emekçi sınıflar ve organizasyonları tarafından terk edilmemesi gerekir. Bürokrasiden uzak, efektif ve yalınlaştırılmış üretim ilişkileri çizgisi izlenmesi belirleyicidir. Ayrıca bilginin ve uzmanlaşmanın otoriter doğasının önünde her zaman tutulacak halka olarak hareketli-geçişli karakterde kolektif bir işbölümünün varlığı zorunludur. Sivil savunmanın toplumsal üretime entegre şekilde doğrudan halkın kontrolünde bulunması, kafa ile kol emeği arasındaki farkları sürecin en başından itibaren belirsizleştirecek kitle inisiyatiflerine dayanan uygulanabilir biçimlerin yardımı gereklidir. Özetle tıpkı yeraltı koşullarındaymış gibi dikkatli, sabırlı, kontrollü bir esneklikle hareket edilmesi ve temsilin yabancılaşmayı yaratan doğasına karşı mücadelenin kritik halka olarak kavranması, sınıfsız toplumu hedefleyen devrimci partilerin iktidar öncesi veya sonrası dikkat etmeleri gereken gündemlerin başında gelmektedir.

Temel olarak belirtmek gerekirse; devrim, üretim araçlarının mülkiyeti ile değişim gösteren üretim ilişkilerinin toplumsal niteliği arasındaki uzlaşmaz çelişmelerin ve buna bağlı ancak bir yönüyle özerk çok çeşitli üst belirlenimlerinin bir yansıması olarak kendi zorunluluğunu dayatır. Devrim sürecinde iktidarı ele geçiren emekçi sınıfların partisi her zaman sınıf mücadelesinin bir ürünü olduğu bilinci ile biçimlenmeli ve hareket halinde olmalıdır. İktidar emekçi sınıfların kendi iktidarı olarak her seferinde yenilenmeli ve hareket-sizliği yaratan ve eşitsizlikleri üreten yönleriyle devamlı mücadele edilmelidir.

Emekçi sınıflar devlet aygıtını mevcut şekli ile sürdürmek için miras olarak alamazlar. Lenin'in de ısrarla belirttiği gibi bu aygıtı parçalayarak yeni biçimlerde kendi ekonomik, kültürel, örgütlenme ve iletişim araçlarını yaratabilmelidirler. Ancak bu yeni araçlar da idealize edilmemeli, hareket edilen bağlamın sınırlılıklarının farkında olarak emekçi kitleler tarafından devamlı değişim ve dönüşüme tabi tutulmalıdır. Özetle, iktidarın kullanımı ve yönetimi tamamen emekçi kitlelere dağıtılmalı ve uzak olmayan bir süre sonra iktidarın anlamını tamamen yitirmesi sağlanmalıdır.

Devrimci süreçlerin eşitsiz gelişiminin bir ürünü olan politik öncülük kategorisi ile kitleler arasındaki, proleterya partisi üyeleri

ile üye olmayanlar arasındaki, proleterya partisi hiyerarşisinin kendi katmanları arasındaki, genel olarak kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrıca ekonomik örgütlenmenin tarihsel açıdan belirlenmiş biçimleri olarak ortaya çıkan şehirler ve köyler arasındaki karmaşık çelişkilerin çözümünde bu diyalektik bakış açısından taviz verilmemelidir.

Bir parantez daha açmak gerekiyor. Bu bağlamda çoğu kez hareketsizliğin, bürokrasinin ve gösterişçiliğin bir yansıması olan kahramancılık ve kişi kültü yaratmanın halk üzerindeki olumsuz etkilerinin dikkatli bir şekilde analiz edilmesi gerekir. Belirli bir tarihsel süreç içinde ilerici gözüken ancak kısa sürede iktidarların uygulamaları ile kendi mezar kazıcısına dönüşen üst yapıya içkin sistemli pratikler ve yaklaşımlar, sosyalizmin kuruluş aşamasında vazgeçilmez idealler olarak sabitlenmemeli, ilgili pratikler ve ideolojik kategoriler toplumsal gelişim düzeyine denk düşen yeni araçların ve kavramların yaratıldığı bu evrede, önceki bir toplumsal üretim formasyonundan miras alındığı bilinci ile adım adım işlevsiz hale getirilmelidir. Kanımca, reel sosyalizm pratiklerinin geride kalan ilk dalgasından çıkan en önemli dersler bunlardır.⁽¹⁶⁵⁾

Konuyu toparlayalım. Her ülkenin koşulları, üretim tarzına bağlı gelişen üst yapıya ait kendini gösteren tarihsel referansları, motivasyonları, ahlak ve kültür anlayışı büyük oranda kendine özgüdür ve dışarıdan anlaşılması oldukça zordur. Genel gözlem ve çekinceleri dile getirmekle birlikte Arnavutluk'taki sosyalizm pratiğini şu kötüydü, bu güzeldi şeklinde yorumlamak elbette o koşulları yaşamamış, o toplum dokusunda, o sınıf mücadeleleri koşullarında yer almamış bizler açısından doğru ve gerçekçi bir tavır olmayacaktır. Hele ki, dönemin hegemonik burjuva hümanist ve parlamenter demokrasi anlayışı ile bir sosyalizm pratiğini yorumlamak zaten en baştan basmakalıp sonuçlara götürecektir.

2017'lerin Arnavutluk toplumunda halkın mevcut durumda Enver Hoxha ve kendi geçmişlerinde yer alan sosyalizm pratiği hakkında ne düşündüğüne mercek tutmak gerekiyor. Bu noktada yakın

165) III. Bölümde yer alan Emperyalizmin Geleceği: İçimizdeki Devlet çalışması bu aşamada yeniden incelenebilir.

zaman önce yapılan önemli ve güncel bir çalışma mevcut.

Merkezi Tiran'da bulunan OSBE-Ja araştırma firmasının 2016 sonunda ülke çapında gerçekleştirdiği anketlerin sonuçları, geride kalan yaklaşık 32 yıllık süreye ve karşı devrimin sistematik karalama-yok sayma çabasına rağmen Enver Hoxha'ya ve sosyalizme halkın yaklaşık %53'ünün olumlu baktığını gösteriyor.⁽¹⁶⁶⁾

Ülkenin güneydoğu bölgesinde yaşayan halkın büyük çoğunluğunun sosyalizmin doğru ve gerekli şekilde uygulandığını belirttiği bu çalışmada özellikle eğitim, sağlık ve iş güvencisi gibi konularda sosyalizmin ideal bir toplumsal sistem olarak görüldüğü öne çıkıyor. Dönemi yaşamayan 16-35 yaş arasındaki genç kuşak arasında ağırlıklı olarak Enver Hoxha ve sosyalizm hakkında olumsuz görüşlerin yaygın olduğu anlaşılan anket sonuçları, ana hatları ile sadece geçmişe duyulan bir özlemi değil, bugünün ve geleceğin belirsizliğini de ortaya koyuyor.

Peki tüm bunların şu an ne anlamı var? Zaten her şey yaşanıp bitmedi mi? Tarih, tarihin çöplüğünde yerini almadı mı? Veya zaten tarih diye bir şey var mı? Tarih yoksa, bu gelişmeler zorlama bir uydurmacadan ve kurgudan öte ne anlam taşıyor?

Olan bitene dönemin entelektüel hegemonik perspektifinden bakıldığında da başka sorular bir şekilde birbirini kovalamaya devam ediyor.

Adına *sınıflar savaşı* densin ya da denmesin, belli ki birileri her zaman bir yerlerden bakmaya ve uygulamaya devam edecek.

Arnavutluk'ta veya başka bir yerde...

166) Sondazhi/ Shqiptarët e vlerësojnë si pozitiv rolin e Enver Hoxhës, Tirana Observer, 06.12.2016

EK-I

Preng Cuni İle Görüşme

Arnavutluk Komünist Partisi-8 Kasım (Partia Komuniste e Shqipërisë 8 Nëntori) hareketinin kurucusu Preng Cuni ile 28 Eylül 2017 tarihinde gerçekleştirdiğim röportaj, Arnavutluk'taki sosyalizm pratiğinin doğrudan içinde yer almış ve halen örgütlü mücadelesini sürdüren bir devrimcinin süreçlere yaklaşımı açısından önem kazanıyor. Arnavutluk Komünist Partisi-8 Kasım, komünist hareket içinde yaşanan ideolojik ve örgütsel ayrışmalar sonrası oluşan mevcut durumda Arnavutluk'un en etkin komünist partilerinden biri. 2007'deki belediye seçimlerinde Cërrik, Tunja ve Balldren i Ri belediyelerinde 1 temsilci hakkı kazanmış, 2013 seçimlerinde komünist hareket içinde aldığı %0.08'lik oyu ile dikkat çekmiştir.

Merhaba Cuni Yoldaş! Bu röportaja dahil olduğunuz için öncelikle tekrar teşekkürlerimi iletiyorum. Hemen ilk soruma geçmek istiyorum.

Ben teşekkür ederim sevgili Alkan. Sorularınızı dikkatli bir şekilde yanıtlamak isterim.

1991 yılında Arnavutluk'ta gerçekte ne oldu? Karşı devrimin aktörleri kimlerdi?

Lenin, 1917 Ekim Devrimi'nden itibaren çalışmalarında her zaman bir konunun altını çizmiştir: “*Kapitalist sistem, bir insanın ölümü sonrasında mezara gömülmesi gibi bir anda yok olup gitmez. Her zaman enfeksiyon yayma riski içerir.*” Gerçekçi olmak gerekirse bu önemli uyarı, gerek dünyadaki komünist partiler arasında, gerekse Arnavutluk'ta doğru olarak ele alınamamıştır.

Enver Hoxha, yaşamının son döneminde kendisine çeşitli şekillerde “sevgi ve saygı göstermek” veya “Yoldaş Enver'i korumak” adı altında sözde bir arkadaş çevresi tarafından adeta çembere alınmıştı. Bu yalıtılmışlık durumu, dünyadaki gelişmelere ülkedeki ve partideki somut gelişmelerden daha hakim olmasını ve küresel ölçekteki sınıf savaşlarını daha doğru analiz etmesi gibi ilginç bir sonucu do-

ğuracaktı. 1985'te ölümünden sonra, hem parti hem de devlet aygıtı içinde en temel prensiplerin dejenere edilmesi hızla gündeme geldi. Parti üyelerinin halkla olan bağları zayıfladı ve hem parti hem de devletin karakteri bürokratik yönde değişmeye başladı.

Uluslararası kapitalist sistemin ideologlarından Allen Dulles'in ünlü "düşük yoğunluklu savaş" stratejisini izleyen çeşitli platformların, doğrudan kendi denetimlerinde yeni bir işçi sınıfı yaratma çabası da sürecin atlanmaması gereken diğer yönüdür. Bunlar kapitalizmle uyumlu ve onun için çalışan emekçiler yaratmayı planlamış ve bir oranda başarmış hareketlerdi.

Yeniden iç koşullara dönecek olursak, Ramiz Alia tarafından yönetilen bu yeni oluşan bürokratlar sınıfının Romanya'daki olaylardan pek de etkilenmediğini söyleyebilirim. Burjuvazinin iktidar mekanizmalarındaki temel gücünü oluşturan bu sınıf, uzunca bir süre mevcut konumlarını korumayı başardı. O günlerde daha çok, Katozice prensiplerine göre liberal karakterde çok partililik sisteminin alt yapısının kurulmasıyla meşguldüler. Bu sözde "siyasi çoğulculuk" meselesi izledikleri kapitalist reformların da başında gelecekti.

Arnavutluk halkı bu durumu bekliyor muydu?

Gerek halk, gerekse komünist parti üyeleri tam anlamıyla ihanete uğradı. O dönem her kesimi etkisi altına alan, uluslararası konjonktürün *artık* değiştiği şeklinde bir illüzyona yakalandılar. Arnavutluk Emek Partisi önderliği çoktan tasfiye edilmişti. Ramiz Alia, bu amaç doğrultusunda belirttiğim gibi zaten çok uzun süredir çalışıyordu. Ancak sonunda kendini de kurtaramadı. Olan arkadaşlarımıza olmuştu. Herkes bir limon gibi sıkılıp çöpe atılacaktı...

Arnavutluk Emek Partisi içinden revizyonist ve liberal karakterdeki Sosyalist Parti çıktıktan sonra geride kalan Arnavut komünistler zorlu bir evreye girdiler. Örgütsel faaliyetlerin bir anda karşı devrim tarafından yasaklandığı bu evrede Hysni Miloshi'nin rolü ne oldu?

Doğrusunu söylemek gerekirse, bu durumlar yaşanırken komünistlerin lideri olarak görülen birinin (Ramiz Alia) doğrudan karşı kampa geçmiş olduğunu ve bu gerçeikle bir şekilde yüzleşilmesi gerektiğini herkes çok geç kabul etti. Haziran 1991'e gelindiğinde

liberal güçler Arnavutluk Emek Partisi'nde ilgili revizyonlara ve tasfiyelere son noktayı koymak üzereydiler. O evre Arnavutluk Emek Partisi tarihinde bir kırılma anıydı. İdeolojik ve örgütsel açıdan komünistler kendini ayırıştırmak ve Arnavutluk Komünist Partisi şemsiyesi altında yeniden organize olmak durumunda kaldılar.

Bildiğimiz üzere Arnavutluk komünist hareketi içinde süreçle birlikte bazı ayırışmalar ve likiditasyon süreçleri yaşandı. Bu durumun gerçek sebebi neydi? Örgütsel konulardaki meseleler mi, yoksa daha derin ideolojik mücadeleler mi?

Durumu net olarak ifade etmek gerekiyor sevgili Alkan. Komünist hareket, karşı devrimin çok ağır saldırısına uğradı. Pek çok arkadaşımız hapisanelere gönderildi. Kimilerinin ülkeyi terketmesi gerekti. Bu kadar zorluktan sonra yaşanan ayırışmalar, o ana kadar sarfedilen çabaları da sabote eder nitelikteydi. Bu aşamada Ramiz Alia tarafından oluşturulan Enver Hoxha Gönüllüleri'nin yönetiminden de bahsetmek gerekiyor. Ramiz Alia bu organizasyonu, siyasi durumu kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmek için kurmuştu. Yeni kurulan Arnavutluk Komünist Partisi'nin başkanı da bu organizasyonun başındaki kişiydi. Peki bu insan kimdi?

Ramiz Alia ile birlikte çalışan ve kendisine Enver Hoxha Gönüllüleri'ni kurdurup başına geçen bu kişi Arnavutluk Emek Partisi geleneginden gelmiyordu. Liberal görüşleri bilinen eski bir asker ve bir şair olarak biliniyordu. Bu kişi, o dönemki tansiyonu yüksek iklimin ve yeni koşulların kendince avantajını yakaladı. Bu zeminde kitleler içinde biraz da olsa destek buldu. Ancak çok geçmeden insanlar bu şahsın eklektik düşünceleri ve ikili karakteri olan tutarsız biri olduğunu görerek kendisinden uzaklaşmaya başladılar.

Hysni Milloshi ile 1991 sürecinden beri iletişim içindeydim. Arnavutluk Komünist Partisi'nin yeniden organize edilmesi sürecinde birlikte çalıştık. O evre ben de kendisini cesur ve kararlı biri olarak tanımlıyordum. Süreçle birlikte tutarsızlıklarını ve zaafiyetlerini gördüm ve aslında o derece "cesur" biri olmadığını fark ettim. Bu elbette benim kendi düşüncem.

Hysni Milloshi, partinin kanunsuz ve kuralsız bir şekilde yönetilmesi sürecinde gerçek karakterini ve niyetini de göstermiş oldu. O

evrede parti başkanlık görevine ben seçilmiştim ancak merkez komiteden habersiz partiyi temsilen yetkisiz ve kanunsuz şekilde imzalar atabiliyordu. Durum parti üyeleri tarafından da büyük tepki çekti ve bir süre sonra süreç yönetilemez bir noktaya geldi. Merkez komitesi kongreye birinci sekreter olarak beni seçmişti. 24 Aralık 2000'de gerçekleşen bu kongreye komünist harekette birlik kongresi de denilmektedir. Milloshi'nin kanunsuz tavırlarından rahatsız olan diğer tüm komünist hareketler bu kongrede yerini aldı. Bu kongrede yeni kurulan Arnavutluk Emek Partisi ve lideri Muharrem Xhafa da vardı ancak üyeler onu seçmedi.

Kongre sonucu ele alınması gereken problemleri bir durum ortaya çıkartmıştı. Kongre sonucu hareketin tüm temsilcilerini kapsamıyordu. Bu açıdan Muharrem Xhafa ve iki diğer arkadaşımızla işbirliği yapmamız gerektiğini belirttim ve bu teklifim kabul edildi. Ancak kısa süre sonra Xhafa bu duruma itiraz etti ve kabul etmeyeceğini belirtti. Kongrenin birlik çizgisinden ayrıldığını ve Arnavutluk Emek Partisi (PPSH) olarak yoluna kendi grubu ile devam edeceğini açıkladı. Kongre merkez komitesinin ve genel kurulun onayını almayan bu hareketi meşru bulmadığını söyledi.

Tüm bu sürece Nexhmije Hoxha'nın yaklaşımı nasıl oldu?

Bu koşullar altında pek çok komünist ve delege partinin isminin Arnavutluk Komünist Partisi-8 Kasım olarak yeniden düzenlenmesinin doğru olacağı noktasında hemfikir oldu. Bu da bizim siyasi evrimimiz oldu diyebilirim. 24 Aralık 2000'de gerçekleştirilen bu birlik kongresinin halen geçerli olduğunu ve Nexhmije Hoxha tarafından da desteklenip onaylandığını belirtmek isterim.

Arnavutluk'ta sosyalizmin 1945'lerde kuruluşundan itibaren tarih, revizyonizmle yaşanan 4 büyük ideolojik ayrışmayı gösteriyor. Yugoslavlarla, Sovyetlerle, Çinlilerle ve Avrupa-Komünistleri ile... Hangi revizyonizm türü sizin için daha kritik görünüyor?

Evet, belirttiğiniz gibi Arnavutluk Emek Partisi bu revizyonist akımlarla çok ciddi bir mücadele verdi. Bana göre Bernsteincilik, Buharincilik, Troçkizm, Browderizm, Kruşçevçilik, Çin revizyonizmi veya Avrupa-Komünizmi bunların hepsi, yani tüm revizyonizm türleri tehlikelidir. Bu akımları tehlikeli buluyorum çünkü dikkatle

incelendiğinde, bu hareketlerin bağları ve köklerinin uluslararası tekelci kapitalizm ve mali oligarşi ile ilişki içinde olduğu ortaya çıkar.

**Günümüz Marksist hareketi içinde Enver Hoxha'nın ardılı-
nın kim olması gerektiği konusunda çeşitli spekülasyonlar devam
ediyor. Mehmet Shehu'nun intiharı sonrasında, Ramiz Alia doğ-
ru bir seçim miydi? Bu konu hakkındaki görüşleriniz nelerdir?**

Ramiz Alia seçimini bir kenara koyacak olursak, bazı lobiler de Enver Hoxha'nın seçimleri üzerinde etkili olmuştur. Partinin o dönem içinde bulunduğu iklimde, Hysni Kapo gibi bir devrimcinin yaşamını yitirmiş olması ve Mehmet Shehu'nun trajik intiharı olayı düşünülecek olursa, Ramiz Alia seçimi isabetli olarak değerlendirilmiştir.

Arnavutluk devriminin ve önderi Enver Hoxha'nın Marksizm-Leninizm'e en önemli katkılarını nasıl tanımlarsınız? Dünyada devrimci mücadele içinde olan halklar için hangi dersler çıkartılmalı?

Enver Hoxha'nın Marksizm-Leninizm'e katkılarının zirve noktalarının *Avrupa-Komünizmi Anti-Komünizmdir, Emperyalizm ve Devrim, Ortadoğu Üzerine Düşünceler, Kruşçevçiler ve Çin Üzerine Düşünceler* çalışmaları olduğunu düşünürüm.

Arnavutluk'ta ve pek çok ülkede izlenen anti-komünizm kampanyası ile bir çeşit yeni ideoloji yaratılmaya çalışılıyor ve bunun sınıfsal temelleri de bulunuyor. Sosyalizm pratiklerine ve sosyal gelişim yasalarına karşı emperyalizmin uygulayıcısı devletler tarafından geliştirilen bu ideoloji, kapitalist sistemin politik ve ekonomik açmazlarını gizleme işlevi görüyor.

Günümüzde anti-komünizm iki doğrultuda kendini gösteriyor. Bir tarafta muhafazakâr ve agresif bir askeri karakter yaratıyorlar. Devletin zor gücü bu model üzerinden çeşitleniyor. Diğer yanda ise liberal bir insan modeli yaratıyorlar. İdeolojik hegemonyayı yayma süreci bu model üzerinden gerçekleşiyor. Aile kurumunu, sosyal ilişkileri ve toplumun diğer kültürel birikimlerini bu ikinci model üzerinden dejenere edip dönüşüme hazır hale getiriyorlar. Kitleler için karşılaştıkları problemler karşısında gerçekçi çözümler bulabilmeleri çok daha zor hale gelmiş durumda. Karamsarlık ve teslimiyet

hemen her yerde. Engels ve Marx *“Avrupa’nın üzerinde bir hayalet kol geziyor. Komünizm hayaleti!”* derken kesinlikle çok haklıydı. Bu hayalet kapitalistlerin kanını donduruyor. Kitlelerin her seferinde eşitlik ve sosyal adalet temelinde yeni bir toplum kurulması talebi ile karşılarına dikileceklerini çok iyi biliyorlar.

Arnavutluk Komünist Partisi-8 Kasım organizasyonu hakkında bilgi verebilir misiniz? Partinizin devrimci çalışmaları ne yönde gelişti?

Kuruluşumuzdan bahsetmiştim. Şu dönem hayatta kalabilmek ve faaliyetlerimizi sürdürebilmek için büyük mücadele vermek durumunda kalıyoruz. Yayın organlarımızı basabilmek için mali kaynaklarımız yetersiz. Seçimlere katılabiliyoruz, ancak hiçbir şekilde ne bir ofisimizin olmasına ne de ilgili araç gerecimizin olmasına izin veriliyor. Buna son dönemde gündeme gelen komünizme ilişkin imajların kullanımı konusunda çeşitli yasaklar da eklenmeye başladı. Buna rağmen 2013 döneminde meclis seçimlerine katılabildik ve Muharrem Xhafa’nın AEP’sinden ve Qemal Cicollari’nin (Hysni Millosi sonrasında) AKP’sinden daha fazla oy kazandık. Belediye seçimlerinde de temsilci çıkartabilmiştik.

Gerçekten aydınlatıcı bir röportaj oldu. Tekrardan teşekkür ederim yoldaş Preng.

Ben teşekkür ederim. Sevgilerimi iletiyorum.

EK-II

Muharrem Xhafa İle Görüşme

Prof. Dr. Muharrem Xhafa, Arnavutluk Emek Partisi'nin hem eski kadrolarından biri, hem de hareketin yeniden organizasyon sürecinin lideri. Tirana Üniversitesi Pedagoji Bölümü'nde akademisyen olarak çalışan ve sosyoloji alanında doktorası bulunan kendisi, Enver Hoxha'nın AEP'sinde propaganda müdürü olarak uzunca bir dönem görev almış. Arnavutluk'ta sosyalizmin meseleleri üzerine çeşitli kitapları bulunan, Durres-Kroja bölgesinden gelen bir devrimci olan Muharrem Xhafa'ya, söyleşiye katılımından ayrıca konulara yönelik detaylı açıklamaları ve paylaştığı fotoğraflardan ötürü teşekkürü bir borç bilirim.

Merhaba Muharrem Yoldaş! Bir süredir yoğun gündemler içinde olduğunuzu biliyordum. Bu yoğunluk içerisinde söyleşimize zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederim.

Ben teşekkür ederim.

Kritik bir soru ile başlamak istiyorum. 1991 yılında Vlorë limanından gemilere hücum ederek Bari Limanı'na kaçmaya çalışan insanların fotoğrafları, yıkılan Enver Hoxha heykellerinin görüntüleri ve servis edilen tüm o diğer imajlar... 1991'de gerçekte ne olduğunu söyleyebilir misiniz? Arnavutluk'ta karşı devrimin aktörleri kimlerdi?

Tarihimizi ve burjuvazinin Arnavutluk'taki karşı devrimci saldırısını öğrenmek istemeniz gerçekten beni çok sevindirdi. İlginizden ötürü tekrar teşekkür ederim sevgili yoldaş.

Genel olarak 1990'lar dönemi, Arnavutluk'ta karşı devrimin zafer kazanması ile kapitalizmin kuruluşu ve sosyalist sistemin tamamen ortadan kaldırılması ile anımsanacaktır. Gerçeği söylemek gerekirse, 11 Nisan 1985'te Enver Hoxha'nın ölümü ile birlikte Arnavutluk'ta başka bir güç kontrolü eline geçirmişti. Bu güç, kendini Marksizm-Leninizm ve Enver Hoxha'nın çalışmaları arkasına gizleyerek süreci yürütmeye başlamıştı.

Enver Hoxha'nın yerine geçen Ramiz Alia, Marksizm-Leni-

nizm'e ve Enver Hoxha'ya her zaman bağı kalacağına, Arnavutluk'un daima sosyalist bir ülke olacağına yönelik halka ve partiye karşı yemin etmişti. Ancak sözünde durmadı. Kısa bir süre içinde önemli değişikliklere yöneldi.

Enver Hoxha'nın ölümünden Arnavutluk Emek Partisi'nin 9. Kongresi'ne kadarki süreçte Ramiz Alia komünist hareket üzerindeki etkisini sürdürdü. Partide, devlette, orduda, kültür yaşamında yer alan herkes doğrudan bu etki altındaydı. "Partinin birliği" adı altında ortada olan şey aslında Marksizm-Leninizm'in revizyonu idi. Ramiz Alia'ya yönelik kör bir şekilde "*Enver'in ardılı*" algısı oluşmuştu. Pek çok kişi, çeşitli küçük çıkarlar ve ayrıcalıklar elde etmek amacıyla bu durumu kasıtlı olarak sürdürüyordu.

Enver Hoxha'nın sadık bir takipçisi kimliğiyle hareket eden Alia'nın ilk icraatlarından biri, partinin demokratikleştirilmesi sloganını gündeme taşımasıdır. Herkese açık toplantılar konusu ve herkesin girip çıkabileceği bir yapıya dönüşüm bu şekilde gündeme geldi. Sonra da ülkenin demokratikleşmesinden bahsetmeye başladı. Arnavutluk'un ne doğu ne de batı olduğu türünden görüşler ortaya attı. Devletin ve sosyalist ekonominin tahribatı da böylece hızlanmaya başladı. Devlete ait olan ve kapatılan iktisadi teşebbüslerdeki iş yükünün yüzde 80'ini doğrudan tasfiye etti ve gizli bir işsizlik açığa çıktı. Halkın arzını yaratmak için gıda sektöründe reformlara kalkıştı, okullarda yumuşama adı altında ideolojik tahribata göz yumdu. Dini kurumların kamu işlerine katılımı yeniden meşrulaştırıldı, özetle liberalizasyonun yolunu her alanda açtı ve emperyalist devletlerle bağlar kurmaya kalkıştı.

Tüm bu değişikliklerin ardından, Arnavutluk Emek Partisi'nin 9. Kongresi'nde açık bir şekilde burjuvazinin yolu benimsetilmeye çalışıldı. Kongrede "bu kongre süreklilik kongresidir!" sloganı ortaya atıldı. 9. Kongre'nin çizgisi ülkeyi ileriye doğru götürmedi, aksine büyük problemler ortaya çıkartarak gerilette.

Enver Hoxha'nın devrimci çizgisini takip etme adı altında tüm bunların yapıldığını bir kez daha belirtmem gerekiyor. Oysa ki ortada olan, sosyalizmi yok etmenin alt yapısının adım adım kurulması idi. Alia'nın çizgisi, ülkenin sadece ekonomisini değil, uluslararası arenadaki itibarını da zedelemeye başlamıştı. Ayrıca o dönemde,

savunma alanında da çeşitli zaafiyetler kendini gösterdi. Düşmanlarımız ise kendi aralarında çeşitli anlaşmalar yaparak, özetle fırsattan istifade ederek parti ve Ramiz Alia üzerinde baskıyı arttırmaya başladılar. Avrupa-Amerikan merkezleri tarafından dikkatlice hazırlanmış bir planı devreye aldılar. Süreçte başından beri sosyalizm düşmanı olan muhafazakâr eski güçleri kullandılar.

Ramiz Alia'ya bu kadar yetki verilmesi ve Enver Hoxha'nın ölümü ardından doğrudan devletin başına geçmesi süreci komünistler arasında nasıl yorumlanmıştı?

Ramiz Alia'nın Arnavutluk Emek Partisi Birinci Sekreteri olarak partinin başına geçmesi sürpriz değildi ve gerek parti içinde gerekse toplumda beklenen bir durumdu. Enver Hoxha hayattayken de bu yönde bir algı oluşmuş durumdaydı. Ramiz Alia'nın, Enver Hoxha olmadan geçecek bir günün dahi boşluğunu dolduramayacağını aslında herkes farkındaydı. Yine de bazı durumlar öne çıkıyordu. Ramiz Alia, o evrede Halk Meclisi ve Demokratik Cephe Başkanı ünvanlarına da sahipti. Ve evet, parti ve halk o dönemde kadrolar arasında Enver'in yerine geçecek başka bir alternatif göremiyordu.

Aralık 1990'da başkent Tiran'daki öğrenci hareketlerinden kapitalist ana akım medyada "demokratik öğrenci grevleri" olarak bahsedilir. Bu sürecin aslı nedir?

Haklısınız. 8 Aralık 1990 günü gösterilere başlayan Tirana Üniversitesi öğrencilerine yönelik sosyalist Arnavutluk devletinin şiddetle başvurduğu ve gösterileri önlemeye çalıştığından sıklıkla bahsedilir. Bu hareketler Arnavutluk'ta başından beri sosyalizm karşıtı eski gericilerinin çocukları ve ABD destekli Demokrat Parti oluşumu tarafından manipüle edilmiş komünist parti üyelerinden oluşuyordu. Şüphesiz, görevlerini başarı ile yerine getirdiler.

8 Aralık 1990 tarihinin, Arnavutluk'ta sosyalizmin yıkılıp tarih olduğu gün olduğu iddiası doğru değildir. Yabancı ülkelerin Tiran'da bulunan konsolosluklarının da süreçte büyük rolü bulunuyordu. Bu konsolosluklar, revizyonizmi uygulayan devletin de yardımı ile Batı ve Amerikancılık propagandasını rahatlıkla yapar duruma gelmişlerdi. Bu propaganda özellikle işçi sınıfı ve emekçi kitleler üzerinde etki yaratmıştı.

Aslına bakılırsa etki kurmaya çalışanlar küçük bir azınlıktı. Kitleler hem Ramiz Alia tarafından hem de açıkça sabote edici faaliyetlerle bu azınlığın ihanetine uğramışlardı. Ramiz Alia anti-komünist karakterdeki gösteri ve grevleri sonuna kadar destekleyen bir çizgi izliyordu. Ülkenin yasalarını hiçe sayan ve toplumun güvenliğini gözardı eden bu girişimler suç kapsamına girse de en üst düzeyde destekleniyordu.

Arnavutluk'ta çok partililik maskesi altında kapitalizmi kuran Aralık 1990 hareketini, bu yönüyle sadece öğrenci hareketi olarak yorumlayamayız. Süreç, Ramiz Alia ve yardımcıları konumundaki Sali Berisha, Azem Hajdarin, Neritan Ceken, Sabri Godon gibi kişiler tarafından önceden başlatılmıştı. Tarihsel gerçek budur. Arnavutluk'taki sosyalist düzenin yıkılışı Aralık 1990'dan çok önce Ramiz Alia ve ekibi tarafından çoktan yürürlüğe alınmıştı. Öğrenci hareketi sadece son aşamada ortaya çıkan bir unsur olarak anlam kazanır.

Süreçteki belirleyici dinamikler sizce nelerdi?

Asıl dikkate alınması gereken Avrupa-Amerikan emperyalistlerinin yardım paketleri ve teklifleridir. Gümrük ve vize serbestisi için, krediler için, ürün yardımları için çeşitli teklifler sunan ve süreçleri kontrol eden bu faktör diğerlerine oranla belirleyici önemdedir. Elbette tüm bunlar kan dökülmeden, Ramiz Alia'nın kuvvetli desteği olmadan ve Arnavutluk Emek Partisi'nin ihaneti gündeme gelmeden mümkün olamazdı. Ülke doğrudan ihanete uğramıştı ama Parti ve Ramiz Alia bu şekilde kalmaya devam etmeye çalıştı. İhanetin baş sorumlusu Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreterliğinin ve devletin başında bulunan Ramiz Alia'dır.

Konuyu biraz daha açmak gerekiyor. Çok partililik yasası Aralık 1990'da Ramiz Alia'nın talimatı ile parti merkez komitesi tarafından kabul edildi ve uygulamaya alındı. Öğrenci temsilcileri ile görüşmeler yapan ve çeşitli sözler veren Ramiz Alia'nın bu kararını Arnavutluk'ta kapitalizmin kuruluşunun resmi olarak başlangıcı saymak gerekir.

Arnavut devrimcilerin bu saldırılar karşısındaki yaklaşımı ne oldu?

Partinin tabanı çok partililik konusunda istekli değildi. İkti-

darın, halkın ve Emek Partisi'nin elinden alınacağını biliyorlardı. Özellikle kırsal bölgelerde güçlü direnişler ortaya çıktı. Ramiz Alia, anti-komünist bir "pehlivan" olarak parti tabanını nötralize etmeye çalıştı.

31 Mart 1991'de ilk çok partili seçim gerçekleştirildi. Bu seçimde Arnavutluk'ta önceki tarihlerden beri bir şekilde bulunan faşist güçler dış yardımın da etkisi ile kendilerini siyasi olarak gösterdiler. Ramiz Alia da pratikte bu hareketleri destekliyordu. Alia, bu seçimde aslında büyük bir zafer beklemiyordu. Faşistlerin yeni ve bağımsız oluşumu %38.7'de kalırken, bütün ihanetine rağmen Arnavutluk Emek Partisi %56.2'lik bir oy ile seçimi galip tamamlayacaktı.

Alia'nın seçim sonuçlarını yorumlaması da ilginçti. Bazı bölgelerde Demokrat Partili ismi hiç duyulmamış kişiler karşısında AEP'nin başarısız olmasına sevindiğini söylüyordu. Artık muhalefette komprador burjuvazinin ve gericiliğin temsilcisi bir DP oluşumu yer alıyordu. Hızla taktikler değiştirilmeliydi.

Alia ve adamları, bu seçim başarısının ülkenin üçte ikisinin yaşadığı kırlardaki seçmenin başarısı olduğunu biliyordu. Bu geniş kitle, partideki kapitülasyonlara güvenmiyordu. Ramiz Alia, seçim yolu ile iktidarın Demokrat Parti'ye teslim edilemeyeceğini anlamış oldu. Enver Hoxha'nın kurduğu ve halkın derin bağlarla sahip çıktığı Arnavutluk Emek Partisi'ni bu doğrultuda imha etme planı devreye alınmalıydı. ABD'deki otoritelerin sözcüsü konumunda bir DP iktidarı için harekete geçtiler.

Ramiz Alia, AEP'nin 9. Kongresi'nde ektiği ürünleri hasat vakti gelince toplamaya başladı. Böylece AEP'nin 10. Kongresi'ne doğru hazırlıklar başlatıldı.

İlk işleri parti adını "Arnavutluk Sosyalist Partisi" olarak değiştirmek oldu. AEP'nin halk içindeki değerini ve saygısını çok iyi biliyorlardı. Bu ismi belleklerden silmeye çalışmak projenin önemli bir halkasıydı. Ramiz Alia karşı devrimci politikasını açıkça yürütmüyordu. Bir taraftan kesinlikle isim değişikliği olmayacağı ve daima emek partisi ismini koruyacağını söylerken, diğer yanda adamlarına değişiklik için çeşitli talimatlar veriyordu. Bu değişim sürecini "daha fazla kan dökülmesin", "grevlerde ve gösterilerde daha fazla insan

heba olmasın” diye olumladığını açıklaması uzun sürmedi. “*Şiddet istemiyoruz!*” diyordu ellerini arkasında bağlı tutarak... İnsanlara nasıl davranılması gerektiğini açıklıyordu. İhanet kongresi olarak tarihe not düşen 10. Kongre, 10-12 Haziran 1991 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

Bu kongrede Marksizm-Leninizm doğrudan terk edildi. Enver Hoxha ve öğretileri yürürlükten kaldırıldı. Arnavutluk Emek Partisi ismi Sosyalist Parti olarak değiştirildi. AEP’nin programı iptal edildi ve burjuva devlet aygıtının yeni burjuva programı açıklandı. Sosyalist Parti kendisini burjuva bir parti olarak tanımladı.

10. Kongre ile Arnavutluk’ta resmen burjuvazinin hakimiyeti ilan edildi. Bugünlerde halen halk arasında yaygın olan bir algı daha o zamandan oluşturulmuştu. AEP ile hiçbir ilgisi bulunmayan burjuvazinin sınıf çıkarlarının partisi olan Sosyalist Parti, sanki AEP’nin rasyonel devamıymış gibi bir algı yaratıldı. 22 Mart 1992 tarihinde bir kez daha parlamento seçimlerine gidildi ve bu seçimde Ramiz Alia muradına erdi. Yeni ismi ile Sosyalist Parti ciddi bir yenilgi aldı ve emperyalizm ve yerli işbirlikçilerinin partisi Demokrat Parti devletin başına yerleştirildi. Bu seçimler tamamen önceden belirlenmiş bir düzenekte gerçekleştirildi. Sosyalist Parti ve hükümeti yöneten Fatos Nano, kazanmak için en ufak bir çaba göstermediler. Böyle bir misyonları bulunmuyordu.

Demokrat Parti artık iktidara getirilmişti. Arnavutluk’a; tamamen halk karşıtı, son derece saldırgan, liberal ve faşist bir model kabul ettirmeye çalıştılar.

Arnavutluk halkı bu gelişmelerin gündeme geleceğini tahmin ediyor muydu? Karşı devrim karşısında komünistlerin tavrı ne oldu?

Sistemin değiştirilmesi ve kapitalizmin kuruluşu noktasında, Arnavutluk halkı da tıpkı diğer Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan karşı devrimci hükümet darbelerinin bir benzerini yaşadılar. Hatta Nicolae Ceauşescu’nun devrilip karşı devrimciler tarafından idam edilmesinde dahi Ramiz Alia’nın etkisi bulunmaktadır. Bunlar yurtdışından emirler alarak harekete geçmişlerdi. İktidarı acilen Demokrat Parti’ye teslim etmek için bir çeşit iş akdi yerine getiriliyordu.

Arnavut halkı, Doğu Avrupa'daki ülkelerde gerçek bir sosyalizm pratiğinin gündemde olmadığını çok iyi biliyordu. Enver Hoxha, bu ülkelerin ya proletarya diktatörlüğüne ya da kapitalizmin diktatörlüğüne yöneceklerini belirtmişti. Gelişmeler ikincisini doğruladı. Kapitalizme sancılı bir geçiş sürecine yöneldiler.

Burjuva sınıflarla ve Arnavutluk'un eski gerici güçleri ile ilişki içinde olan dar bir kesim haricinde hiç kimse ülkenin bu şekilde kapana düşürüleceğini tahmin etmiyordu. Arnavutluk'ta çok partililik ve kapitalizmin kuruluşunun, Doğu Avrupa ülkelerine oranla daha geç gündeme geldiğinin de altını çizmek gerekiyor.

Yine de, Enver Hoxha'nın ölümünden sonra, Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi çok partililiği (kapitalizmi) kabul etmesi, partinin dış ajanların saldırılarına karşı hazırlıksız olduğunu gösterir. Çok şeytani bir plan devreye alınmıştı ve Arnavut devrimciler burjuvazinin saldırılarına yanıt verebilmek için yeterli dikkat ve cesarete sahip değillerdi. Komünistlerin tepkisi son derece yetersizdi ve örgütsüz bir düzeyde kaldı. Cesaretsizlik, güçsüzlük ve devrimci teori ve miras ile ilişki içinde olmamak belirleyici unsurlardı.

AEP tasfiye edilip revizyonist Sosyalist Parti kurulduktan sonra komünistleri yeni ve zorlu bir illegal dönem bekliyordu. Bu süreçte öne çıkan Hysni Milloshi'den bahsedebilir misiniz?

Parti, en tepesindeki kişi tarafından kendi üyesi tarafınan ihanete uğramıştı. Özellikle 20 Şubat 1991'de başkentte devrilen Enver Hoxha heykelinden sonra gerek halk içinde gerekse parti içinde ülke çapına yayılan yeni bir durum yaşandı. Ramiz Alia'nın talimatları ile hem parti hem de silahlı kuvvetler felç edildi. Hareket edilmemesi, hiçbir şey yapılmaması direktifi veriliyordu. Gerçek komünistler ve partinin tabanı, yıkılan Enver Hoxha heykellerinin sorumlusu olarak yabancı ülkelerin ajanlarını veya iç gericiliği değil, doğrudan Ramiz Alia'nın sorumluluğunun farkındaydılar. Ne iç, ne de dış burjuvazi ustanın anıtına bu girişimi tek başına yapamazdı.

Arnavutluk halkının ve komünistlerin en önemli eylem merkezlerinden biri "Enver Gönüllüleri Halk Hareketi" (Levizja Popullore Vullnetaret e Enverit) idi. Bu hareket AEP iktidardayken kurulmuştu. Enver Hoxha'nın heykeli devrildikten sonra ülke çapında faali-

yetleri yayıldı. Hareketin amacı Enver Hoxha'nın devrimci mirası ve çalışmalarına sahip çıkmaktı. Hareketin başında şair Hysni Milloshi bulunuyordu. Kendisi önde gelen devrimci askerlerden ve komünist kadrolardan biriydi. Enver Gönüllüleri hareketi kısa ömürlü oldu. Ramiz Alia hareketi kendi kontrolünde sabote etti.

Sürecin doğrudan tanıklarından biri olarak şunu söyleyebilirim ki, Enver Gönüllüleri hareketi anti-komünist gerici güçlere ve bizzat Ramiz Alia'ya korku yaşattı. Hysini Milloshi, 1992 döneminde yeniden organize olmaya çalışan komünist hareket içinde önemli bir rol oynadı. Milloshi, yasaklardan ötürü yaklaşık 6 sene kadar faaliyetlerine illegal düzeyde devam etmek durumunda kaldı. Berisha'nın kanunları o dönemden beri anti-komünist karakterini korudu. Milloshi 5 sene önce hayatını kaybedene kadar bu kanunlar geçerliydi. Mevcut durumda da çeşitli revizyonlara rağmen faşist nitelikteki kanunlar yürürlükte bulunuyor.

Arnavutluk'taki komünist hareket içinde süreçle birlikte çeşitli ayrışmalar olduğunu bilmekteyiz. Bu ayrışmalar ideolojik temelli mi, yoksa örgütlenme meselelerine yönelik mi?

Sizin de belirttiğiniz gibi, Arnavutluk'taki komünist hareket ne yazık ki birlik olabilmiş değil. Karşı devrim sonrası ortaya çıkan illegal dönemde, Milloshi'nin yeni kurulan Arnavutluk Komünist Partisi kendi içinde bölünme yaşadı. Komünist partiler bugün de bölünmeye devam ediyor. Mevcut durumda Arnavutluk komünist hareketi içinde iki temel organizasyon yer alıyor. Biri Arnavutluk Komünist Partisi (PKSH), diğeri de Arnavutluk Emek Partisi (PPSH). Resmi olarak tanınan 2 komünist partisi daha var. Ayrıca kamuoyu tarafından çok fazla bilinmeyen komünist gruplar da bulunuyor. Bu gruplar komünist partisine katılarak major bir rol oynayabilirler.

Benim düşünceme göre komünistler arasındaki ayrışmalar ne ideolojik ne de örgütsel konularla ilgili. Ayrışmalar, doğrudan liderlerin kişisel kaprislerine dayanıyor. Arnavutluk halkının ve komünistlerin büyük çoğunluğu bu konuyu böyle yorumluyor da diyebilirim. Her parti bu karışıklık durumundan kurtulmak istiyor ancak kimse adım atmaya ve uygulamaya yanaşmıyor. Yine de komünistlerle tek bir parti altında birleştirme çabasıdan vazgeçilmiş değil.

Dünyada pek çok devrimci organizasyon, Enver Hoxha'ya ve çalışmalarına bilimsel sosyalizme katkılarından ötürü büyük saygı duyuyor. Örneğin bugün devlet kapitalizmi izleyen ve sermaye ihraç eden Çin'in gelişim seyri, Enver Hoxha'nın çalışmalarında seneler öncesinden oldukça öngörülü bir şekilde analiz edilmiş. Sizce Enver Hoxha'nın uzak görüşlü vizyonunun sırrı nedir?

Yalnızca Arnavutluk'ta değil, dünyanın her yerinde gerçek komünistlerin Enver Hoxha'ya ve öğretilerine büyük bir saygı beslemesi yadsınamaz bir olgudur. Enver'in pek çok yazısı ve konuşması sosyalist bir dünya için çok net perspektifler içerir. Özellikle "*Emperyalizm ve Devrim*" çalışması bu noktada kritik önemdedir. Sovyetler Birliği ve Çin'deki gelişmeleri bilimsel olarak ve dikkatle analiz eden başka bir Marksist-Leninist lider bulunmamaktadır. Enver Hoxha'nın çalışmaları, her iki ülkenin revizyonist yoldan geçerek kapitalizme nasıl vardıklarını detaylı bir şekilde göstermektedir.

Enver Hoxha'nın uzak görüşlü vizyonunun sırrına gelirse... Benim için ortada bir sır durumu bulunmadığını belirtmem gerekiyor. Enver Hoxha dünya tarihiyle çok ilgili biriydi. Ayrıca; Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in çalışmalarına derinlemesine hakimdi. Teoriyi kendi ülkesinin, sosyalist Arnavutluk'un koşullarına doğru şekilde uyarlaması da vizyonunu olumlu yönde etkileyen bir diğer noktadır.

Ve elbette cesaret... Enver Hoxha, Arnavutluk halkının öncü gücü AEP'nin başında Marksizm-Leninizmi her tür saldırıya karşı kararlılıkla ve cesurca savunmuş biridir. Özellikle iktidarda olan örneklerden Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti kaynaklı, iktidarda olmayanlardan ise Avrupa-Komünizmi kaynaklı oportünizm ve revizyonizm dalgaları karşısında yılmaz bir savaşım vermiştir.

Son olarak, kendisinin çok yönlü özellikleri bulunan ciddi bir zihinsel potansiyele sahip biri olduğunu da hesaba katmak gerektiğini belirtmeden geçemeyeceğim.

Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in devrimci mirasına sahip çıkarak onların izinde giden Enver Hoxha'nın kendi teorik çalışmaları ve devrimci pratiği, Marksist-Leninist teorinin zenginleştirilmesine önemli katkılar sunmuştur. Marksizm tarihinde, özellikle Sovyetler Birliği ve Çin'in devrime ihanetinden sonra sosyalizmi savunan ve

her yönden düşmanlarla sarılmış Arnavutluk gibi küçük bir ülkede sosyalizmi ilerletmeye devam eden tek Marksist-Leninist liderdir Enver Hoxha.

**Marksist-Leninist hareketler içinde Enver Hoxha'nın ardılı-
nın kim olması gerektiğine ilişkin çeşitli fikirler dönem dönem
gündeme getiriliyor. Mehmet Shehu'nun intiharının ardından
Ramiz Alia kabul edilebilir seçim miydi size göre?**

Marksist-Leninist hareket içinde Enver'in ardılının kim olacağı noktasında uluslararası arenada ortaya çıkan çeşitli spekülasyonlar hakkında çok fazla bilgi sahibi değilim. Önceden de belirttiğim gibi AEP'nin dikkat eksikliği ve devrimci bir hazırlık içinde olmaması konusu doğru. Şundan eminim, eğer Enver Hoxha hayatta olsaydı, Ramiz Alia döneminde olanların hiçbiri gerçekleşmezdi. Ayrıca Mehmet Shehu intihar etmemiş olsaydı ne olurdu konusunda spekülasyona yer bırakmayacak şekilde belirtmek isterim ki, Mehmet Shehu AEP içinde yer alan karşı devrimci bir unsurdur. Kendisi AEP'ye karşı düşmanca faaliyetlerde bulunuyordu. Ramiz Alia yerine Mehmet Shehu AEP'nin başında olsaydı olacak olan şey yine bir benzeri olurdu. Mehmet Shehu da Enver'in yolundan gitmezdi. Farklı özellikleri bulunuyor olsa da, her ikisi de Marksizm-Leninizm'in, sosyalizmin ve Enver Hoxha'nın düşmanlarıdır.

Arnavutluk; yurtseverler kadar hainleri de bol miktarda barındırır. Hepimiz farkındaydık. Enver Hoxha olmadan, işçi sınıfı, komünistler ve Arnavutluk halkı sosyalizmi ilerletme ve devrimin kazanımlarına sahip çıkma konusunda zorluklarla karşılaşacaktı. Öyle de oldu. Partinin liderliğinin Marksist-Leninist-Enverist halka bağlı gerçek devrimci önderlerden oluşması gerekiyordu. Sosyalizmi menfaatleri doğrultusunda kullananlardan değil...

Arnavutluk'ta kısaca devrimin en önemli kazanımlarından ve Enver Hoxha'nın sosyalizme katkılarından bahsedebilir misiniz?

Arnavutluk'ta sosyalizm için çok fazla kişi büyük fedakârlıklar yaptı ve uzun savaşımalar verdi. Avrupa'da Nazilerin faşist işgalinden dış destek almadan, esas olarak kendi gücüne dayanarak kurtulan tek ülke Arnavutluk'tur. Enver Hoxha'nın ve komünist partinin öncülüğünde faşizme karşı kitleleri seferber eden Anti-Faşist Ulusal

Kurtuluş Cephesi, ülkeyi Nazi işgalcilerinden ve yerli işbirlikçilerinden temizleyerek Arnavutluk halkına gerçek özgürlüğü ve tam bağımsızlığı kazandırdı. Sonrasında kesintisiz olarak işçi sınıfının önderliğinde ülkeyi sosyalizmin kuruluşu ve geliştirilmesi çizgisine soktu. Arnavutluk; geri kalmış yoksul bir ülkeden, sosyalizmin kurulduğu, kendisine yeten gelişmiş bir ülkeye dönüştü. Ulusal endüstrisini, modernize edilmiş tarımını, çağdaş eğitim ve kültür kurumlarını yaratan bir ülke sosyalizm ile en büyük atılımını gerçekleştirdi.

Malarya başta olmak üzere pek çok yaygın hastalık, toplum içinde görülen kan davaları ve halkın yaşamına kasteden zorbaca girişimler ortadan kaldırıldı.⁽¹⁶⁷⁾ Ortalama insan yaşamı 71 yaşına kadar çıktı. Halkın ve ailelerin güvenlik sorunları tamamen çözümlendi. Arnavut kadını gelişen toplumun vazgeçilmez öncü bir unsuru haline geldi. Eğitim, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçların hepsi halka ücretsiz olarak sunuldu. Sosyalist Arnavutluk'un ismi tüm dünyanın Marksist-Leninistleri tarafından ayrıca emperyalizme karşı savaşan halklar tarafınan büyük bir saygı ile anılır hale geldi. Arnavutluk kendi sesini Birleşmiş Milletler içinde duyurmaya başladı.

Günümüzde halk içinde olumlu bir izlenimin sürdüğüne ilişkin bir anket çalışması sonuçları yayınlanmaştı...

Evet, bu önemlidir. Aradan 27 yıl geçmiş olmasına rağmen, Tiran'da yer alan OSBE şirketinin anket çalışması halkın Enver Hoxha'yı unutmadığını ve önemsedğini gösteriyor. Çalışmada "Sosyalizm dönemi ve Enver Hoxha hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna %52'lik bir oran olumlu görüşleri olduğunu belirterek yanıt verdi.

Bu bağlamda Arnavutluk'taki komünist hareketin güncel öncelikleri sizce nelerdir?

Bir noktada yanılgıya düşmemek gerekiyor. Sosyalizmin yeniden canlandırılması burjuva-karşı devrimcilerin eliyle mümkün olmaz. Olsa bile, bu sosyalizm değil başka bir şeydir.

167) Arnavutluk edebiyatının dünya çapındaki en önemli isimlerinden biri olan İsmail Kadare "Ölü Ordunun Generali" isimli romanında söz konusu olumsuz adetlerin eski sömürücülerin ve din adamlarının etkisi ile topluma empoze edildiğini işlemektedir. Bkz. *Ölü Ordunun Genareli*, İsmail Kadare, Çeviren: Necdet Sander-Attila Tokatlı, s. 148, Sander Yayınları, İstanbul Haziran 1970

Karşı devrimin üzerinden 27 yıl geçmesine rağmen sürecin etkisi ve yankıları devam ediyor. Komünistler burjuvazi ile uzlaşmaksızın, Ramiz Alia yönetimi altında bulunan devletin ihanetini her yönüyle kitlelere gösterebilmeli ve sosyalizmin kazanımlarına cesaretle sahip çıkabilmelidirler. Kitlelere; toplumsal ve ekonomik problemlerin çözümü için sosyalizmin tek gerçek alternatif olduğu, işçi sınıfı ve tüm emekçilerin haklarının gerçek koruyucusunun da komünistler olduğu ısrarla anlatılmalıdır.

Komünistlerin mevcut durumda birinci görevi birleşmektir. Komünistler genel olarak ve AEP içinde örgütlü bir şekilde devlet ile ve burjuva sistemi ile savaşmaya halen devam ediyorlar. Marksizm-Leninizmi savunuyorlar, sosyalizmin kazanımlarını savunuyorlar ve başta LANÇ (Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Cephesi) olmak üzere Arnavutluk'un devrimci tarihine sahip çıkıyorlar. Ayrıca Enver Hoxha'nın devrimci mirası ve eserlerini yeniden halka ulaştırmaya çalışıyorlar.

Sorularımı detaylı olarak yanıtladığınız ve zaman ayırdığınız için tekrardan teşekkür ederim Muharrem Yoldaş.

Rica ederim. Şu an sizinle yaptığımız bu görüşme de kitlelerle buluşacak ve bu bağlamda bir katkı olacak diye düşünüyorum.

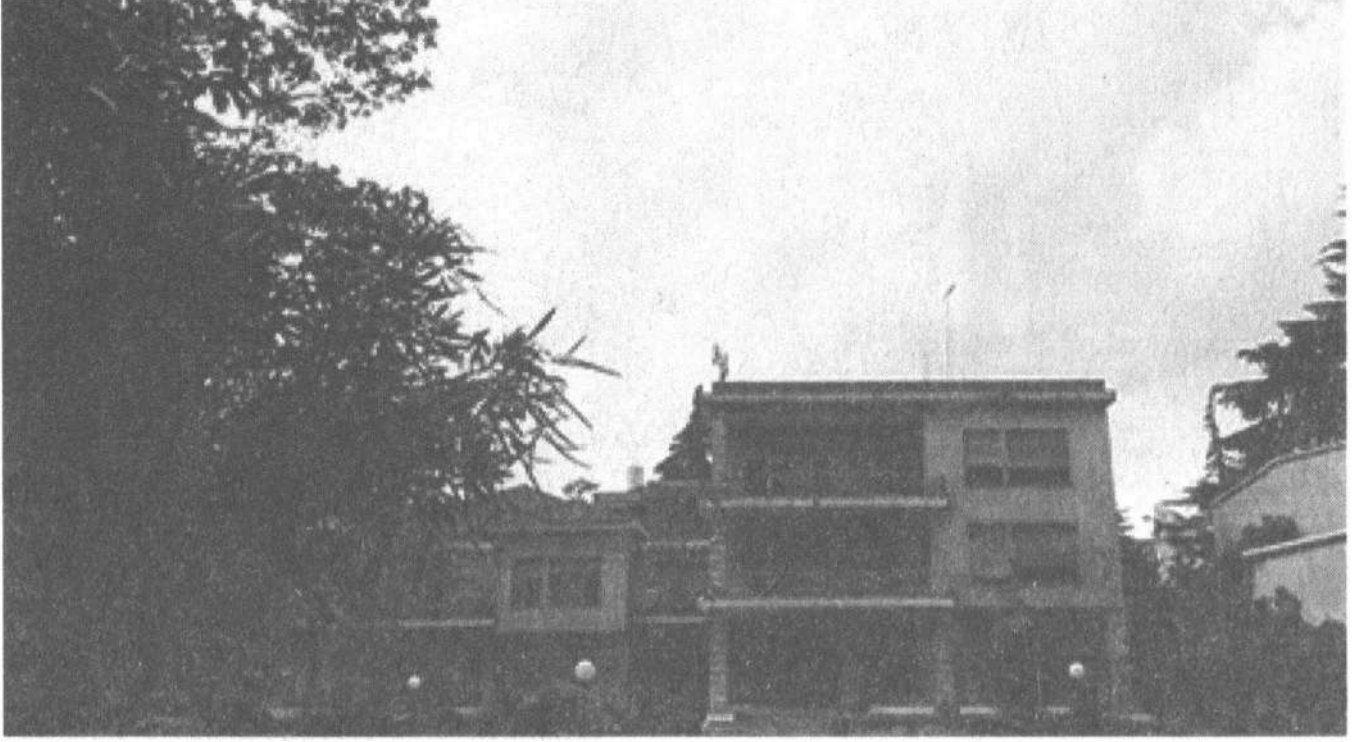
Arnavutluk'ta sosyalizmin çökertilmesine yönelik pek çok detay içeren kitaplarımdan biri "*Kur tradhtohej socializmi*" (Sosyalizm İhanete Uğradığında) ismini taşıyor. Bu çalışmamın da süreçte bir katkısı olacağını düşünüyorum ve sizlere sevgilerimi iletiyorum.

Tiran
20 Ekim 2017

EK-III

Fotoğraflar

(Alkan Arslan)

Enver Hoxha'nın başkent Tiran'da Blloku bölgesinde yer alan konutu

Enver Hoxha'nın Varrezat e Sharres'te yer alan mezarı

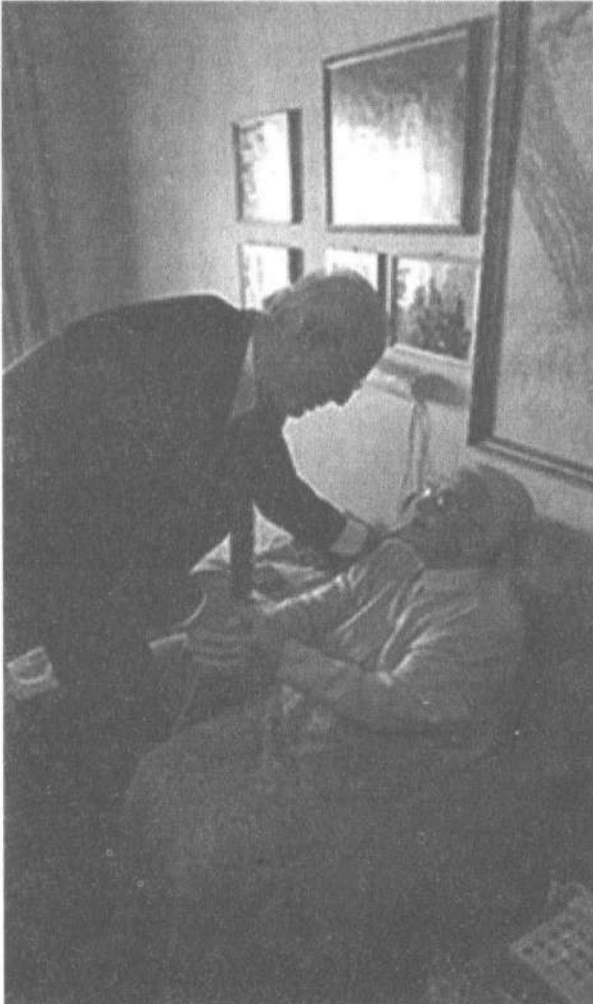
Başkent Tiran'da yer alan Ulusal Tarih Müzesi. Müzenin üzerindeki mermer işlemede yer alan kızıl yıldız karşı devrim sonrasında yerinden sökülmüş durumda

Prof. Dr. Muharrem Xhafa (ayakta soldan 3. sırada), 2017 Ekim ayında toplanan Arnavutluk Emek Partisi merkez komite toplantısında

Muharrem Xhafa
(ayakta ortada),
7. Kongre döneminde
Arnavutluk Gençlik
Emek Birliği başkanı
seçildiği günlerde
Enver Hoxha ile birlikte
(Fotograf: Muharrem Xhafa
arşivinden)

**Arnavutluk
Komünist Partisi-8
Kasım** hareketinin
lideri Preng Cuni,
Nexhmije Hoxha'yı
ziyaret ederken

EK -IV

Arnavutluk Devrimi Üzerine Önerilen Türkçe Kaynaklar

- *Seçme Eserler -1*, Enver Hoxha, Günce Yayınları, Mayıs 1978
- *Arnavutluk Emek Partisi Tarihi I-II-III*, Çeviren: Selahattin Sönmez, Bora Yayınları, İstanbul 1975
- *Emek Partisi ve Anti-Revizyonist Mücadele*, Çeviren: A. Murat, Yöntem Yayınları, Ocak 1976
- *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye, Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*, Enver Hoca, Aydınlık Yayınları, Şubat 1975
- *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, Yurt Yayınları, Şubat 1988
- *Avrupa Komünizmi Anti Komünizmdir*, Enver Hoca, Yurt Yayınları, Şubat 1988
- *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, Enver Hoca, Çeviren: Hasan Asgar Gürgöz, Evrensel Basım Yayın, İkinci Baskı, Nisan 2011
- *Çin Üzerinde Düşünceler I-II*, Enver Hoca, Yıldız Yayınevi, Ekim 1979-1980
- *Kruşçevçiler*, Enver Hoca, Yurt Kitap-Yayın, Birinci Baskı, Ankara 1990
- *Devrim ve Diplomasi*, Enver Hoca, Çeviren: O. Dönmez, Evrensel Basım Yayın, Nisan 1994
- *Sovyet Revizyonizmine Karşı Mücadele*, Enver Hoca, Bora Yayınları, İstanbul, Şubat 1977
- "Arnavutluk'un Dünyü Bugünü" İlhan Kırıt, *Teori Dergisi*, Sayı: 16
- *Arnavutluk Emek Partisi 7. Kongre Raporu*, Çeviren: Yüksel Gürbüz, Komün Yayınları, İstanbul 1976
- *Karşı Devrim İçinde Karşı Devrim*, Spiro Dede, Yurt Kitap Yayın, Ankara, Mayıs 1990
- *Sosyalist Arnavutluk*, Çeviren: S. Gökhan, Yıldız Yayınevi, Kasım 1979
- *Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk*, Necip P. Alpan, Kardeş Yayınları, Ankara 1975
- *Arnavutluk Emek Partisi VII. Kongre Raporu*, Enver Hoca, Ankara, Koral Yayınları, Kasım 1976
- *Çu En-lay ile Konuşma*, Ankara, Enver Hoca, Halkın Birliği Yayınları, Eylül 1977
- *Proleter Demokrasi Gerçek Demokrasidir*, Enver Hoca, Halkın Yolu Yayınları, Ekim 1978, Ankara
- *Sosyalizm Yolunda Mücadele ve Zaferle Dolu Yirmi Beş Yıl*, Enver Hoca, Ankara, Aydınlık Yayınları, Mart 1971
- *Komiser Memo*, Dritero Agolli, Çeviren: Çiğdem Kömürcüoğlu, Oda Yayınları, İstanbul, 1979
- *Marksizm-Leninizmden Modern Revizyonizme-Modern Revizyonizmden Karşı Devrime AEP (Arnavutluk Emek Partisi) Değerlendirmesi*, K. Demirkapı, Dönüşüm Yay.

DİZİN

A

Adil Çarçani 128
 Ak Gömlekliler 84
 Aleksandr Bogdanov 10
 Aleksandr Nevsky 79
 Ali Kelmendi 80
 Allen Dulles 144
 Amerikan Kültürü ve Dil Merkezi
 67
 Anarres 9, 10, 11, 13
 Anastas Kando 105
 Angela Merkel 50
 Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Cephesi
 79, 158, 160
 Antonio Carlo 29
 Aristotales 58
 Arkwright 16
 Arnavut Kadınlar Birliği 116
 Arnavutluk Devlet Bankası 116
 Arnavutluk Emek Partisi 30, 64, 66,
 70, 71, 74, 75, 78, 81, 82, 92, 93,
 98, 106, 107, 108, 110, 112, 113,
 116, 117, 122, 124, 125, 128, 137,
 144, 145, 146, 149, 150, 151, 152,
 153, 154, 155, 156, 162, 164
 Arnavutluk Komünist Partisi 66,
 78, 80, 82, 105, 106, 143, 145,
 146, 148, 156, 163
 Arnavutluk Komünist Partisi-8 Ka-
 sım Hareketi 66
 Arnavutluk Sosyalist Partisi 153
 Avrupa Komünizmi 95, 96, 97, 125,
 126, 164
 Ayetullah Humeyni 99,100
 Azem Hajdarin 152

B

Balli Kombetar 80
 Bardhyl Hazizaj 66
 Berat Albayrak 50
 Bill Clinton 64
 Bonapart 55
 Browder 96
 Bugajski Hour 135
 Bükreş Toplantısı 92, 93
 Bulgaristan Komünist Partisi 94
 Bunk'Art 64
 bürokratik kolektivizm 29
 Büyük İleri Atılım 26
 Büyük Proleter Kültür Devrimi 49,
 57, 70, 121, 137

C

Cartwrightlar 16
 Çin Halk Cumhuriyeti 16, 25, 28,
 35, 36, 37, 38, 57, 67, 70, 72, 74,
 88, 100, 107, 120, 121, 122, 126,
 127, 157
 Çin Komünist Partisi 24, 92, 121,
 122, 124
 Clinton 64
 C. L. Sulzberger 125
 COMECON 28, 53
 Conrad Schmidt 88
 Çu En Lay 124

D

Dante 57
 Das Kapital 20, 135
 David Rockefeller 125

De Gaulle 57
 Demokratik Kamboçya 27
 Demokrat Parti 66, 151, 153, 154
 Deng Xiaoping 100
 Drini Salko 117
 Dusan Mogosa 81
 Düşük yoğunluklu savaş 34, 144
 Düyun-u Umumiye-i Osmaniye
 Varidat-ı Muhassasa İdaresi 36

E

Edi Rama 76
 El Yayınları 4, 13, 27
 Enver Gönüllüleri 66, 155, 156
 Enver Halil Hoxha 77
 Enver Hoxha 8, 30, 31, 36, 59, 61,
 64, 65, 66, 67, 68, 70, 72, 73, 75,
 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
 85, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96,
 97, 98, 99, 100, 101, 107, 108,
 116, 117, 118, 120, 121, 122,
 124, 125, 126, 128, 129, 130,
 133, 134, 136, 137, 138, 140,
 141, 143, 145, 147, 149, 150,
 151, 153, 154, 155, 156, 157,
 158, 159, 160, 161, 163, 164
 Enver Hoxha Gönüllüleri 145
 Ernest Mandel 46, 49
 Ethem Bey Camisi 69
 Evliya Çelebi 69, 70

F

Fan Noli 80
 Fatma Kahraman 13
 Fatos Ibrahimî 117
 Fatos Nano 138, 154
 Flora 78

Fransa Komünist Partisi 78
 Fredric Jameson 49
 Friedrich Engels 17, 56, 68, 88
 Fukuyama 45

G-H

General Davies 79
 George Bush 34, 64
 Gjylhan 77
 Halil 77
 Hazreti Ali 100
 Hazreti Hüseyin 100
 Hegel 58, 59
 Hekuran Mara 107
 Henry Kissinger 124
 Honecker 28, 53
 Hua Kua Feng 100
 Husak 28, 53
 Hysni Kapo 92, 147
 Hysni Milloshi 66, 144, 145, 148,
 155, 156

I-İ-J

Ilir Hoxha 65
 Ilir Meta 76
 İngiltere Komünist Partisi 94
 İran Devrimi 99, 100
 İşçi Birliği 81
 İskender Bey 64, 79
 İsmail Kemali 79
 İsmet Arslan 13
 İtalyan Komünist Partisi 96
 Jacques Lacan 57
 Jacques Ranciere 62
 Janusz Bugajski 135
 Jiang Qing 123
 John Lewis 94

Josip Broz Tito 29, 75

K

Kadar 28, 53

Kadri Hoxha 80

Karl Kautsky 21

Karl Liebknecht 19

Karl Marx 17, 55, 68, 135

Karl Rove 50

Kaser, M 109, 120

Kevin Johnson 36

Khrushchev 69, 74, 84, 85, 93, 95,
122

Koçi Xoxe 80, 133

Kominform 83

Komintern 80

Komünizm Terörü 68

Kral Ahmet Zogu 63, 77, 80, 81

Kuram Dergisi 13, 15

L

Lekë Dukagjini Kanunu 73

Lenin 7, 11, 12, 19, 20, 21, 22, 23,
24, 25, 28, 31, 36, 44, 45, 56, 88,
93, 99, 138, 139, 143, 157

Leonid 10, 122

Leonid Brejnev 122

Lin Biao 48

Louis Althusser 54, 94

M

Margaret Thatcher 34

Marksizm-Leninizm Araştırmalar
Enstitüsü 67

Mehmet Shehu 85, 103, 133, 134,
147, 158

Michael Ellman 104, 113

Michel Foucault 54

Mikoyan 84, 85

Miladin Popovic 81

mortgage 34

Muharrem Xhafa 8, 13, 66, 67, 134,
146, 148, 149, 162, 163

Mustafa Cinişi 83, 133

Mustafa Kemal Atatürk 64

Muzaffer Oruçoğlu 60

N

Nazım Yıldırım 13

Necip Alban 70

NEP 12

Neritan Ceken 152

Nexhmije Hoxha 66, 67, 76, 135,
146, 163

Nicolae Ceauşescu 30, 154

O-P-Q

Odo 9

Patrick Kessel 89

Peza Konferansı 80

Polonya Birleşik İşçi Partisi 90

Poseidon 60

Preng Cuni 8, 13, 66, 67, 143, 163

Procrustes 60

Prof. Dr. Enzo Mingione 118

Prof. Dr. Muharrem Xhafa 13, 149,
162

Puna 82

Qemal Cicollari 66, 148

Qemal Stafa 80

R

Rahibe Teresa 69

Ramiz Alia 31, 113, 127, 128, 130,

134, 136, 138, 144, 145, 147,
149, 150, 151, 152, 153, 154,
155, 156, 158, 160

Richard Nixon 27, 122, 123, 124

Romanya İşçi Partisi 85

Ronald Reagan 33

Ron Suskind 50

Rosa Luxemburg 19, 20, 44

S

Sabri Godon 152

Şah Rıza Pehlevi 99

Sali Berisha 152

Samir Amin 32, 49

Şanghay İşbirliği Örgütü 35

Schnytzer 109

Şenol Çarık 13

Seyfullah Maleşova 105

Shevek 11

Siemens 50

Sigurimi 137

Skanderbeg 79

Skënderbej 79

Sosyalist Parti 66, 144, 154, 155

Sovyetler Birliği 11, 16, 26, 27, 28,
29, 30, 53, 74, 80, 83, 84, 85, 86,
87, 90, 92, 93, 95, 108, 111, 112,
113, 120, 121, 123, 124, 127,
133, 157

Sovyet modern revizyonizmi 95

Spiro Dede 59, 91, 137, 164

T

Tarım Bankası 117

Tayyip Erdoğan 50

Terziler Birliği 81

Terziler İlerleme Derneği 81

The Khrushchevites 85

Theseus 60

TKP 80

Todor Zhivkov 94

Togliatti 96

U-V

Ulusal Tarih Müzesi 68, 162

Uras 11

Urras 9, 10

Ursula K. Le Guin 9

Van Linh 28, 53

Varrezat e Sharres 65, 161

Varşova Paktı 28, 33, 53, 85

Varşova Paktı Siyasal Danışma
Komitesi 85

Veli Aydın 13

Vjetari 110, 127, 128, 129

Volkan Doğdu 13

W-Y

Wang Hongwen 123

Watergate 125

Wladyslaw Gomulka 91

Yao Wenyan 123

Yeşil devrim 112

Yugoslav revizyonizmi 95

Yunanistan Komünist Partisi 84

Z

Zer-i Popullit 67

Zhivkov 28, 53, 94

Zhou Enlai (Çu En Lay) 124, 125, 126

Zhulat Kalesi 69

Arnavutluk Deneyi toplamda yedi bölümü içeriyor gözükse de, temel olarak iki bölümden oluşuyor. İlk bölüm, dünyayı anlama ve dönüştürme pratiklerinde sık kullanılan ancak teorisi ve hareket biçimleri genellikle görmezden gelinen emperyalizm, yani tekelci kapitalizm mefhumunu ana hatları ve tarihsel seyri içinde irdeliyor. Sonrasında iki ayrı çalışma ile ilk kısımdaki yerleşik söylemin çeşitli açılardan eleştirisi yapılıyor ve farklı bir senteze doğru kapı aralanıyor.

İkinci temel bölüm ise dördüncü kısım ile birlikte başlıyor. İlk bölümdeki tarihsel bağlam ve sentezin potansiyel perspektifleri ile araştırma nesnemi-ze adım adım giriş yapıyoruz. Emperyalizm çağında teorinin temel ilkele-lerinden taviz vermeden, pratiğin ortaya çıkarttığı her açmazda önceliği teo-riye veren, teorinin saflığını korumaya çalışan bir sosyalist toplum deneyi-ni gündeme getiriyoruz.

Biraz görmezden gelinmiş ve yeterince ilgi gösterilmemiş, büyük oranda da çarpıtılmış sosyalist bir toplum projesini tarihsel bağlamı, kişisel göz-lemeler, önemli röportajlar, politik ve iktisadi süreçleri ile mümkün oldu-ğunca detaylı bir şekilde ele almaya çalışıyoruz.

Arnavutluk Deneyi ile yazar Ursula K. Le Guin'in kurgusal *Anarres* gezege-ninden belki çok daha elverişsiz koşullarda ütopyayı dünyalılaştıran bir pratiğe doğru tarihsel bir yolculuğa çıkacağız.

Büyük bir kuşatılmışlık içinde geçen yaklaşık 45 yılda, benzer koşullara sahip bir başka toplumsal formasyonun gerçekleştiremeyeceği ürünler ortaya çıkartmış, bağımsızlığı ve emekçi sınıfların sınıfsız toplum arzusu-nu her somut koşulda şiar edenmiş inatçı insanların devrim ülkesine gidi-yoruz.

